

A tótkomlóiak hitvilága

DIÓSZEGI VILMOS

Készséggel tettem eleget a tótkomlói munkaközösség vezetősége felkérésének, hogy ti. gyűjtssem össze és dolgozzam fel a komlóiak hitvilágát. Készséggel tettem eleget a felkérésnek azért, mert a szóban forgó község lakosságának kultúrája igen alkalmas az engem különösen foglalkoztató interetnikus azonosságok és intraetnikus különbségek vizsgálására.

Aligha lehet kétséges ugyanis, hogy a XVIII. század első felében a mai Szlovákia területéről a magyarországi Tiszántúlra települt szlovákság kultúrája — mivel etnikuma tömbjéből kiszakadva élte további történetét — másként alakult, mint a szlovák nyelvterületen maradtaké, más szóval a komlóiak hitvilága, a többi szlovákokkal összehasonlítva, intraetnikus különbségeket mutathat.

Más oldalról viszont az is eleve feltehető, hogy az idegen környezetbe került komlói szlovákság éppen úgy aligha zárkózhatott el a környező magyarság kulturális hatása elől, mint ahogy a Tótkomlós körüli falvak lakói is aligha maradhattak mentesek a szlovák kultúrhatásoktól. Tehát az itteni szlovákság és magyarság kultúrájában s annak egy részében, a hitvilágban is interetnikus azonosságok kereshetők. Ezek az azonosságok eredetüket tekintve természetesen kétféleké lehetnek: részben a környező magyarságtól kerülhettek a komlóiakhoz, részben pedig fordítva, a szlovák hiedelmek válhattak a szomszédságban élő magyarság szellemi tulajdonává.

Gyűjtőmunkám során igyekeztem figyelemmel lenni a szóbanforgó etnikumban megmutatózó esetleges különbségekre is. A társadalmi, foglalkozási, valamint a nemek és a korcsoportok szerinti tagoltságok elemzésére gondolok itt. A társadalmi különbségeket az egykori nincstelenek, szegény- és középparasztok, valamint a gazdag parasztok babonái, a nemek alkotta különbségeket idős (60—80 éves) asszonyok és férfiak képzetei, a korcsoportok szerinti esetleges eltérések pedig négy korcsoport: serdülők (10—18), a fiatalok (18—30), a középkorúak (30—50) és az öregek (50—80) adatai, a foglalkozások különbségeinek tükröződését pedig az iparosság, parasztság és a pásztorság hitvilága alapján igyekeztem megismerni és vizsgálni.

Természetesen a komlói néphit interetnikus azonosságainak és intraetnikus különbségeinek, illetve a néphitben tükröződő társadalmi, foglalkozási, stb. tagoltságnak a vizsgálása csak a komlói néphit tüzetes ismerete után végezhető el. Ezért elsődleges feladatként ennek a munkának az elvégzését tekintjük. Az ilyen jellegű publikációt az a sajnálatos tény teszi szükségessé, hogy a szóban forgó etnikum hitvilága teljesen ismeretlen. Tótkomlósról több monográfia is megjelent ugyan, ezek azonban a néphitét néhány általánosító mondatral érintették csupán. Elmélyedt, részletező leírást egyedül Tábori György nyújtott, ő azonban csak a néphit egyetlen kis részterületére irányította a figyelmet (lásd: Az orosházi Szántó Kovács Múzeum Évkönyve, 1959.)

Napjainkban a hitvilág legnagyobb részében nem néphit, hanem csak népi tudás, mert a hiedelmeket a komlóiak már nem hiszik, hanem tudják csupán. Persze ez a megállapítás mindössze általánosságban igaz, hiszen kivételek mindig akadnak.

A kivételekről beszélvén, természetesen nem az olyan típusú hiedelmekre akarunk emlékezni, mint például a denevérnek a farpárnában való őrzése. A komlói női viselet egyik fontos kelléke ugyanis a farpárna, amely női vonzerőt biztosított viselőjének. A lányok denevéreket szereztek — a templomtoronyban fogdosta össze s árulta jó pénzért a harangozó — és bevarrták a farpárnába, hogy mozgásuk meg a szoknyájuk ringása olyan könnyed legyen, mint a denevér röpülése. Más szóval farpárnájukba varrt denevérral biztosították maguknak a szerelmi életben. A denevérek még ma is ezekben a párnákban lapulnak, ezt a hiedelmet mégsem tekinthetjük élőnek, mert maga a farpárna sem élő már, nem viselik magukon sem a lányok, sem a menyecskék.

Amikor kivételekre gondolunk, akkor nem is az olyan jellegű tárgyakra célozunk, mint a szerencse biztosítása céljából az ajtó küszöbére szegezett patkók vagy pénzek, hiszen ezek gyakran több évtizeddel, néha csaknem egy évszázaddal ezelőtt kerültek jelenlegi helyükre s ma egyáltalán nem azért díszlegnek ott, hogy szerencsét hozzanak, hanem azért, mert mindezideig még senki sem vette magának azt a fáradságot, hogy lefeszegesse a pénzt vagy a patkót a küszöbről. Ezek a tárgyak nem tükröznek ma is élő hiedelmeket, hiszen eredeti jelentésüket elvesztették, régi formájukban azonban továbbélő, vagyis *survival* jelenségek csupán.

A kivételek emlegetésekor konkrét példákra gondoltunk, amikor a hiedelmet nemcsak tudják, hanem hiszik is, vagyis amikor betartják a tilalmat, illetve elvégzik a cselekményt.

Március elsején például szállásadóm szomszédnője azzal a kérdéssel jött át gazdaszonyomhoz, vajjon az árokban levő hólét érdemes-e üvegbe eltenni, vajjon használ-e akkor, ha a csirkék dögleni kezdenek. Gazdasszonyom úgy vélekedett, hogy nem érdemes, mert az bizony nem használ. Nem használ azért, mert csak a márciusban esett hó, nem pedig a márciusig megmaradt hólé a hasznos. Így a vízgyűjtésből semmi sem lett. Amikor azonban néhány nap múlva nagy hóesés volt, gazdasszonyom is, említett szomszédnőnk is szorgalmasan gyűjtötte a hóvizet. És ez egyáltalán nem elszigetelt jelenség, mert a másik oldali szomszédasszony például három üveg hólét gyűjtött, mivel „jó ez” a beteg szem borogatására is, meg a kicsisibe itatására is: hetenként kétszer ugyanis ebből a vízből kell önteni a csirkék itatójába, akkor nem fognak megdögleni.

Ugyancsak a hiedelemben való hit, nem pedig a hiedelem pusztá ismerete tükröződik abban, hogy az egyik termelőszövetkezeti parasztasszony ebben az évben szegezett talált patkót a disznóvályúra, mivel az szerencsét hoz a disznótartásban, nem döglük meg, sőt még csak meg sem betegedik a sertés.

Természetesen nemcsak az asszonyok között akadnak olyanok, akik még ma is hisznek bizonyos hiedelmeket.

Kétségtelenül ebbe a kategóriába tartozik az a gépállomási dolgozó, aki cséplés idején, amikor egy csütörtöki délután négy órára lettek kész a cséplőgép felállításával, a jelenlevők akaratával szemben ragaszkodott ahhoz hogy ne halasszák másnapra hanem még aznap kezdjék meg a cséplést. Délután négytől este nyolcig cséplelt is, csak azért, mivel pénteken nem jó valamibe, így a cséplésbe sem, belekezdeni.

Hasonlóképpen nemcsak ismerte, hanem hitte is a hiedelmeket az a traktorista, aki szent György nap előtt szántva leugrott a traktorról, amikor egy békát vett észre, hogy megsimogassa, mivel a szent György nap előtti békát megsimogatónak az egész évben szerencséje lesz.

Ezek a példák elszigetelt jelenségek csupán. Van egy-két hiedelem azonban, ami igen erősen tartja magát a komlóiak széles körében. Alig akad olyan erszény, amelyikben ne lapulna papírba vagy rongyba csavart szent György nap előtt agyonütött kígyónak a feje. vagy pedig karácsony napján fogott légy. Ezek ugyanis szerencsét hoznak a tulajdonosnak,

A szerencsét hozó vagy a szerencsétlenséget távol tartó mágikus eljárások azonban szinte tartalmatlan cselekmények csupán, amelyeket nem annyira a hit, mint inkább a megszokás éltet, amelyeket megtalálunk még a városokban is, hiszen a városi emberek sem ülnek szívesen tizenhárom asztalhoz, vagy gyűjtanak rá hárman ugyanarról a lángról a cigarettára és még a városiak keze is a gomb felé indul, ha kéményseprővel találkoznak.

Az égitestek, természeti jelenségek és az elemek hiedelmei

A világmindenség már nagyon halványan tükröződik a komlósiak hitvilágában. Csak töredékesen marad fenn egy-egy naphoz, holdhoz, égbolt megnyíláshoz fűződő hiedelem. Nagyobb számú képzet kapcsolódik a természeti jelenségekhez, a villámláshoz, ézengéshez, jégesőhöz. Az idetartozó hiedelmek jelentős része az időjósítás körébe sorolható: megjósolják az egész év, vagy valamelyik évszak időjárását, továbbá a hideget, szárazságot, jó időt, az esőt, jégesőt és a szelet. Az elemekről ugyancsak kevés hiedelmet találtunk már. csupán a tűzzel kapcsolatban maradt fenn egy-két képzet.

Napfogyatkozásakor látható a *vlokolák*. Úgy kell csinálni, hogy egy lavor vízben lehesen látni a napot. Akkor meg lehet látni a vízben a *vlokolákot*, ahogy összeütközik a nappal.

A holdban egy nő meg egy férfi látszik. De csak akkor lehet látni, ha telehold van.

A komlósiak körében élt az égbolt megnyílásának a képzelete is: „23 éves voltam, mentem ki a tanyára, éjjel fél egy volt. Egyszer csak, mintha egy függöny lett volna, kinyílt az ég. Mintha háromszor egymás után kinyílt és összezsukódott volna. Kérdezték, hogy mit gondoltam. Semmit. — Kívánni kellett volna valamit mondták, mert az teljesült volna.”

Ha villámlik, nem szabad mutatni, hogy merre villámlik, mert akkor abba belevág. Ha véletlenül mégis megmutatta valaki, akkor gyorsan meg kellett harapnia az ujját. — A koporsóból lehasítottak egy kis darabot és a padlásra tették a szarufa alá. Akkor nem csap a villám a házba. — Kedden nem jó mosni, mert ha azt a ruhát felveszik, könnyen beleszap a villám. — A villám okozta tüzet tejjel lehet eloltani. „Ahol a villám lecsap, aztán tűz keletkezik, akkor azt nem lehet csak tejjel eloltani.” — „Ha valaki fél az ézengéstől, akkor az fogdosson meg egy halottat, fogdossa meg a kezeit, lábát, vagy simogassa meg az arcát, akkor nem fog félni.”

Ha jégeső volt, kidobták a vaslapátot, akkor elment a jégeső. Ha lapát nem volt kéznél, akkor fejszét dobtak ki. Egyesek szerint lapjával dobták ki az ajtó elé, mások szerint élivel a földbe vágták. „Ha a jég esett, akkor a fejszét belevágta a földbe, hogy megálljon a jég.”

Az egész év időjárását vagy bizonyos napok megfigyelésével, vagy pedig bizonyos eljárással jövendölték meg. „Luca napjától karácsonyig figyelni kell minden napot, hogy milyen az időjárás. Minden nap írni kell, hogy volt-e eső, vagy köd, vagy hó. Minden nap a jövő év egy-egy hónapjának felel meg, mert amilyen idő van azon a napon, olyan idő lesz abban a hónapban is.” — „Luca napján vöröshagymát kell ketté vágni és így szétbontani. 12 ilyen „kanálba” csipet sót szórtak és a hagymákat feltették a mestergerendára, ott állt karácsonyig. Karácsonykor megnézték, hogy melyik hónap milyen lesz. Amelyikben megolvadt a só, az a hónap nagyon esős lett.” — Bizonyos jelek is megmutatták hitük szerint az időjárást. Pl. a hosszú ökörnyal hosszú ősz jósol. Ha Zsuzsanna napon nem dalol a pacsirta, akkor hideg lesz. A gyakori forgószél szárazságot jelentett. Ha korán reggel az utcára első kilépő személy leány volt, akkor jó idő lett.

Különösen sok jel mutatta az esőt, meg a szelet. Medárd napon ha esik az eső, akkor negyven napig esik. Ha a hold szarva lefelé állt, körülötte pedig vékony karika volt, akkor három nap múlva eső lett. Ha a holdnak udvara van, három napon belül akkor is esik az eső. Ha valaki halottal álmodik, az is esőt jelent, mint ahogy a páva rikácsolása is esőt

jelez. Amerre pedig halottat visznek, arra sok jég esik majd. Amikor a nap lenyugodott, már csak félig látszott, és akkor pirosak voltak a felhők körülötte, az azt jelentette, hogy másnap szél lesz. Szelet okozott az akasztott ember is. „Talán valaki felakasztotta magát, hogy olyan nagy szél fújt?!” — mondogatták a komlósiak, de azt is emlegették, „deresen megy le a nap, szél lesz holnapra”. Szelet jelzett a búbos pacsirta is: „ha a búbospacsirta énekel, akkor szél lesz”.

Az elemekhez fűződő hiedelmek körül csupán a tűzről maradt fenn egy-két töredék. „Valami harag lesz, mert csak úgy lángol a tűz.” Ha az asszony véletlenül úgy kötötte be a fejét, hogy a kis kendő sarka volt felül, akkor azt tartották, hogy kigyullad a ház.

Emberfeletti erejű személyek és természetfeletti lények

A komlósiak szerint különböző emberfeletti erővel rendelkező személyek, valamint különféle természetfeletti lények élnek az emberek társaságában. Ezek a személyek, illetve lények vagy mindig láthatatlanok, vagy bizonyos időpontokban, és bizonyos személyek előtt mutatkoznak. Az utóbbi esetben egyaránt megjelenhetnek ember (férfi, vagy nő) illetve állat (négy lábú, szárnyas, hüllő) képében, vagy pedig valamilyen egészen más alakban (pl. fény stb.).

Az említett személyek és lények közül a mitmitke (*bôžik, zmok*), a boszorkány (*bosorka*) a kísértet (*mátoha*), a lidércfény (*svetlo*), a táltos (*tátoš*) és a tudománnyal rendelkező emberek foglalnak el jelentősebb helyet a komlósiak képzetében. Az *ababinč, be'ah, pi'í mužik, šiki-miki* és a *topeňec* már lényegesen kisebb jelentőségű.

A mitmitke (*bôžik, zmok*)

„Bózsikod van!” (*ti máš bôžika!*) mondták a komlósiak, ha valaki hirtelen meggazdagodott, ha mindig szaporodott a gazdaság.

„Volt itt egy asszony, a férje háborúban volt. Volt egy gyereke is. Annak mindene volt. Kérdezték, hogy lehet, hogy mindene van ennek a Marinak? — Van neki *bôžikja*, az hordta neki a pénzt, azért gazdagodott meg.”

Aki *bôžikot* akart, az egy fekete tyúk első tojását mindaddig a hóna alatt tartotta, amíg ki nem kelt. A hozzáértőbbek azt is tudják, hogy ennek a tyúknak teljesen feketének kell lennie, még a lába sem lehet sárga, csak fekete. Az alábbi történet azt mutatja, hogy nemcsak a tyúk színe, illetve a tojás van meghatározva, hanem a keltetés elkezdésének az ideje, valamint a keltetés helyéül szolgáló hónalj is.

„Luca napon, amikor a fekete tyúk tojást tojik, azt a tojást Luca nap este a bal hóna alá kell kötni és három hétig ott tartani, akkor ki kel egy csirke, a *bôžik*. Azt úgy meg tudja tanítani beszélni, mint a papagájt, aztán parancsol neki, hogy mindent hordjon.”

Egyesek szerint a kikelt csirkével még bizonyos mágikus eljárást is kell végezni: „Mikor kikelt, akkor egy pénteki reggel, újholdkor az asszony a lábát az asztal lábához tette és a csirkét háromszor körülhajtotta a maga és az asztal lába körül. Attól kezdve mindig szerencséje volt, a csirke mindig utána járt, mindig azt mondta: mi lesz, mi lesz? (*Čo bude, čo bude?*)”. Mások szerint a *čo bude* helyett mást mondott a *bôžik*: „a kuckóban volt, aztán onnan kiabálta: mit hozzak magának? (*čo vám doňesjem?*). — Akkor a gazdája mondta: *akvo hovno?* És akkor telehordta a kuckót szarral. — Máshol is kérdezett a *bôžik*, ott a gazda azt mondta: pénzt hozz! (*doňes peňaze!*). — És akkor telehordta a kuckót pénzzel.”

Volt, aki úgy tudta, hogy amíg a gazdája aludt, addig dolgozott a *bôžik*. „Mikor elaludt az az ember, akkor odament hozzá és kérdezte, mi a kívánsága. Megmondta: 10 000 pengő kell. És az hozta neki éjjel.” — A *bôžik* át tudott menni a kulcslyukon is, azért tudott minden elhozni, amit csak parancsoltak neki.

Ez a természetfeletti lény azonban a komlósiak hiedelme szerint nem csak hasznos, de terhes is. „Azt a *bőzík*ot a gazdája táplálta: a melléből szoptatta”. A gazda és szolgájának viszonya korántsem ilyen gyermeki. Ha a *bőzík* tyúk, akkor az emberé, ha kakas, akkor az asszonyé, és azzal úgy él, mint a férfi a feleségével, vagy az asszony a férjével. Ha megharagszik a gazdájára, akkor meg is fojtja, mert annak nagy ereje van. — Ezek után érthető, ha a gazda igyekszik megszabadulni szolgájától. Egyesek szerint ez igen egyszerű: amikor már a gazdaságot telehordta és a gazdája megunta, hogy őt még mindig kínozza, akkor vagy elzavarta, vagy agyonütötte. A kis fekete tyúktól azonban nem mindig ilyen könnyű volt megszabadulni, legalábbis az alábbi történet erről tanúskodik: „Egy asszonynak *bőzík*ja volt, aztán azt parancsolta: hozzál 100 tojást. Hozta is, csakhogy rossz helyre tette és a tojás eltört. Megharagudott ezért az asszony és el akarta adni, a *bőzík* azonban mindig felment a háztetőre és ott csúfolta az asszonyt. Az asszony aztán azt mondta neki, hogy hozzon egy fazék tejfölt. El is hozta, de nem tudta a konyhába betenni, ezért csak eresz alá tette az ajtóhoz. Ott pedig a kutya vagy a macska felborította és megette. Az asszony megint megharagudott, hogy nem neki, hanem a kutyának hozta. Akkor elvitte, hogy eladja a *bőzík*ot. El is adta, mert senki sem tudta, hogy a *bőzík* az. Eladta, de másnapra megint visszajött, aztán kiabálta neki: itt vagyok, itt vagyok, nem megyek sehova, a tied vagyok! (*tu som, tu som, ne pojdem nigde, tvoja som*). Akkor az asszony agyon akarta ütni, hogy ne kiabáljon többet, de nem tudta agyoncsapni. Nem tudott tőle megszabadulni. A házát is eladta, hogy megszabaduljon tőle, de még sen tudott megszabadulni, mert a *bőzík* utána ment.”

Csellel azonban túl lehet járni az állandóan a gazdája után járó *bőzík*on: „Ez állandóan utána járt és mindig azzal ostromolta a gazdáját: mit hozzak, mithozzak? (*čo doňesjem, čo doňesjem?*). Sokáig így tartott, úgyhogy a végén már megunta az illető, akkor adott neki egy rostát, hogy vizet hozzon benne. Így megszabadult tőle, mert nem tudott vizet hozni, üres kézzel pedig nem akart visszatérni.”

A komlósiak szerint a *bőzík*hoz hasonló a *zmok* is. „A *zmok* is olyanféle volt mint a *bőzík*, az is hordott mindent.” — „Egy jómódú asszonynak *zmok*ja volt, azért volt gazdag”.

A *zmok* neve szólásokban is gyakori: a gyerek, ha lassan megy és keres valamit, arra mondják: úgy megy mint a *zmok* (*ide, ako zmok*). Arra is mondták, aki mindig hordott a hátán valamit. „Na ez is olyan, hord mindent, mint a *zmok*. Összeszed mindent, amit talál; azt mind felszedte és hazahozta. Akkor mondták: az a *zmok* megint felszedte és hazahozta. Olyan emberre mondták, aki mindig vitt magával valamit, valamit vitt haza.”

A *zmok* megszerzésének körülményei azonosak a *bőzík*ével. Fekete tyúknak a tojását vatta közé kell tenni és a hónalj alatt kell hordani három hétig, amíg ki nem kel. Amikor kikel, három napig kell dédelgetni, nevelni, hogy megerősödjék. Azután a *zmok* mindent teljesíteni tud, amit csak parancsolnak neki. A *zmok* is csirke, mégpedig olyan csirke, amely elhanyagolt. Ezt a képzetet tükrözi nyilván ez a mondás: úgy megázott, mint a *zmok*.

Úgy látszik, hogy a kétféle természetfeletti lény között a nagy hasonlóság ellenére különbségeket is találunk: a *zmok* nappal is tudta hozni a pénzt, nemcsak éjjel, mint a *bőzík*. Mások véleménye szerint, amíg a *bőzík* pénzt, addig a *zmok* inkább csak krumplit hordott: „a *zmok* krumplit szokott hordani leginkább. Ha valakinek van olyan parcellája, amin krumpli terem, jó sok krumpli, és ha van olyan ember, akinek nem terem, akkor azt megparancsolja a *zmok*nak, hogy hordja el a krumplit onnan.” — A *zmok*nak a *bőzík*kal szemben őrző funkciója is volt. „Volt egy asszony, nem tudom, tán három menyecskejük volt. Mikor az anyós elment valahová, akkor nem volt szabad nekik enni, mindenre vigyázott az a *zmok*. Mert, ha ha enni akartak, akkor az a *zmok* már ott volt és nem engedte nekik, hogy hozzányúljanak. Azért volt ez így, mert az asszony megparancsolta a *zmok*nak, hogy vigyázzon, a menyecskek semmihez se nyúljanak.”

A kétféle természetfeletti lény között nemcsak a funkcióban, hanem a formában is mutatkozik különbség. Legalábbis ezt bizonyítja a „vörös sapkás *zmok*” története. „A Kozák apjának a testvéréhez, Erzsához járt a *zmok*. Vörös sapkában volt. Én nem láttam, de azok látták, akik ott laktak a háza háta mögött. Látták, hogy ott várta, a kapu tetején ült, amikor jött a fonóból haza. Azt is látták, amint az udvaron sétált és várta a leányt. Nehezen is adták el a házat, mert mindenki tudta, hogy a vörös sapkás *zmok* (*zmok v červenej šapki*) járt a házhoz. Erzsá olyan sápadt volt, sovány volt. Nem tud az elszabadulni tőle, csak ha azt parancsolja, hogy rostában hozzon a tenger fenekéről homokot. Ez nem sikerül, azért elszégyeli magát és eltűnik, mire nem tudja megcsinálni. — Mint a törpe ember, olyan a *zmok*. A *zmok* olyan, hogy akire ráveti a szemét, annak mindent megcsinál, amit az parancsolt, a lánnyal úgy él, mintha az a felesége lenne. Azért olyan sápadt a lány.”

A fenti történetből az is kiderült, hogy a *bőziktől* és a *zmoktól* való szabadulás módja is azonos a komlósiaiak képzete szerint, tehát nemcsak a megszerzésükhöz, hanem a megsemmisítésükhöz is azonos hiedelmek fűződnek. Rá kell azonban mutatni arra, hogy a *bőziktől* nemcsak a már ismertetett módon lehet megszerezni.

„Az apám mondta, azok a Hovorka Labóék ponyván szárították a pénzt, mert *bőzik*juk volt. — Mindig azon voltak, szerettek volna meggazdagodni, szerettek volna, ha lett volna *bőzik*juk. Egyszer jöttek valami urak őhozzájuk, de nem is tudták, hogy honnan jöttek, csak már ott voltak. Mindjárt bementek a szobába, mivel hoztak nekik ajándékot. Egy kis csomag volt. Abban a csomagban nagyon sok papír volt, a papírban pedig egy kis csirke. De nem szabad kibontani, csak mikor kimegyünk — azt mondták neki. Nem is tudták, hogy hová mentek el a vendégek, csak eltűntek. Aztán kezdték mondogatni az öregek: vizsgáljuk meg ezt a csomagot, hogy mi van benne? Kibontották, hát akkor egy szaros csirkét találtak. Akkor csak mosolyogtak egy kicsit, csóválták a fejüket, hogy ez lenne a *bőzik*? Az mindjárt csipogni kezdett, de az urak megmondták az anyának, hogy ő bajlódjék vele, az ő vérét szívja. Mert a vérét szívta, mint a pióca. Mert csak akkor hozott nekik mindent, amikor jól volt lakva. Mindig úgy mondták neki: Ha jól laktál, akkor menj és hozzá! — Hozzáfogott hordani, hordott, mint a *bőzik*. Mikor nagyon sokat hozott, akkor a gazdái már nagyon gögösek lettek és már nem tetszett nekik a *bőzik*. Mert azt mondták magukról, hogy tán az istennek is csak egy fillérrel van több, mint nekik. Annyi aranyat hozott a *bőzik*. Szárították a dukátokat. Mert annyi sok volt nekik, hogy úgy szárították forgatták, mint a búzát szokták. A *bőziktől* csak akkor szabadultak meg, amikor meghaltak. Meg akartak ugyan tőle szabadulni többször is. Kifűtötték a kemencét nagyon, mintha kenyeret sütnének, és azt a csirkét beledobták. De mikor az öreganyjuk beledobta és bement a szobába, az a csirke már ott csipogott a kuckón.”

A boszorkány (bosorka)

A komlósiaiak szerint a boszorkány (*bosorka*) emberi lény, többnyire asszony, aki emberfeletti képességei folytán a mindennapi emberek számára meg nem tehető cselekményekre képes. Alakját tetszés szerint változtathatja, éppen úgy megjeleníthet ember, mint állat képében, s az embereknek általában bajt és kárt okoz: megkísért, megnyom, állatait bántja stb., éppen ezért a boszorkány ellen védekezni igyekeznek; erre legalkalmasabbnak a fokhagymát vélték: Luca napján a kilincseket befokhagymázták, akkor nem volt ereje senkinek sem babonázni. Mások szerint minden kulcslyukba fokhagymát kell dugni.

Hogy miként is kapják a boszorkányok rendkívüli képességüket, vagyis hogyan válnak boszorkányokká, arról nem sokat tudnak a komlósiaiak.

”Komlósön történt, de nagyon régen. A lányok kimentek a temetőbe, és ott meztelesen járkáltak, valamit csináltak, boszorkányok akartak lenni, de a csendőrök megijesztették a boszorkányokat. Májusban volt az. — Volt olyan, aki megtanította a másikat a boszorkányságra, de akkor saját magának már nem volt tovább ereje.”

Mivel a boszorkány a természetfeletti lényekkel cimborál, éppen ezért házában rendkívüli jelenségek mutatkoznak, pl. dörömbölés hallatszik, láng csap fel stb. „Ez még az apámmal történt. De ez tényleg úgy volt, ahogy elmondon. Ő is tanyán volt. Mikor az első évben odamentek, a tanya háta mögött olyan dörömbölést hallottak, mintha le akart volna dőlni az egész tanya. Kiment apám a ház háta mögé, de nem látott semmit, a házban azonban csak dörömböltek. Háromszor dörömböltek, három nap egymás után. Eközben a húgom a padon aludt, ott szokott ő aludni akkoriban, és az asztal alatt elkezdett égni valamilyen tűz: piros és kék. És a húgom kezén, ami odaért, örökre fehér foltok maradtak. A harmadik nap reggel kiment a mama a konyhába, oda, ahol a kemencét szokták fűteni, de olyan dörömbölés hallatszott ott, hogy anyám négykézláb mászott el onnan. Abban a pillanatban lépett ki a gazdasszony. Anyám azt mondta neki, hogy akkor sem marad ezen a tanyán, ha az egészet neki adja. A gazdasszony azt mondta, keresztet kell vetni (*prežehnat*) — hát mit tudom én, hogy hogy kell azt, — felelte anyám. A gazdasszony elment a kémény alá és *prežehnált*. Tizenöt évig élt még ott az apám, de soha többé nem fordult ilyesmi elő. Azt mondták, hogy az a gazdasszony olyan boszorkányos volt.”

Természetesen nemcsak a boszorkány házában történnek rendkívüli dolgok. Ő maga is képes nem mindennapi cselekményekre.

Általános hiedelem például a komlósiak körében, hogy a boszorkány megnyom. „Én szolgáltam egy helyen, Kopáncson. Nem messze van ide, azt mondták, hogy boszorkányok járnak oda. Valamikor nagy istálló volt ott. Volt ott egy ágyam, azon feküdtem, a kanászgyerek meg ott a fejemen túl, ott a jászolban. Egyszer egy nagy szél keletkezett az istállóban, de olyan, hogy több jószág elszakította a kötelet, annyira félt. És egy csúnya ember jött be az istállóba, szalmakalapban. Odajött hozzám és nyomogatni kezdett, de úgy, hogy nem tudtam se szólni, se mozdulni. Meg akartam lökni fejem fölött a kanászgyereket, de nem tudtam megmozdulni. Egyszer csak minden abbamaradt, megint olyan szél jött, és minden elmúlt. Ekkor már feltudtam állni, aztán kimentem az istállóból. Ez háromszor ismétlődött meg egymás után, három nap egymás után. Először szégyelltem megmondani a többieknek, gondoltam kicsúfolnak, hogy álmotam csak. A negyedik este a méceset is égni hagytam, tudni akartam, hogy elalszik-e a méces is, amikor eljön. Nem jött többé. Három évig voltam ezen a tanyán, de soha többé nem jött.”

A boszorkány természetfeletti erejét mutatja az is, hogy különböző alakokat ölthet magára. A komlósiak képzete szerint lehet négy lábú állat (pl. kutya, macska, borjú), lehet szárnyas, (pl. tyúk vagy liba), sőt lehet hulló is (pl. béka). A négy lábúak és a szárnyasok alakjában általában kísérteni szokott, béka képében pedig inkább az istállót látogatja.

Gyakran kutya alakban kíséretti az éjjeli utasokat. „Tizenhat-tizenhét éves suhanc voltam, fonókába jártam. Úgy tizenegy órakor megyek ki a tanya, de egyedül. Egy keresztútnál hatalmas kutya feküdt közepén, ott a Barancsik kocsmánál. Göröngyökkel kezdem dobálni, el akartam hajtani. Mintegy száz méterre jött egy barátom, Számuel Jankó, megvártam és együtt mentünk tovább. Mindig utánunk jött az a kutya, egészen a keresztig kísért.” — „Annak a Fecskánynak az unokája nősült. Járt be a faluba, mert ő is kint lakott a tanyán. És mikor ment haza éjfélkor a menyasszonyától, akkor ő is találkozott egy olyan kutyával, aki egy fél dűlőn keresztül kísért. Mire kiért a tanya, olyan hideglelést kapott, hogy két hétig beteg volt”. — „Egy illető a temetőtől jött haza esti mulatságból (*večjerka*). Ő utána jött egy kutya, de csak ő látta, a többiek nem láttak semmit. Mikor hazaért, hideglelést kapott, úgy megijedt. — Hamar nyissátok ki, kérte, mikor a kapuhoz ért, mert itt van a kutya! — Hol? — azt kérdezték, mert ők nem láttak semmit.”

Az éjjel járókat borjú képében is meg szokta kísérteni a boszorkány. „Az utca közepén jött egy borjú-alak éjjel. Az ember csak megirtózott tőle. A borjú addig-addig ment, amíg a végén csak eltűnt.” — „Volt két komám, fonókából (*prjatke*) jöttek haza, akkor látták: egy olyan borjú-alak volt. Úgy megijedtek, nem tudtak szóhoz jutni.”

Macska képében még arra is képes a boszorkány, hogy birokra keljen az emberrel. „Ez is egy tanyán történt. Voltak ottan béresek már valami ötten, de nem akart ott senki sem aludni abban az istállóban mert ottan boszorkányok jártak. Volt egy öreg, Basa Mihálynak hívták, az azt mondta, hogy ő majd elmegy oda, mert ő nem fél. Ez igaz volt, megtörtént. Az öreg lefeküdt az ágyba, ott az istállóban. Tizenkét órakor az ajtóról minden leesett, mert ő megtámasztotta villákkal. Bement a boszorkány, macska alakban. De az olyan nagyra tudott húzódni, hogy három-négy méter hosszú lett. Össze-vissza hempergette az embert, úgy, hogy az csupa szar lett. — Másnap ő is mondta, hogy ő sem megy többet az istállóba. De más sem ment oda, ezért le is bontották a tanyát.”

A boszorkányok dolgába nem jó beleavatkozni. Az éjjel hazabandukoló legény gyakran közönséges libának, tyúknak véli a boszorkányt, és pórul jár, ha bántja. „Éjszaka idején ögyelegek, és egy libára találtak. kint ült a havon. Az egyik fiatalember odament hozzá: hej micsoda hanyag asszony lehet, akinek még éjszaka is kint van a libája — és felrúgta a libát. De akkor az felszállt a hátára, és egészen hazáig verte a szárnyaival. Olyan beteg lett ezután a legény, hogy ágyba kellett feküdnie.” — „Nyíregyházaszi Mihály bácsi mesélte, jött haza munkából késő este, ahogy odaért a kiskapuhoz, ott a fák sorában egy szép tyúk volt — enyje a micink nem engedték be ezt a szép tyúkot, itt ül. — Félstötét volt. A bácsi szépen odalapult, hogy megfogja, és beviszi a tyúkot. De az megugrott. Mindig utána lépett, de a tyúk mindig megugrott. Kicsalta egészen az út közepére, akkor olyan sötét lett, hogy Miska bácsi csak négykézláb tudott a kapuhoz menni, másképp nem talált haza.”

A boszorkányok dolgába való beavatkozás néha végzetes kimenetelű is lehet. „Egy bácsi mesélte: — Mentünk ki éjfélkor a tanyára. És a mezőhegyesi nagy hídnál ült egy öreg-asszony és egy nagy, sárga földet harapdált. Beavatkoztak, göröngyökkel kezdték dobálni. Egyszer azt látták, hogy egy lovas jött feljűk, fekete lovon. Ment nekik, nem tért ki. Ők megijedtek, kitértek előle és elszaladtak haza, a tanyára. A három fiú közül az egyik azt mondta: mit, féltünk tőle? gyertek el estére megint, megnézzük a vén banyát! — De a három közül ketten nem vállalkoztak erre, de lesbe azért odamentek. A harmadik fiú lovon ment oda, és egyszer csak megjelent a lovas ember. Szembefutottak egymással. A fiú nem akart kitérni, amikor már nagyon közel voltak egymáshoz, a fiú lova megijedt és visszafordult. A lova úgy kezdett futni, hogy még a kerítést is átugrotta. A fiú megbetegedett, és bele is halt, annyira megijedt.”

A megkísértő boszorkány gyakran nem ölt határozott alakot, hanem ember, de nem is állat képében jelentkezik, hanem például „olyan fehér, mint a kanna”. A kísértettől csak a neve különbözteti meg, mert az elbeszélő nem *mátoha*, hanem *bosorka* néven emlegette. „Unokabátyám mesélte. Mikor legény volt, sokszor úgy éjfélkor is járt haza, a szeretőjénél volt. Egyszer, amikor jött haza, tizenkét óra volt, akkor a kapunál látott egy olyan fehéret, mint a kanna. Mikor gyufát gyújtott, mert látni akarta, semmit sem látott, mert mindig eltűnt. Be akart zörgetni az ablakon, de nem tudott zörgetni, mert az nem engedte. Akkor megint gyufát gyújtott, de az akkor megint eltűnt. Akkor gyorsan zörgött az ablakon. Most már kinyitották neki a kaput. Ahogy ment végig a folyosón, valaki mindig verte őt mindenütt, a hátán, a vállán, meg olyan szél is jött. Mikor bement, gyorsan lefeküdt. Csak úgy rázta a hideg, a foga is csak úgy vacogott. Mondták, ha nem gyújtott volna gyufát, és nem szólt volna hozzá, akkor nem bántotta volna az a boszorka.”

A boszorkány tevékenységének igen fontos része a tehenekkel kapcsolatos. Számos történet szól pl. a tehenek megfejtéséről. A gazda természetesen igyekszik meglesni az állat (pl. béka) képében istállóba lopózkodó boszorkányt, és meg is veri. A csipkevevő vagy a vasvilla nyoma másnap azon az asszonyon látszik, aki béka alakban az istállóban járt. „Az is itt Komlóson történt. Egy asszony járt tehenet fejni máshova. De nem lehetett őt látni, mert békának változtatta magát. Valaki mesélte annak, akinek a tehenéhez járt az

az asszony, hogy vágjon két hosszú csipkerózsaágot (*šipke*), és amit csak lát az istállóban, ezzel a csipkerózsapálcával verje meg. Akkor ő egy békát látott ott, éjjel tizenkét órakor volt, evvel a csipkével jól elverte. Másnap hallotta, hogy a szomszédasszony beteg. Így aztán kitudódott, hogy az a szomszédasszony volt a boszorka.” — „Itt volt a második szomszédban egy asszony, Barancsik néni, az békává vált, és minden fejéskor a szomszéd tehenéhez ment. Az az ember, akié a tehen volt, mindig kidobta a lapáttal, de a béka csak visszament. Egyszer aztán vasvillával összeszurkálta a békát. Akkor ez az asszony nagyon beteg lett. Ez az ember is elment megnézni, és akkor látta, hogy az asszony össze van szurkálva.”

A boszorkány nemcsak a tehenek tejét dézsmálta meg. Arra is képes, hogy egy beszúrt bicskára akasztott gatyamadzagnál tejet fejjön. „Egy Berenszki nevezetű bácsi lakott kint a tanyán. Azt mondták, hogy az akárhová leszúrt egy kést, és tejet fejt belőle.” — „Olyan tanyai lakos volt, Fecskány volt a neve. Az annyit tudott, hogy a kést belevágta így az oszlopba, az eresz alá, és a bicskára ráakasztotta a gatyamadzagnál, és abból fejté a tejet. Az én nagyanyám látta, ahogy fejté. A bödönt telefejté abból a madzagnál. A nagyanyám, amikor ezt meglátta, gyorsan visszafordult a tanyába, mert nem akarta őt megzavarni.”

A boszorkány és a tej tehát szoros kapcsolatban áll egymással. Ennek a viszonynak sajátos oldalát világítja meg az a hiedelem, hogy a boszorkány túró tud hányni. „Az én apám Pusztaszenttornán volt mint munkás. Ketten voltak egy másik kollégával. Aratóként dolgoztak ott. Néha tejet kértek a gazdasszonytól. Kaptak is, nagy jól ízlett. Szombaton túróslépenyt süített a gazdasszony, és az egyik ember bement vizet kérni. Az asszony az asztalnál állt, ott volt a tepsiben a tészta, és éppen túró okádott rá. Akkor aztán nem volt, aki egyen, mert apám megmondta a kollégájának; te az a bűdös asszony okádja a tésztára a túró.”

A boszorkányoknak az emberekkel való negatív viszonya magától érthetően kiváltotta az emberekben a boszorkány leleplezésének az óhaját. A komlóiak ismernek olyan hiedelmeket, hogy a boszorkány bizonyos cselekmény elvégzése révén felismerhető. Aki meg akarta tudni, hogy ki a boszorkány, az bizonyos éjjelen vagy megkerült valamilyen tanyát, vagy Luca-széket és Luca-ostort készített. „Karácsony első éjszakáján éjfélkor mez-telenül háromszor körül kellett járni a tanyát, és akkor meglátta a boszorkányt.” — „Luca-naptól karácsonyig kötni kellett egy széket gyékényből, meg egy karikásostort szíjból. Karácsony estéig minden nap csinálni kellett rajta valamit. Karácsony este kimegy a keresztútra, leteszi a széket és ráül. A karikással csinál egy kört, olyan nagyot, amilyent tud, akkor a boszorkányok nem mehetnek közelebb. Azzal az ostorral csattogott. Éjfélkor megjelennek a boszorkányok, de közelebb nem mehetnek hozzá, mint a kör. A boszorkányoknak olyan fogaik voltak, mint a bicskák, és tűz jött a szájukból”. Ugyanezen az éjszakán azonban a boszorkányok is végeznek mágikus cselekményeket. Legalábbis erről tanúskodik az alábbi töredékes történet. „Kiment a keresztútra karácsony éjjel. Egy nagyon öreg asszony volt. Ott ráült egy kis székre, seprű volt a kezében, a seprűvel csapkodta a földet, és közben ezt mondta: gyertek ide ördögök, összetöröm a csontokat (*poře šeci čerti sen nag vān zlāmen koste*)

Amint az alábbi történet mutatja, már a komlóiak közül is többen megtudták, hogy a boszorkányok igazi felismeréséhez nem a mágikus ostor, nem is a mindent tudó szék, hanem egy egészen másféle varázseszköz, a gyufa szükséges. „Mi is mentünk, tán két hét múlva a tanyára, hárman. Olyan suhintás hallatszott az árokban, az egyik azt mondta: te, ez lesz az, akit a Fecskán látott. — Lehetetlen, azt mondom. — Gyufát gyújtottam, hát egy sündisznó volt.”

A kísértet (mátoha)

A kísértet (*mátoha*) vagy a házban, vagy az úton háborgatja az embereket. Tulajdonképpen nehéz elválasztani ezt a természetfeletti lényt a hazajáró lélektől, illetve a boszorkánnytól. A házban megjelenő kísértet a hazajáró lélekkel, az utcán kísértő pedig a boszorkányokkal mutat csaknem olyan szoros azonosságot, hogy csupán az önálló kísértet elnevezés az egyetlen sajátossága, ami a másik kettőtől elválasztja.

A házban garázdálkodó kísértet ajtókat nyit, tárgyakat dobál, bútorokat forgat fel, állatokat pusztít stb. „Bizony én voltam valahol, ahol a felnőttek is úgy sírtak, mint a kisgyerekek. Mert valami még a kenyeret is kidobta a kemencéből. Valami kinyitotta a kemence száját, és kidobta a kenyeret. Amíg abban a házban laktak, nem is tudtak kenyeret sütni. Ha egy pillanatra elmentek a kemence szájától, az már kinyílt. El kellett nekik a szomszédba menni kenyeret sütni. Lovaik is voltak. Három lovuk egymás után elpusztult. Akkor elmentek Aradra, ott vettek lovat, de harmadnapra az is megdőglött. — Teljesen tönkrementek, el kellett adniok a házat.”

Előfordul, hogy a kísértet láthatóvá is válik. Az alábbi történetben kutya alakjában jelenik meg. „Egyszer láttam, amikor még iskolába jártam. Ott volt a Karkuséknál, *mátoha* (kísértet) volt. Elmentek hazulról, senki sem maradt otthon. Az ajtót bezárták, amikor hazamentek, nem tudták kinyitni az ajtót. Hát rendőrök jöttek, azok feszítették ki. Az ablakon benéztek, látták, hogy össze-vissza volt hányva a dunna, a vánkos, a székeket is felfordították. Amikor bementek, keresték a szobában, hogy ki van bent, ki csinálta ezt, de senkit se láttak. Rendet csináltak, és átmentek a másik szobába. Amikor visszatértek az első szobába, ott már megint mindent összedobáltak. Ez a Szép utcában volt, Karkus Páléknál, 1912 körül”. „Egyszer a bátyám jött haza a fonókából, a bátyám éjjel jött haza. Akkor egy nagy fekete kutya ült annak a háznak a kapujában. Egy fekete kutya, de nagyon nagy. Amikor a bátyám hazatért, alig tudta kimondani, hogy nyissuk ki az ajtót, annyira rázta a hideg. Ezután egy hónap múlva abban a házban az asszony meg is halt. Ez valami rossz szellem (*duch*) volt.”

Az utcán ijesztgető kísértet részben ember, részben állat alakban jelenik meg. Az antropomorf kísértet fehér ruhás férfi vagy asszony. „Én egy helyen szolgáltam, és hajnalban, (akkor olyan divat volt, hogy korán etettük hajnalban a jószágot), amikor menten ki korán adni a jószágoknak, akkor egy fehér alak, olyan emberi alak, átlépte a deszkakaput. Olyan másfél méter magas volt az a kapu, hát azt csak átlépte az a fehér ember, aztán egyszerre eltűnt.” — „Az én apukám ment egyszer tanyára, elment tojásért, szánkóúton gyalog. Este 9—10 óra tájban volt. Mikor visszajött, 11—1/2 12 lehetett. Az Aradi úton, azon a dűlön, ahol a híd van, jött a bottal, csak megjíedt: egy nagy magas asszony állt ott tiszta fehér ruhában. Se apukám nem szólt annak, az se szólt apukámnak semmit, csak az a fehér szoknya úgy suhogott nagyon rajta. Apuka is megjíedt. Elmentek egymás mellett. Jól megfogta a botját, aztán elment 10 lépést, aztán hátra fordult, hát már semmi sem volt ott.”

A zoomorf kísértet vagy macska, vagy borjú képében mutatkozik. „Egyszer az én nagynénémet is megkísértette egy *mátoha*. Voltak nálunk *večjerkán*, azt mikor hazamentek, akkor egész hazáig kísérte őt egy fekete macska vagy mi. Mindig ment utána. Mikor hazatért, akkor mondta, hogy őt úgy kirázta a hideg. Bement, az meg úgy eltűnt. Egész éjszaka nem tudott aludni, mindig az eszébe volt.” — „Volt nekem egy komám, az mesélte, hogy ő úgy járt. Ahogy jött a fonókából haza, egy fehér macska mindig előtte ment, cikk-cakokban. És egész hazáig. De mikor már hazatért a kiskapuhoz, alig bírta megfogni a kilincset, úgy megjíedt. És mikor bement a szüleihez, nem tudott szólni. Kérdezték, mi történt, de nem jutott szóhoz, annyira megjíedt. *Mátoha* volt.” — „A hídnál, a Száraz-éren van egy híd, ott. Azon a hídon járkált, olyan mint a borjú. Mindig 10 órától 12 óráig lehetett látni. Láncot húzott maga után. Mindig mondták, ne menjünk arra, ha már 10 óra volt, mert jaj, ott lesz az a *mátoha*.”

Természetesen a komlósi kísértet-történetek között is akad olyan, amely rátapint a kísértetjárás igazi gyökerére. — „Mikor ezt a házat megvették, akkor mondták, hogy *mátoha* jár a házba. Azért adták el a házat. És nagyapa elment megtudni, hogy vajon igaz-e a *mátoha*. Itt aludt ebben a házban. Első éjjel semmi. Második éjjel már nagy zör-gés volt. Hazament és elmesélte, tényleg van *mátoha*. Meg voltak ijedve, hogy mi lesz a házzal. Megint elment a házba, megint nem volt semmi. Másnap megint volt. Akkor fel-ment a padlásra, aztán mondta: ha rossz vagy, ne bántsál, ha jó vagy mondd meg, mit akarsz tőlem. (*ač si zlvo, ne bantuj ma, ač si dobrvo, povec čo keš odomňa*). De nem szólt senki semmit. Hát a szél dörömbölt a kémény-pléhvel. Olyan bádog volt ott a kéménynél, az zörgött, dörömbölt, ha fújt a szél.”

A lidércfény (svetlo)

A komlósiak szerint az éjszakai utasokat gyakran ijesztgette lidércfény (*svetlo*). Ez mindig éjjel járt. „Ez is ott a Bánátban (a mai V. kerületben) történt. Olyan világító volt, mint a lámpás. Mindig jött-ment. 10—12 óráig lehetett látni, ott kísértett.” — „Temetőben meg országúton is járt, olyan volt ez, mint a lámpa. Egyszer, amikor Karkus Palinak szol-gáltam, akkor én is láttam. Olyan magasságban jött mint egy ember.”

A lidércfény néha olyan, mint egy kukoricacső, vagy mint a lámpás, vagy pedig olyan kerek, mint a telihold. Útja gyakran egyenes, néha zeg-zugos, olykor emelkedő, máskor meg lesüllyed. Olyan is volt, ami egy kicsit rezgett. Az alábbi történet arról tanúskodik, hogy a lidércfény hangot is hallat. „Apám emlegette, meg igaz is volt. Édesapám ment este négy-ökrös szekéren, Bánhegyesen, és mikor kiért a kövesútra, akkor jött szemközt vele az a világosság. Olyan volt, mint egy cső kukorica. Pont az út közepén jött, egyenesen az ökrök-re. Apám nem tudta, hogy mit csináljon, inkább az ökrökre hagyta, azok kitértek. Apám derékba hallotta, hogy úgy suhogott, mikor elment mellette. Úgy suhogott, mint egy kis motorbicikli. Őt meg kirázta a hideg.”

A lidércfény a megismert történetek szerint leginkább elásott kincsek lángja. „Én a tanyán voltam, ott beszéltek, hogy abból a pénzből, ami el van ásva, időnként olyan láng csap fel, ami aztán elindul és kóborol. Egyszer én is láttam. A dűlőúton lefordult egy mes-gyén, a szomszéd mesgyéjén, és ott haladt a szomszéd tanya mellett, úgy, mintha valaki egy lámpást vitt volna. Északnyugatnak ment, néztem utána, addig néztem, amíg el nem tűnt. Senki embere nem ment azzal a lánggal. Azt mondták az öregjeink, hogy ott a laponson pénzek voltak elásva. Valóban onnan indult el ez a lidércfény (*svetlo*).” — „Egyszer korán reggel mentünk apámmal Orosházára a vásárra, kocsin mentünk. Itt az aradi útnál van egy híd, a híd alól feljött egy világosság, az olyan kerek volt, mint a telihold. Mi a kocsúton mentünk a kocsival, az meg 20—30 lépéssel előttünk ment a gyalogúton. Cikk-cakkban ment az úton. Néha feljebb emelkedett, mint az ember magassága, néha lejjebb ereszkedett. Néha meg úgy látszott, hogy ember viszi a lámpást magával. És mikor elértük az út mentén az első tanyát, akkor bement abba a tanyába, és egy élő fára fölmászott, egészen a tetejébe, és onnan eltűnt. Többet nem láttam már. Vannak olyan helyek, ahol pénz van beásva, onnan jönnek ezek ki. Meg ahol fölmege, eltűnik, ott is pénz van. Mikor a török háború volt, akkor a törökök sok aranyat raboltak és elásták. Annak a töröknek a lelke szokott odajárni, az lenne az a fény.”

A komlósiak körében él az a hiedelem is, hogy a lidércfény az emberi csontokból tör elő. „Községi tanyán szolgáltam, aztán mikor mentem a faluba, akkor a temetőn mentem keresztül. Mondogatták, hogy ott az egyik sír ég, olyan kék láng jön fel belőle. Kíváncsi voltam, hogy valóban így van-e, vagy csak úgy mondják. Éjfélkor mentem, mert azt mondták, hogy akkor látszik. Meg is láttam azt a lángot. Amikor meg akartam tudni, hogy mi az, akkor azt mondták, a koporsó ég. Mások meg azt mondták, hogy a csontokból jön az a kék láng.”

A táltos (tátoš)

Aki foggal születik gyerek, abból — azt mondják a komlósiak — táltos (*tátoš*) lesz. Hogy mi mindent tud ez csinálni? — Aki foggal születik az varázsló (*vražiar*) lesz, tud jóslani majd. A táltos hét éves korában eltűnik a háztól. Olyan hagyomány is él itt, hogy a táltos nem véglegesen, hanem csak rövid időre tűnedezik el: „foggal született itt egy gyerek, Miso Velkij volt a neve. Szép idő volt, aztán kiállott az iskola ablakába. Egyszer csak jött egy sötétség, ő meg eltűnt az ablakból, aztán nyolc napig oda volt. Amikor visszajött, megint járt rendszeren az iskolába, de mindenki kérdezte: hol voltál, te táltos? De ő nem szólott soha semmit, hogy hol járt. De az anyjának megmondták, hogy tizenkét évig nem szabad a haját levágni.”

A táltos faluról-falura jár: „Ha nagyobb lesz, az sosem marad a háznál, az mindig megy és megy. Mikor olyan fekete felleg jön, akkor a táltos jön benne. Vihart okoz.”

A komlósiak képzetében a táltos sajátságos módon összekapcsolódott a holdkóros képzetével: „Az ilyen mindig a háztetőn mászkál.” Nem kevésbé sajátos a táltos erőszakos halálához fűződő hiedelem sem. „Az úgy született, foggal. Az ilyen kisgyerek vagy megfullad, vagy fölakasztja magát, úgy fog meghalni.”

Végezetül megemlítjük, hogy a táltos nemcsak embert, hanem lovat is jelent. „Táltosnak nevezték azt, aki nagy vitéz volt. A lovakra is mondták, akik szépen mentek: nagy táltosok ezek!”

A tudós emberek

A komlósiak hitvilágában jelentős szerepet játszanak a rendkívüli képességgel, tudománnyal rendelkező személyek. Az ilyen „tudós” emberek meg tudják őrizni vagyonukat a tolvaj ellen, meg tudják állítani a lovat, s hatalmuk van a harapós kutya felett is.

A tolvaj ellen a tudós körülkerüli azt, amit meg akar védeni. „Nagyapám egyszer mesélte, hogy volt egy juhásztor (*bača*), és amikor az elment valahova vagy lefeküdt este aludni, akkor megkerülte a házat, és azon a körön senki sem tudott átmenni.”

Nemcsak megelőző eljárásokat ismernek a tudósok a tolvaj ellen; a zsákmányt már megkaparintott rablót is ártalmatlanná tudják tenni: megbénítják. „Volt egy ember, akinek méhecskéje volt. Egy másik ember odament, hogy ellopja azokat. Felemelte a kast, a hátára tette, de egy lépést sem tehetett vele, ott maradt állva, amíg a méhek gazdája azt nem mondta: most már mehatsz, de a méheket tedd le. De amit az ostorral kapott a tolvaj, az az övé volt.” „Volt egy Mísecska nevezetű bácsi. Az annyit tudott: körülment a kert körül, és biztos volt benne, hogy nem vész el onnan semmi sem. Nagyon sok méhei voltak a kertben, és egy illető kileste, hogy mikor megy haza a tanyáról, akkor bement a kertbe, fölfogta a kaptárt a méhekkal, hogy ellopja. Másnap reggel, amikor az öreg ment kifele, a szomszédok mondták neki, siessen kifele, mert egy ember el akarja vinni a méheket. — Nem baj, vigye, ha bírja. Itt a dohány, szomszéd, gyújtsunk rá, én még ráérek kimenni. — Még az öreg be nem ment a tanyába, addig a tolvaj ott állt meghajolva, emelte volna fel a kaptárt. Amikor meglátta a gazdát: segítsen Mísecska bácsi! — ő meg azt mondta: meg-etetem előbb a jószágokat, majd azután beszélhetünk. Amikor megetette a jószágot, odament és azt mondta: no fiam, tedd le ezt a kast! Akkor letette, és így könyörgött: sose megyek többet a kertjükbé, csak bocsássá meg Mísecska bácsi!”

A tudományos emberek másik fajta emberfeletti cselekedete, hogy meg tudja állítani a kocsit. „Ez aratásba volt. Az egyik tanyáról jöttek hazafele. Az egyik ember azt mondta: ezek ilyen korán mennek haza? Megállította őket, de nem ám, hogy kiabált volna, hogy megálljatok, hanem csak megálltak a lovak. Úgy, hogy vissza kellett fordulniok, mert a lovak visszafelé mentek.”

A kocsit megállító néha emberére talál, ilyenkor bizony engedelmeskednie kell a kocsis kívánságának, és útra kell bocsátani a lovakat. „Jött egy mezőhegyesi parádés kocsis, és ott a mezőhegyesi úton csinált a nagybátyám egy új házat. És rajta voltak az inasok az épülő házon. Amikor meglátták az inasok azt a kocsit, hogy jött befele a faluba, akkor azt mondta az egyik a másiknak: nézd komám! ez a kocsi itt meg fog állni! — ne bolondozz! — de igen! meg fog állni! Jó trappba jött a négy ló, de ott mégis megálltak. Azután a kocsis leszállt, és azt mondta a gyerekeknek: gyere le, mert leesel! A gyerek szó nélkül lejött a földre. A kocsis ezután háromszor körülkerülte a kocsit, és akkor már el tudtak indulni a lovak. A kocsis többet tudott, mint az az inasgyerek.”

Több történet szól a kocsit megállító ember és a megállított kocsi kocsisa közötti küzdelemről. Ha a megállító makacs, akkor a kocsis erőszakkal végez ellenfelével, természetesen mágius úton. Az ellenfél legyőzése, miként az alábbi három történetből kiderül, a megállított kocsi rúdjával áll összefüggésben: vagy ráüt a fejszével, vagy szeget ver belé, vagy pedig borosüveget vág hozzá. „Egy úr ment Aradra. Régen volt, legény voltam. Egy nádtetejű házat csinált egy ember, s az megállította a lovakat. Akkor a kocsis leszállt a hintóról s felkiáltotta az embernek, aki a nádat verte, hogy eressze el, de az az ember semmit se szólt, csak csinálta a tetőt. Akkor a kocsis elővette a kiséjszét, körülkerülte háromszor a hintót, és mindig a rúd végére ütött a fejszével. Amikor harmadszor ütött rá a rúdra, akkor az ember leesett a tetőről.” — „Egy másik esetben, amikor megállították a kocsit, a kocsis egy szeget vert a rúd végébe, és az épületet vakoló ember leesett a házról. A kocsis menetközben odakiáltotta neki: te sem fogod többet a lovaimat megállítani.” — „Egy Kis István nevezetű bácsi katona idejében mint kocsis szolgált egy tábornoknál, valami díszkivonuláskor neki kellett volna az elsőnek lennie, mert a legidősebb volt a tábornok, de az ezredes kocsisa nem engedte őt előre, azt mondta, hogy nem fog tudni elhajtani. Amikor megindultak, egy kávéház előtt megálltak az első kocsis lovai. Az nem szólt semmit, csak leszállt a bakról, bement a kávéházba, vett egy liter bort üvegestől, és azzal az üveggel nagyot ütött a rúd végére. Az illető, aki megállította a lovakat, véres fejjel jött ki a kávéházból, mert az ő homlokához ütötte a kocsis az üveg bort. Most már el is indult a kocsi.”

A tudományos embereknek hatalmuk van a kutyák felett is, bármilyen vadak legyenek azok. „Lakodalom alkalmával történt. Beszélgetés közben azt mondta az egyik vendég, hogy neki olyan meg olyan kutyája van. És egy ember, aki tudta ezt a mókát, minden szó nélkül elment annak az embernek a házához, akinek az a hamis kutyája volt. Ezt csak akkor vették észre, amikor a kutyát az asztalra dobta. — Voltak régen olyan emberek, akik ha megnézték a kutyát, akkor az, akármilyen veszedelmes volt is, nem harapta meg őket. Két kézzel alányúlhatott és felemelte, akkor se bántotta. De ha a kutya előbb látta meg őt, mint ő a kutyát, akkor már ezt nem tehette meg. Az ilyen ember a kutya fogáról látta meg, hogy nem szabad hozzányúlnia.”

Az ababinč, betah, piti mužik, šiki-miki és a topeňec

A komlósiak az elmondottakon kívül más hagyományokat is megőriztek, amelynek szereplői feltehetően ugyancsak természetfeletti lények lehettek. A megmaradt emléktanyag azonban sajnos töredékes, így a címűl írt öt természetfeletti lény képzetköre szerfelett kóppott, töredékes.

Az *ababinč* egyesek szerint szerencsét hoz, mások szerint viszont emlegetése vihart okoz. Néha pedig a boszorkány vagy a kísértet tulajdonságait viseli magán. „Ennek van *ababinča*, azért van szerencséje a jószággal. Azért van mindene, mert *ababinč*öt hordott a zsebében. Ha valaki ezt mondta: szeretném látni az *ababinč*öt, akkor vihar lett.”

„Hát én kisgyerek koromban arra emlékszem, hogy a tanyán mindig szarvasmarhákat hízlaltak. Aki ott ápolta azokat a jószágokat, egyszer úgy látta, mintha egy macska járt volna a jászolrúdon. A jószágok elhúzódtak, hátrafelé tőle. Hát egyszer aztán megsokallta

az öreg, és káromkodni kezdett rá. Csakhogy akkor az össze-vissza hányta az öreget, úgy hogy csupa gané lett. Azt mondták, hogy ez *ababinč* volt.”

A *betahot* akkor szokták emlegetni, ha valaki éretlen gyümölcsöt evett: „Ne egyél zöld gyümölcsöt, mert *betah* lesz a gyomrodban.”

A *piří mužík*-ról megoszlanak a vélemények: egyesek szerint a kistermetű emberekre, mások szerint meg az olyan tedd ide, tedd oda emberekre szokták mondani: olyan mint a *piří mužík*. Mások viszont úgy tudják, hogy ez „kicsi volt, meg az erdőben élt.”

A *šiki miki* bizonyos tekintetben a *bóžik* és a *zmok* ellentéte, mert amíg az utóbbiak mindent a házhoz hordanak, addig az előbbi „felvesz mindent, azt elvisz a háztól.”

A *topeňec* a komlósiak szerint valami vízi lény féle. A gyermekeket ijesztgették, hogy ne menjenek a kúthoz, mert ott van a *topenec* aztán behúzza őket. Amikor benézett az ember a kútba, ha tiszta volt benne a víz, akkor meglátta fejét, ezt megmutatta a gyerekeknek, aztán azt mondta: látod, ott a *topenec*. — Milyen az a *topeňec*, kérdezték. — Vörös sapkája és vörös nadrágja van (*červená čapka, červenje nohavice*).”

A rontás

A komlósiak egykor mélyen hittek a rontásban. Számos történetet meséltek, amelyben megtorlásból, szerelmi bosszúból, gonoszságból vagy tévedésből valaki megrontotta ismerősét, rokonát, vagy valaki idegent. A rontás sajátossága, hogy a beteget különböző látomások gyötrik, görcs húzza, megbénul a lába, nyitott sebek lepik be a testét stb. Orvos nem tudja meggyógyítani a beteget, csak a tudós (pl. a battonyai asszony, Böjtös bácsi, a csépai ember, stb.) segíthet rajta. „Itt volt Komlóson. Muzsikus cigányok voltak. Az egyik boszorkány volt. Olyan csúnya neve volt és mindig csúfolták emiatt. Ő mindig mondta, haggyatok engem. És egy legény, olyan nagy legény volt, kicsit részeg is volt, egyáltalán nem hagyta békén, mindig csak csúfolta őt. Akkor az a cigány felvette a hegedűt, a hóna alá tette, és azután elindult, hogy megy kifelé. És az a legény mingyá leesett a földre és mintha görcs húzta volna. A többi legények mondták, mér nem hagytad békén? — Mer ők már tudták. A cigány csak az udvarra ment ki, és ott állt. És aztán mentek utána és könnyörögtek, hogy csináljon azzal a legénnyel valamit. Addig nem is állt föl a legény, amíg a cigány be nem ment, és azt nem mondta: állj föl. Mikor megmonta ezt, attól kezdve nem lett neki semmi baja. Csak megmonta neki: vigyáz máskor magadra!”

„Nem is tudjuk, hogy volt, csak egyszer beteges lett. Az az asszonyka — már meghalt — azt mondta, hogy valamin átlépett. Hovorkánéhoz fordultunk. Azt mondta, hogy ha valamit találunk az udvarban, akkor dobjuk majd ki a lapáton. Hát reggel, mikor anyám fűtött, aztán söpörte a gangot, akkor a küszöbünk előtt volt egy deszka, hát ahogy fölvette, kiugrott alóla egy béka. És azt mondta Hovorkáné, hogy vágjuk le a béka lábát, aztán majd az, aki megrontotta, jelentkezni fog. Aztán aznap jött is oda egy bácsi bekötött kézzel, bekötött fejjel. Máig sem tudtuk, hogy ki volt. Hát aztán *Bíteš* (Böjtös) bácsi segített rajta. Azt mondta, hogy az ingét fordítsa meg, akkor majd meggyógyul. Azt is mondta, hogy ne mennyen ki 11—1 között. Kutya vonított, fekete macska nyávogott az ablak alatt, de nem ment ki. Meg is gyógyult.”

„Itt volt a szomszédban egy fiatalasszony, Anka. Egy évre, hogy ide jöttek, megbetegedett. Mikor az a roham gyűtt rá, akkor a körmivel nyulat rajzolt a falra, és kiabálta: — Ez a fehér nyuszi lássátok, itt van, eljött értem. Gyűnnek a kocsival. 12-en. — És úgy a sarokba nézett. És kiabált: Ne aggyatok, ne aggyatok engem oda!” És olyan erős volt, hogy két ember nem tudta lefogni. Sokszor fél óráig, egy óráig tartott a roham. A görcs úgy kihúzta. A végén mindig olyan lett, mint a halott. Mikor már jobban volt, háromszor-négyszer hívtak orvost, de nem tudott segíteni. Mondta: forduljanak máshová. A battonyai asszonyt hívták ide, egy oláj asszonyt. Hogy aztán mit csinált neki: nem tudom. De azt

hallottam, hogy vizet meg ruhát vitt tőle. A battonyai asszony ki is gyógyította. Monta a battonyai asszony, hogy úgy van megrontva, hogy ki lehet gyógyítani.”

„Szép ember volt az első uram, jó mesterember volt. Mikor esküdtünk, olyan szép idő volt, amikor a kapuhoz értünk. Búcsúztam a kapunál. Akkor elindultam aztán, szép idő volt, de amikor az iskola sarkához értünk a Temető utcában, akkor olyan záporosó gyűtt, csak úgy dült, szakatt. Amikor odaértünk ahol a piac felé fordul az út, megint nagyon szép idő vót. Aztán megint zuhogott az eső, de a nap sütött. Háromszor zuhogott az eső, amíg a templomhoz értünk. Hazajöttünk, megint. Oda, vissza, mert ott vártak a kocsik, 5 kocsi. Fölültünk, a banda szól. Mikor Tótbánhegyesre értünk, a falu szélére, a lakodalmasok ott vártak a falu szélébe. — Leszállítani a menyasszonyt, le-le-le. — kiabálták. Akkor ott megigazgattak szépen, mer a ruhám meggyűrődött, gyalog mentünk be a faluba. Ahogy mind elindultunk a falu széléről, a koszorús legény ment az egyik oldalamon, megrántott. — MÉR rángatsz? Odanézem, hát tepsziben vót a lábam, békák táncoltak benne. De azt senki nem látta, csak ő meg én. Nem csináltam semmit, nagyon megijedtem, de mentünk tovább. Ott a lakodalomban monta, hogy békákat láttunk táncolni. A vőlegény monta, hogy ő nem látta. Három-négy hét múlva a lábam elkezdett fájni, úgy, hogy 12 lukra folyt a lábam. Mankón jártam. Sajnálta mindenki. Egyik egyiket mondott, hogy ki csinálta, másik másikat mondott. Mondták, hogy meg van csinálva, meg van rontva (*porobenno*), valamibe beleléptem. Akkor jutott eszembe, hogy mibe léptem én, amikor esküdtem. Hazajöttem onnan. Szerettem az uramat, de úgy megutáltam, nem tudtam ránézni. — Nem tudom mér volt ez így. — A nagymama elgyűtt, aztán kocsin hazahozott. Elmentünk Battonyára, ott ajánltak egy asszonyt. Veronkának hitták. Az sem tudott segíteni. Megnézte a lábam, csóválta a fejét, de nem tudott segíteni. Édesanyám öccsinek a felesége nagylaki volt, azt monta, mennyünk Nagylakra. Elmentünk Nagylakra egy emberhő. Az is csak a fejét csóválta. Akkor mongya megint a sógor, aki elvitt bennünket hintón, mennyünk Szafalvára, ott románok laktak, a román asszonyhoz. Szegény öreg asszony vót. Az nézett, nézett, akkor azt mondta, nem neköm, hanem a nagymamának, hogy halálra van csinálva. Ott aluttunk Jancsikéknál, a sógorunknál Nagylakon. Este lefeküdtem, s akkor éccaka megálmodtam, hogy vonatban találkozunk egy nagyon öreg fehér asszonnyal. Oszt röggel kérdezi a sógor. Nos Zsuzsikám, mit álmodtál? — Elmeséltem neki. — A sógor, amikor kivitt az állomásra, akkor a karjában bevitt a vagonba. Ahogy letett, körülnéztünk, hát éppen előttem ült az az asszony, akit megálmodtam. Akkor fölgyűtt nagymama is a vagonba, leült, én meg integettem a sógoromnak, míg csak a vonat el nem ment. Aztán az asszony mongya: — *Kam ste boli s holkou. Lekára dáte. Néma lekár, ja lekár.* (Hun voltak orvosnál? — Nincs orvos, én orvos.) — És akkor a mejjire tette a kezét. Akkor monta: Mennyenek haza, három napig legyenek otthon. Aztán jöjjenek hozzám. — Hová, hát azt se tuggyuk, háová való! — Akkor monta: Gyárvárosba. Temesvárra. Azt monta, hogy ott fog várni az állomásnál. De mi nem ajánlottuk, hogy megyünk. Hogy hazamentünk, a nagybácsim sajnálta, nem engette, hogy otthon maraggyunk, azt monta, addig mindig mennyünk, amíg nem találunk orvost. Akkor a nagybácsi kivitt a vonatra, és mikor Temesvárra értünk, a hintó már ott volt elébünk. Elmentünk ahhoz az asszonyhoz. Szerb asszony volt. Ott voltunk hét napig. Levetkőztem, aztán kente a lábomat, mindig olyan 11 óra tájt este. És utána megfűstölte. Én sose láttam, mert mindig hanyatt feküdtem. Csak tisztán megmonta az az asszony, hogy egy nő, aki az urammal jóba volt, az csinálta meg nekem. Azt mondta: szerencsés voltam, hogy vele találkoztam. Hogy mivel gyógyított? Annyit tudok, mert monta: pünkösöd utáni vasárnap a prédikáció alatt hozta azt a vizet a patakrul. Csak avval mosogatta. A sebekből olyan húzódott ki, mint a hajszál, csúnya volt, bűdös vót. Kitisztult szépen a hetedik napra. Akkor kérdeztem, mivel tartozom a gyógyításért, meg a kosztért. Nem fogadott el pénzt. Még ő adott az úta tészttát. Még azt megmondta, hogy az uramnak nem tudok megbocsátani. Ő adott nekem vörös *balzánt* (balzsa-

mot), azzal kellett kenegetni a lábam. Begyógyult teljesen. Az uram letérdelt és imádkozott, hogy mennek vissza. Visszamentem. De az a lány J. Z. mindig ott járt az ablak alatt. Én akkor hazajöttem, mert féltem tőle.

J. Z. az uram szeretője volt, úgy volt, hogy el is veszi, ők elsőnek esküsznek az újonnan épült templomban, de nem vette feleségül J. Z-t, mert a templomban rajtafogta az ács-mesterrel. Szántottak (coitáltak).”

„12 éves vótam, kanászbojtár. Mentünk, ahogy átmentünk a gróf udvarán, a nagykapun, ahogy az udvar közepére értem, ott láttam egy csomó babákat, valami vesszőre vótak kötve. Békéssámsonon vót. Mint csintalan gyerek, rámentem a babákra, azt ugráltam rajtuk, mint afféle csintalan gyerek. És tovább indulva a babákról vagy 10 m-re a két lábam felzsugorodott. Ott, abba a helyben elestem, nem tudtam menni tovább. Segítségért kiabáltam a szüleimnek, de ők nem hallották. Véletlen jött arra egy idegen bácsi, Héja nevezetű, az vitt be a szüleimhez. Szüleim nagyot néztek, hogy mi történt velem pillanatok alatt. Tanakodtak. Akkor kommandáltak az idős emberek, hogy ide menyenek vagy oda menyenek orvosokhoz. Elsősorban Battonyára mentek, azok a román asszonyok tudtak sokat. 1905-ben volt. Elvittek Battonyára, de nem tudott rajtam segíteni. Onnajt arra Csé-pára vittek, ott montak valami tudóst. Ott sem tudtak segíteni a betegségemem. Onnan megint kommandáltak: a gyulai kórházba vittek szüleim. A lábomat le akarták venni térdből. Mind a kettőt. Ezt szüleim nem engedték semmiféleképpen. És azt mondták, ha kóduznak kell nevelni, de a test maraggyon egybe, ne az egyik részét korábban eltemetni, a másik részét meg később. És onnat hazajöve itt Tótkomlóson olyan babonás embereket, asszonyokat, olyan tudósokat kommentáltak, és itt az orvosokhoz is vittek. Azt mondták az orvosok, hogy ehhez csak a babonás asszonyok értenek. Tovább nem segítve itt, megint Szegedre vittek, klinikára. Onnat visszajöttem, ott is le akarták vágni a lábam. Talicskán vittek mindenüvé. Innet visszatértem Békéssámsonra. És ott egy szerény kis hitvány asszony fogott kezelés alá. Kicsike kis asszonyka, öregecske. K. M. néni. Magyar vót. – Úgy csinálja Erzsi, ahogy én mondom! A gyermeke meggyógyul. Sokáig katona lesz. Lenmag-lisztet a patikából, ineresztő füvet, szappankovászt, szoptatós anyától tejet, olyan féldeci tejet. Azt a kovászt megcsinálták, ineresztő füvet megfőzték, és avval mosták minden reggel a lábomat. Utána azzal az ineresztő zsírral bekenni, ezt patikába vettem. A lenmag-lisztet olyan sűrűre megfőzni, mint a kása, olyan forrón, amlyien forróságot csak kibír, arra az inre rátenni, naponta kétszer csinálták. És azzal a szappankovással, avval a női tejjel vastagon lekenni az inakat, azokat a csomókat, forrón rákötni. Azt mondta, kilenc keddet és kilenc pénteket böjtölni, de annyira, hogy új edénybe kellett főzni, amibe még nem főztek, hogy zsíros ne legyen. És kilenc napra, mikor a nap feljött a nap pont rám-sütött, mert úgy feküdtem a konyhába, hát akkor kinyúlt a lábam mind a kettő. Nagy sebek nyíltak, és olyan csúnyaság jött ki belőle. Kilenc hónapig volt a lábam összezsugorodva, kilenc hónapig hónaljmanóval jártam. De utána meggyógyultam, katona is lettem. Sokáig vótam katona, 7 évig vótam katona.”

„Az anyósom megbabonázta a saját lányát. Nagyon beteg lett, járt előbb orvoshoz, oltották, tablettákat kapott, de nem ért semmit, csak mindig rosszabbul és rosszabbul lett. A csabai, gyulai orvosok is oltották. Aztán a szomszédasszonyok monták a férjemnek: — Te Gyuri, mért nem fordulsz már máshová ezzel az asszonnal? Aztán úgy Battonyára ment vele. Mert olyan nagyon beteg volt, mer úgy volt megbabonázva, hogy vagy seggen csúszszon, vagy mingyá haljon meg. Ment Battonyára, akkor a battonyai asszony mingyá mondta neki, hogy a saját anyja megcsinálta. Akkor a battonyai asszony valamilyen vizet adott neki. De, hogy milyen vizet adott, azt nem tudom. Abbul a vízből köllött önteni más vízbe, meleg vízbe, és abba kellett neki fürdetnie. Ahogy mosdott, a hátáru a lábára ment neki. A lábát is áztatta, úgy, hogy teljesen kigyógyult belőle. Amíg ezt csinálta, ott volt neki egy inge, egy párnahuzatja és egy türlőközője a battonyai asszonnál volt, a beteg asszony

pedig minden fehérműjét fordítva kellett, hogy viselje. Monta neki a battonyai asszony, hogy mikor hazaérnek, akkor majd odamegy az anyja, de ne beszéljen ám vele. És meg is jelent. Mikor másodszor voltak a battonyainál, akkor megint megjelent, de akkor éjfélkor zörgetett az ablakon. A battonyai asszony azt monta hogy ne is vegyék figyelembe, hogy ő zörget, ne is szóljanak hozzá, mer akkor nem használ az, amit ő csinál. Amikor a hátáról a lábára ment, akkor már nem tudott elmenni a battonyai asszonyhoz, akkor a battonyai asszony járt őhöz.

Egy zacskóba vót fokhagyma, meg még más is, de azt nem tudom. A szalmazsákjába volt ez dugva. A jobb lábán meg hordjon rossz pénzt, csak úgy a cipőjében. Mert úgy akármin keresztül megy, nem fog semmi se történni. Most már teljesen jól van, meggyógyult. Haragba is voltak az anyjával 8 évig.

Azér akarta elteni a lányát láb alól, mert szerette a vejit.”

„A L. J. néni is úgy rontott a meg a családját. Volt 3 lánya, meg egy fia. Az meg rontotta mind a három lányát, meg a fiát is. Olyan betegek voltak a lányai, olyan görbék voltak, lesoványodtak, aztán a nyáluk folyt a szájukból. Mind a négyen meghaltak, de az öreg boszorka még most is élt. De nem is járt senki hozzájuk, mert mindenki félt tőle. Volt tehenük is, de én nem ittam volna abból a tejből. Vitte a piacra, aztán aki nem ismerte, az vette csak meg a tejet.

Akkor csinálta ezt, mikor a fia már megnősült, meg a három lánya is férjnél volt már, amikor megcsinálta. Hogy ne éljenek szépen, azért csinálta.”

A születés és az újszülött hiedelmei

Számos hiedelem él a komlóiak körében a születéssel és az újszülöttel kapcsolatban. Ezek a nemi aktushoz, az állapotos asszonyhoz, a születéshez, a gyermekágyas asszonyhoz, valamint az újszülöthöz fűződtek. Komlóson ismeretlen volt az egyke, ezért fogamzásgátló, vagy terhességmegszakító eljárásokat nem alkalmaztak. Azonban körükben is élt az a hiedelem, hogy a szoptatós asszony nem fogamzóképes. „Amíg szoptat az asszony, addig nem lesz terhes. Én is két évig szoptattam. Már hozta a székét, azt mondta: — ülj le mama, szoptass!”

A leendő szülők és a rokonság kíváncsiságát egyaránt foglalkoztatja a születendő gyermek neme, testi tulajdonságai, s természetesen nem utolsó sorban az is, hogy egyes gyermek születik-e, vagy pedig iker. Mindezekre a kérdésekre bizonyos jelek alapján már a születés előtt választ vélnek kapni. Azt tartják például, hogy ha 3—4 asszony jön egymásután a házhoz, akkor a fiatalasszonynak majd lánya születik, ha pedig az asszony törött tükkörbe néz, akkor ikrei lesznek. A gyermek nemét sokan a közösülés módjával hozták kapcsolatba. „Jobb oldalról kell felmenni, és bal oldalról lejönni, akkor fiú lesz.” — „Nem kell a menyecske seggit megtapogatni, akkor fiú lesz.” — „Ha közben az asszony nyitva tartotta a száját, akkor lány lett.” — „Akinék jobban esik, olyan nemű lesz a gyermek.” — A közösülés helye a gyermek külsejét is befolyásolja: „subán kell csinálni, akkor göndörhajú lesz a gyerek”. Az ikreket is a közösüléssel hozták kapcsolatba. „Ha az ember egymásután többször beleereszti az asszonyba, akkor lesz ikergyerek.” A komlóiak hiedelmei szerint az állapotos asszony bizonyos sajátosságai (pl. arca, hasa) ugyancsak elárulják a születendő gyermek nemét. Ha pl. az állapotos asszony arca foltos, akkor lánya lesz. Ha az állapotos asszony szája igen vastag, akkor lánya, ha pedig egész vékony, akkor fia születik. Ha a terhes asszony hasa gömbölyű, akkor lánya lesz, ha hegyes, akkor fia. Ha a gyereke jobb oldalon van, akkor lánya, ha baloldalon van, akkor fiú születik. Az is nemet jósol, hogy ég-e a gyomra, vagy sem. Akinék égett a gyomra, annak kislánya lett; azért ég úgy, mert hosszú a kislány haja. Még a terhes asszony öntudatlan cselekményei is nemet jövendölnek.

„Ha valaki jó ismerős találkozik az állapotos asszonnal, akkor hirtelen megkérdezi, mi lelte a kezéd? Az asszony erre megnézi a kezeit. Ha a jobbkezére néz előbb, akkor kislánya, ha a balra, akkor kislánya lesz.” Még abból is a születendő gyermekre következtetnek, amit a leendő anya kíván; ha az állapotos asszony mákot kíván, akkor a gyereke fekete szemű lesz.

A terhes asszonyt számtalan tilalom veszi körül. Ezeknek megszegése a születendő gyermekek bosszulja meg magát. Szeplős lesz a gyermeke, ha evés után az asztalon levő morzsát a kötényébe söpri. Ne igyon vödörből, ha kútra megy, mert nagyszájú lesz a gyereke. Ne lopjon tököt, mert akkor meg kopasz lesz a gyerek. Este nem szabad a másállapotos asszonynak kimenni a házból. „Édesanyám mindig mondta: ne menj ki, mert valamire rálépsz, aztán megijedsz, és ijedős lesz a gyerek is.” Nem szabad kötelet átlépnie, mert a gyerek megnyögözött (*zaputnanvo*) lesz. Úgy jár majd, mintha meg lenne nyögözve, nem tud rendesen menni. Nem szabad halottat megnéznie, mert a gyerek, majd ha megszületik, sárgaságot kap. Terhes asszony ne mérse meg magát, mert a gyereke mindig halállal küzd (*smrtov váži*) majd.

A terhes asszonynak vigyáznia kellett, nehogy ráessék valami, vagy hozzáüssenek valamit, vagy saját magához kapjon, mert akkor a gyermekén meglátszik majd a folt: anyajegy (*znamenia*) lesz. Gyakran okozott anyajegyet az asszonyra esett gyümölcs vagy levél. „Ha valakire eper esik, vagy meggy, aztán odakap, meglátszik a gyerekén.” — „Elementünk szilvát szedni, a barátnőm állapotos volt, a szilva ráesett a lábára, és úgy széjjelmállott. A gyereke lábán rajta lett a foltja.” — „Ankának a lábán van egy eperlevél forma. Amikor állapotos voltam biztos ráesett egy eperlevél.” Ugyancsak gyakran magyarázzák a disznóöléskor való tréfával, amikor a tréfáló véletlenül állapotos asszonyt üt meg. „Disznóöléskor az ember a véres kezével hozzáért az asszony arcához. Az állapotos volt, és a gyerekének az arcán rajta lett a folt.” — „Mikor az anyukája viselő volt, akkor tréfált egy emberrel disznóöléskor, és az éppen véres hurkát gyúrt, tréfából a hurkás kezével rácsapott az arcára. A gyereknek az arcán most is látszik: ott van a hüvejkujj helye, és azon a piros folton, nagy pattanások nőnek, azok a köleskása-szemek. Ha az anya lesimította volna az arcáról és a farára csapott volna, akkor a gyereknek a farán lett volna az anyajegy. Vagy ha a bábaasszony a mázával (*postelka*) lemosta volna, akkor sem lehetne látni.” Előfordul, hiedelmük szerint, hogy a felcsapó láng okozta az anyajegyet. Ha láng csapódik fel és az asszony az arcához kap, akkor az meglátszik a gyermek testén. Ha tűzvész van, azt sem szabad megnéznie, mert tűz (*ohem*) lesz a gyerek arcán. Némelyik gyereknek nemcsak az arcán, hanem az egész testén is olyan, piros az egész teste, mint a tűz.

Nem szabad a terhes asszonynak megcsodálnia sem semmit. Ha valakit nagyon megcsodál, akkor olyan lesz a gyereke. Állatra sem szabad így néznie. A kutyára vagy macskára néz kedvesen, akkor olyan lesz a gyermeke arca.

Nemcsak a megcsodálástól, hanem a megkívánástól is őrizkednie kell, ha valamit megkívánt az állapotos asszony, aztán nem kapta meg, mert szégyellt kérni, vagy mert nem adták oda neki, akkor gyakran még a gyermeke is elment. „Akkor érett a korai szilva, oda-jött egy olyan asszonyka. Annyira nézte azt a szilvát, de nem mert kérni, azok nem adtak neki. Amikor elment az az asszony, akkor annyira rosszul lett.” — „Állapotos voltam, a a szomszédasszony mindig hívott át. Addig hívott, amíg egyszer átmentem. Amikor átmentem, a kisszéken ültek, s ott volt elöttük egy tál, de már üresen. De érzett a szaga; hagymaleves volt. Ahogy én az ajtót kinyitottam, a szaga csak úgy gyött befelé a számon, orromon, fülemben, szememben. Mikor odaértem a kemence mellé, akkor már estem volna össze. Akkor kérdi a szomszédasszony, mi lelt, hogy megfihéredtem? Belenéztem a tálba, de már üres volt, hát nem szóltam semmit. Hazamentem, mindjárt lefeküdtem. Két éjszaka és három nap szenvedtem, akkor harmadik nap délután megeredt a vérem. De úgy fáj, hogy téptem a ruhát magamról. A bába ott volt éjjel-nappal, de nem ért semmit. Előbb a vér jött, utána jött a víz, azután meglett a pici. Négyhónapos volt. A szája nyitva volt, mind-

járt mondta a bába: — Mit kívánt meg maga, miért nem kért? — Nem kérhettem, mer már semmi sem volt a tálban.”

Az állapotosnak óvakodnia kell a kettős gyümölcsötől is. Terhes asszony ne egyetlen gyümölcsöt, mert ikrei lesznek.

A születéssel kapcsolatban kevés hiedelem őrződött meg a komlóiak körében. Csupán a szülés meggyorsításához és a szülő nő feltjainak eltávolításához fűződött képzeletekre emlékeznek. Az előbbihez fehér liliumot használtak, a virág sárgáját kitépkedték, és beázatták egy pohár vízbe. Ha a vajúdo asszony azt megitta, tíz perc alatt megszülte a gyermekét. Hogy az anya ne legyen foltos arcú, azért másával törölték meg az arcát.

Az újszülöttet, ha rendellenesen született, ugyancsak hiedelmek vették körül. Azt tartották, aki burokban született, az szerencsés lesz. „A gyerek ha burokban születik, nagyon szerencsés lesz, de csak akkor, ha a bába a burkot odaaggya, mert a bábasszony is el szokta vinni, mivel az annak is szerencsét hoz.” Szerencséje lesz az olyan gyermeknek, akinek a haja két csillagra van növe. A foggal született gyerek táltos, (*tátoš*) lesz, jósolni tud majd, de fiatal korában eltűnik a háztól. Hallották emlegetni a üszöggyereket (*zosnetenwo djeta*) is, de arra már nem emlékeznek, hogy mit tartottak róla az öregek.

A komlóiak körében megtaláltuk azt a hiedelmet, hogy a szülés éjszakáján természetfeletti lények jelennek meg az újszülöttnél, hogy sorsáról döntsenek. „Nekünk volt az rokonunk, nagyon nagyon gazdag volt, és nem volt csak egy kisfia. De azelőtt volt már neki több gyermeke, de meghalt mind, amíg az asszony a gyermekágyba feküdt. Mikor ezzel a gyermekkel feküdt az ágyba, megjelent neki két angyal, az egyik a lábánál, a másik a fejénél állt. Égett a lámpa az asztalon, azért látta őket. Megszólt az egyik angyal a másikhöz: — most vesszük el ezt a gyereket? — A másik mondta: — ne vegyük most el, majd csak akkor, ha nagy lesz, mikor a legnagyobb lesz az öröm, akkor legyen a legnagyobb szomorúság. Akkor az egyik angyal megint az kérdezte a másiktól: — akkor mibe hal majd meg? — Megfullad ebben a kútban, ami az udvaron van. A kisgyerek anyja mindent megfigyelt, aztán elmondta az apósának meg az anyósának. Azok azt mondták, álmodtad csak, ilyenkor álmodni szoktak az asszonyok. — Nem álmodtam én ezt, — mondta a menyecske, hanem láttam. Azóta mindig a gyerekekkel járt valaki, először egy szolgáló, később pedig egy cimborája. Amikor már annyira volt, hogy nősült, akkor egy lába mozdulata sem volt, hogy egyedül ment volna valahová. Amikor a lakodalma volt, akkor meghívták a komlóiakat a lakodalomba. Vittek egy hizót, kövér kacsát, libát, meg bárányt és tyúkokat. Egy tele kocsi volt. Mikor már majdnem odaértek, közbe volt egy kocsiszín, a kocsival bementek oda, mert jött egy nagy zivatar, meg fekete felhő. De előtte olyan forróság volt, hogy a jószágok mind megdöglöttek volna, hogy mind le kellett vágni. A zivatar elvitte az egész szín tetejét felülük. Amikor a vihar elmúlt, ők is tovább mentek. Mikor már odaértek a lakodalmas házhoz, szépen fogadták őket, s a legény elment a menyasszonyért. Megesküdtek szépen a templomba, és mikor hazajöttek, akkor az asztalhoz ültek, volt aki táncolt, várták a vacsorát. Akkor mondta a vőlegény, hogy engedjék egy kicsit ki az udvarra. Akkor a vőlegény elment, s lefeküdt keresztül a kúton, és ott meghalt. A kút mindig le volt zárva, hogy bele ne essen, mert azok az angyalok azt mondták, hogy majd befullad; nem fulladt bele, de mégis a kúton halt meg, ahogy a születésekor megmondták. Várták a vőlegényt, várták, akkor az anyja elkezdett bozsekálni, hogy az ő fia biztosan meghalt, mert az angyalok azt mondták, hogy amikor a legnagyobb boldogság lesz, akkor legyen a legnagyobb szomorúság. A lányt aztán örökbe fogadták, mert a fiú egyetlen gyermekük volt. Amire el van rendelve, olyan lesz az élete.”

Az újszülöttel kapcsolatban számos előírásos tilalmat ismertek. Pl.: Amikor a kisbaba megszületik, nyállal megkenik a szemét, hogy ne legyen beteg. Nem mutatták tükörbe a kicsit, mert akkor nem nő a foga. Nem ringatták üresen a bölcsőt, mert akkor este nem tudott aludni.

Nemcsak az újszülötthöz, hanem az anyához is kapcsolódtak tilalmak. Az asszonyt szülés után tisztátalannak tartották, azért amíg az avatásra a templomba nem ment, addig nem mehetett az utcára. Általában három hét múlva volt az avatás. De volt olyan asszony is, aki a hat hetet is kihúzta, mert Krisztus édesanyja is hat hétre ment a templomba. Amíg nem ment az anya a templomba, addig nem hozhatott vizet, mert a víz kamacos lett volna.

Sok hiedelem fűződött a szoptatáshoz. Főleg a tej elapadásától tartottak. „Amikor a keresztanya elviszi a kisgyereket keresztelni, akkor leül a templomba a padra. Ha utána mások is be akarnak ülni a padba, a keresztanya ne húzódjék tovább, hanem maradjon a helyén, s aki később jött, az a másik végéről üljön be a padba. Mert ha a keresztanya tovább ül a padba, akkor a gyermek anyjának elmegy a teje.” A tej megőrzése céljából különböző tilalmakat kellett betartani; pl. nem szabad senkinek sem a gyermekágyas ágyára ülni, mert elviszi az anya tejét. Nem szabad az ablakon át beszélni az anyának, mert akkor sem lesz teje. A szoptató anyának a táplálkozására is figyelemmel kell lennie. Nem ehetett hagymát, erős paprikát, mert érzik a tejen. Mások éppen a hagymaevést ajánlották, a szoptató asszony egyen vereshagymát, sok teje lesz. A fáradt asszony teje ugyancsak ártott a kisgyerekeknek. „Ha az anya hazajön a mezeti munkából, akkor ne szoptasson minygyár, mert az a tej megárt a gyermeknek. Ha mindgyár szoptatja, akkor tegyen maga alá fésűt, vagy kést.”

Nemcsak az anya tejét védték különböző hiedelmek, hanem a kisgyermek álmát is. A kisgyermek fürdővizét este nem szabad kiönteni, mert akkor nem tud aludni. Már naplemente után tilos kiönteni. A pelenkát éjjelre nem szabad az udvaron hagyni, mert nem tud a kicsi aludni. Ha valahol voltak a gyerekekkel, és a pelenkákat otffejleszték, akkor el kellett menni értük, mert a gyerek nem tudott volna másképp aludni. Ha valaki látogatóba ment az újszülötthöz, az is elvitte a kicsi álmát. Ezért mondogatták a vendégeknek; „üljön legálább egy kicsit, hogy a gyerek tudjon aludni”.

Számos tilalom is élt a kisgyerekekkel kapcsolatban ezek célját gyakran már nem is tudták. A kisgyerek pelenkáját nem szabad mángorolni, hanem csak vasalni, mert akkor töri a testét. A gyerek haját egyéves koráig nem szabad levágni, az nem jó. Az újszülöttet, amíg nincs megkeresztelve, nem szabad még a konyhába se kivinni. Nem jó a gyerek körmit ollóval levágni, inkább le kell rágni.

A kisgyermek testi és szellemi fejlődését mágikus cselekményekkel is igyekeztek biztosítani. Ha valahová először vitték az újszülöttet, akkor a gazdasszony egy kis kenyert adott neki, a kenyérral megveregette a kicsi arcát, s odaadta az anyának. Az anya a gyerek feje alá tette a bölcsőbe, hogy olyan legyen, mint a kenyér. Amikor a gyermeket először fürdették meg, akkor ócska inget adtak rá, hogy tudjon gondolkozni (*ze bi sa vedelo trápit'*).

A komlósiak körében élt a cserélt gyerek (*čarovavno*) hiedelme is. „Mikor én ágyba fekütem, este egy nagy kéz nyomkodta a dunyhát; kereste a kicsit. Ezért a fejem alá *materina dúška* füvet tettek, hogy a boszorka oda ne menjen.” — „Az asszonynak nyolc napig nem szabad a szobából kimennie és lámpafénynél kell aludnia, meg mindig *materina dúška* füvet kell tartania a feje alatt, akkor nem tudja a boszorkány kicserélni a gyereket. Az a fű tudatja az anyával, ha jön a boszorkány. Az olyan ébresztőfű.” — „A gyerekágyas asszonynak hat vasárnap feküdnie kellett. Feküdt, vagy ült, nem volt szabad kimennie a szobából, és a lámpa mindig égett éjszaka, nehogy a gyereket kicseréljék. A gyerek, amíg meg nem keresztelték, az anya mellett volt, csak keresztelés után tették a bölcsőbe.” „A régi bábák azt mondták az asszonynak, hogy harmadnapra keresztelni kell, mert ha nem, akkor lehet, hogy elcserélik a gyereket.” „Rocskárnénak született egy kislánya, olyan idős volt az asszony, mint én. Nem volt a gyerek mellett senki sem, aztán azt mondták, hogy kicserélték. Olyan csúnya lett. Mikor már öt vagy hathónapos lehetett, akkor főztek egy lábas kását, köcsögbe tették, aztán a kislányt a konyhába sarokba ültették, odaadták a

köcsögöt, meg egy nagy fakanalat, amely nem fért be a köcsögbe. Aztán a kislány megszólalt: ki látott ilyen nagy fakanalat, megöregedtem, 70 éves vagyok, ennék, aztán nem fér a köcsögbe a kanál. Olyan csúnya öreg volt a gyerek. Később már járt ki az ablak alá, de mindenki csodálkozott rajta, mert beszélni se tudott rendesen.” — „Kislány vótam, a nagymamámtól hallottam, hogy egy asszonynak elcserélték a gyerekeit. Azt mondták az anyjának, hogy fűccsek be a kemencét, tegye a gyereket a lapátra, és akkor visszahozzák az ő gyerekeit. Vissza is hozták a gyerekeit, de az csak nem volt olyan, mintha ő nevelte volna.”

A jövőendő házastárs és a házasság köré fűződő hiedelmek

A komlói fiatalság, bármelyik falu fiatalságához hasonlóan, kíváncsisággal és várománnyal nézett az eljövendő házasság elé.

A lányok szépségükkel, ügyességükkel akartak kitűnni, ezért ezeket a tulajdonságokat mágikus eljárásokkal is igyekeztek megszerezni. A legények ideálja a hosszúhajú lány volt, ezért zöldcsüörtökön napfelkelte előtt a lányok szomorúfűz alá mentek fésülni, hogy hosszú hajuk legyen. A szép mozgást ruhájukba varrt állatokkal igyekeztek a lányok biztosítani — analógiás varázslás révén. Már említettük, hogy a farpárnákba denevéreket varrtak, így a mozgásuk meg a szoknyájuk ringása olyan könnyed lett, mint a denevér repülése. A denevérhez hasonló funkcióval ruházták fel a legyet is. Karácsony estéjén legyet kellett fogni a lányoknak; ha sikerült megfognia, akkor belevarrta valahova a ruhájába, hogy úgy röpjön tánc közben, mint a légy.

Bizonyos tilalmakat is tartottak, mert azok megszegése megakadályozta, vagy elodázta volna a férjhez menést. Vigyázni kellett pl. a fej bekötésére. Mert ha a fejkendő kisebb csücske kerül felülre, akkor a lány nem tud férjhez menni. De nemcsak a fejkendő, hanem a cipő is ilyen „mágikus” tárgy volt. „Anyánk mondta, ha cipőt vettünk, vagy tisztítottunk; — nehogy az asztalra tedd a cipőt, mert akkor nem mész férjhez.” Természetesen itt is élt a törött tükörhöz fűződő hiedelem; aki törött tükörbe néz, az nem megy férjhez.

A lányokat nagy mértékben foglalkoztatta a házasságkötés ideje, meg a leendő férj személye. Kíváncsiságukat többféle mágikus eljárással igyekeztek kielégíteni. Luca napján a lány bekiáltott valamelyik ablakon. Ha azt hallotta, „ülj le” (*saňi dou*) akkor otthon maradt, abban az évben nem ment férjhez; ha viszont azt kiáltották ki „eregy” (*uidi*), akkor férjhez ment. Mások úgy tudták, hogy karácsony estéjén jártak hallgatózni a lányok.

Bizonyos állatok is alkalmasak voltak hiedelmeik szerint a nagy kérdés megválaszolására. Ahányszor a kakukk kakukkolt a lánynak vagy a legénynek, annyi év múlva ment férjhez, vagy nősült meg. — „Amikor az első kislibákat látjuk legeltetni, akkor megszámláltuk, ha a szám páros volt, még abban az évben férjhez mentünk.”

Hogy merre felé lakik majd a férjük, azt is igyekeztek kitudakolni. Gyufaszálat kellett meggyújtani, és hagyni, hogy izzék a fa, amerre hajlott, arra vitték a lányt férjhez. Szent este a lány kiment az udvarra, és amelyik oldalról először hallott kutyaugatást, abba az irányba vitték férjhez. „Karácsony este összesöpörtem a szemetet, de nem vittem ki. Másnap reggel öntöttem ki a szemétdombra, amíg fel nem kelt a nap, és ráálltam a szemétre, és mondtam: *Jézuska povec mi to že na keru kraj sa vidam*. Amerről a kutya ugatott, arra vitték férjhez.”

A leendő férj megállapítására alkalmasnak tartották a sövény megrázását is. Két jeles napon lehetett ezt eredménnyel csinálni, nagypénteken és Tamás napján (dec. 29.). Nagypénteken a lány egész nap nem evett semmit, s amikor az első csillag kigyúlt, akkor megrázta a sövénykerítést (*lesa*), és közben ezt mondta:

*lesa lesa trasien ta
svatí Tomáš prosín ta
aby si mi dav viznaŕi
skim ja budem
pri sobáši státi.*

Akkor a lány egy kis ágat letört, ezt még kétszer megismételte, hogy összesen három ágat vegyen a kezébe. Aztán azokat az ágdarabokat megnevezte: az egyik lett Pali, a másik Jani, a harmadik Gyuri. Aztán a feje alá tette azokat. Amilyen nevűvel álmódott, olyan nevű lett az ura. Tamás-napkor, naplemente után olyan sövényt kellett a legények vagy lánynak ráznia, ami úgy volt fonva, hogy a vége fölfelé áll. De úgy csinálta, hogy a kutya bent észre ne vegye, mert különben nem lett volna érvényes. Ezt a mondókát mondták:

*lesa lesa trasien ta
svatí Tomáš prosín ta
daj mi to diovča (chlapca) viznaŕi
s kerim budem pri oltári státi.*

A rosta is meg tudta mondani, hogy ki lesz a lány férje. A kávába a lány ollót szúrt, az ollót a két ujjára akasztotta, különböző legényekre gondolt, miközben ezt a mondókát mondta:

*Svatí Peter, svatí Ján
povec pravdu, ňeoklam,
abi si mi dav viznaŕi
skim ja budem pri sobáši státi.*

Amelyik névnél a rosta megmozdult, azzal a legénnyel állt az oltár elé.

A leendő férj nevének megállapítására egyéb módokat is ismertek. Luca estétől a lány minden este beleharapott egyszer egy szép almába, csak úgy, hogy látszódjék a foga helye, ki azonban nem harapta. Karácsony este azt az almát megette, és akkor kiment a kapuhoz, és amilyen nevű embert látott, olyan nevű lett a férje. Más lány Lucanap előtti este férfiruhát tett a feje alá, és amilyen nevű férfivel álmódott, olyan nevű lett a férje. A házastársak kitudakolására a cédulákra írt nevek is alkalmasak voltak. Ezt egy évben három alkalommal lehetett megpróbálni: András-napkor, Luca-napkor és karácsonykor. András napon kilenc cédulára ír 9 legénynevet, aztán összesodorja, a feje alá teszi, és reggel egyet kihúz közülük. Amilyen név volt rajta, olyan nevű lett a férje. „Lucanapkor meg kell írni 13 cédulát, de minden cédulára más fiúnevet kell írni. A cédulákat mindig a feje alatt kell tartani. Minden nap egyet el kell égetni, s csak karácsony estéjén szabad az utolsót megnézni. Amilyen fiúnév van ráírva, olyan nevű lesz a férje.” „Szent estén csinál 12 cédulát, mindegyikre felír egy leánynevet, akik közül feleséget szeretne. Lefekvéskor a feje alá teszi, párnája alá, és legelső felébredéskor kivesz egyet, és amelyik lánynak a neve rajta van, az lesz a felesége.”

Olvasztott ólommal is meg lehetett tudni, hogy ki lesz a férj. Luca napján ólmot öntöttek a lányok, hogy megtudják, kihez mennek férjhez. A vízbe öntött forró ólomból olyan alak jött ki, mint akihez majd feleségül mennek. Nemcsak Luca, hanem András napján is lehetett ólmot önteni. A vízbe öntött megolvasztott ólom megmeredt formájában a leendő férj mesteriségének valamelyik szerszámát vélték felfedezni.

Aki nem elégedett meg jövődöbelije nevének vagy foglalkozásának a megismerésével, hanem látni is akarta jövődö férjét, azt is megtehetette. „Azt hallottam, hogy karácsony estéjén anyaszült meztelen söpörje föl a szobát, csináljon nagytakarítást, de fordítva tegyen

vissza minden ágyneműt, fordítson fel minden széket, s ahogy felsöpörte a szemetet a lapátra, nyissa ki az ablakot az ucca felől, és akkor nézzen a tükörbe, meglátja a vőlegényit.”

Ha a leánynak már volt választottja, akkor nem az a kétség gyötörte tovább, hogy ki lesz a férje, hanem az, hogy a szeretője valóban szereti-e. Ennek megállapítására egy növényfajta, vagy a rostához folyamodik. „Mikor jártunk répát egyelni, akkor ha azt a füvet, *cimbabát* találtunk, megszedtünk 1 csomót, úgy nyolcat is egybe, akkor az egyik lány tartotta a cimbaba-csokrot, a másik meg egymáshoz kötötte az ágak végét, a harmadik lánynak meg azt mondták, hogy gondoljon egy legényre, akit szeret. Amikor a csokor füveinek egyik végét összekötötte, akkor a csokrot tartó lány megfordította a csokrot, hogy a másik lány összekötözhesse a fűszálak másik végeit is. Aztán az a lány, aki összekötötte, megfogta az egyik szálát, az első lány a csokrot elengedte, a második pedig megrázta a csokrot, hogy az széthulljék. Ha úgy voltak összekötve, hogy koszorú lett a csokorból, akkor örültek, mert azt jelentette, hogy a legény szereti a lányt.” „Ha a lány jószívvel gondolt egy legényre, akkor meg akarta tudni, hogy szereti-e. Egy ollót beleszúrtunk a rosta kávájába, a rostába imakönyvet is tettünk, és az ollót a két középső ujjunkkal tartottuk. Közben ezt mondtuk:

„*Svatí Peter, Svati Ján
povec pravdu neoklam.*”

Ha a legény szerette, akkor megfordult a rosta.”

A hozzáértő lányok azonban nem elégedtek meg azzal, csak hogy kitudakolják: vajon szereti-e a legény őket, vagy sem, hanem bizonyos mágikus cselekményekkel lángra is lobbantották a legények szerelmét maguk iránt.

Ha egy lánynak megtetszett egy legény, és szerette volna, hogy feleségül vegye, akkor a legény házában a sarkából lefaragott egy darabot, és állandóan magánál tartotta. Nemcsak a legény, hanem a leány háza is alkalmas volt erre a varázslatra. A lány, ha azt akarta, hogy a legény szeresse őt, akkor saját házuk sarkából levágott egy darabot, és elásta a legény kiskapujának a küszöbe alá. A legény megszerette a leányt.

A szerelmi varázslásban nemcsak a ház darabja játszott szerepet. Eredményes volt hitük szerint a temető földje, sőt a macska agyveleje is. A lány lopott a legénytől egy zsebkendőt. Amilyen nevű legényt szeretett a lány, olyan nevű sírokról, összesen 9 sírről hozott egy-egy marék földet. Aztán elővett 9 szem babot, s ezt a földdel együtt belekötötte abba a zsebkendőbe. Amikor találkozott a legénnyel, azzal a batyúval megsímogatta, de úgy, hogy a legény észre ne vegye. Mások szerint a macska volt hasznosabb. Szerintük a fekete macskát agyon kell ütni, az agyát kivenni és pogácsába gyúrni. Ezzel kell megetetni majd, akitől azt akarja, hogy szeresse őt.

A szerelem fellobbanására irányuló mágikus cselekmények igazi eszköze azonban az emberi haj, vagy szőrzet, a vér, a nemi szerv, és mindaz, ami a testtel kapcsolatba kerül. Amikor a fiú találkozott a lánnyal, akkor a lány szakította a saját hajából, és észrevétlenül a fiú inggombjára tekerte. Akkor a legény beleszeretett a lányba. A legény észrevétlenül levágott a lány hajából vagy a ruhájából, és a csizmája alá tette, a talpa alá, és azon járt, hogy úgy fájjon a leány szive, mint ahogy annak a hajnak, vagy ruhadarabnak fáj, hogy a legény rajta tapos. A lányok mákos kukoricával kínálták meg a legényeket a fonókékon, erre azonban rászórták a nemi szervük szőrét is. Ollóval összevagdalták a szórt, úgy szórták rá. A megfőtt zemeskukoricát azonban előbb jól bemákozták. Ennek enyhébb formája az, amikor a lány nem a nemi szervéről, hanem valamilyen állatról vágja le a szórt. A macskájukról vágott szórt megszáritotta és összetörte, és mákos kukoricára tette, és azzal kínálta azt, akit szeretett.

A megétetésnek ismerték sokkal bonyolultabb változatát is: „tépett három szál szórt a bal hónaljjáról is, meg a nemi szervének a jobb oldaláról is, aztán becsavarta papírba és

elégette. A pörnyét papírba csomagolta, és kenyér alá dugta, egy-két óra hosszat hagyta ott. Aztán kivette, és éjszakára a feje alá tette. Mikor megjött a havi vérzése, azt is megszáritotta, majd szétmorzsolta, és összekeverte azzal a pernyével, akkor cukorkát vett, arra rászórta, és három egymás utáni pénteken azzal kínálta a legényt. A legény beleszeretett.”

A legények ugyancsak megétették a lányokat. A legény vett piros fodormenta cukrot, megszurkálta az ujját, hogy fojjék a vér, s a cukrot hozzányomta a vérző ujjhoz. Akit szeretett, azt megkínálta vele, ettől az is megszerette. A többi cukrot széjjelszórta az asztalon. Vecserkán csinálták ezt a legények. A cukrot, csokoládét azonban másképpen is hatásossá lehetett tenni. „A legény a 21-ik ujjával (nemi szervével) megbabrált a csokoládét és azzal kínálta meg azt a leányt, akit szeretett.”

A mosdóvíz is hasznos volt ilyen szempontból. A lány vagy asszony meztelenül vagy félmeztelenül megmosdott, aztán a vizet kiöntötte az udvarra úgy, hogy a legénynek vagy embernek bele kelljen lépnie. Ha beletaposott, akkor megszerette azt a leányt, vagy asszonyt.

A szerelmi varázslásban nemcsak az érdekelt felek vettek részt, hanem — legalábbis egykor — a közösség is. Elsősorban a tudományos cigányasszonyok játszottak szerepet. Ha egy leány szeretett volna egy fiút megfogni magának, akkor a cigányasszonytól vett szerelemgyökeret, és azt bevarrta kabátjának az alsó sarkába. Amikor az a fiú hazakisérte, akkor azt a gyökeret eldobta. A fiú ezután feleségül vette a leányt.

Nemcsak a komlói cigányok segítettek a szerelmi varázslásban. A szlovák fiúk — ma már tartalmát veszített — lucanapi köszöntőjének ugyancsak volt szerelmi varázsló jellege, hiszen a lánynak szeretőket meg koszorúslányokat kívántak:

*kelko máte tańierou
telko vašej djovki frajerou,
kelko máte ližicou
telko vašej djovki družicou.*

Természetesen nemcsak a jövődő házastárshoz, hanem az esküvőhöz és a lakodalomhoz is számos hiedelem, mágikus tevékenység fűződött. Ezek részben a férj és feleség egyéni, illetve az új pár közös jövőjéhez kapcsolódtak. Mikor a vőlegény a menyasszonyos házhoz jött, akkor a menyasszonynak gyorsan egy fonott kalácsot kellett a kezébe venni (*plětení koláč*), hogy a nyíláson át nézze a vőlegényt. A legszebb kalácsot választották ki, hogy azon nézzen keresztül. Azért csinálták, hogy olyan jó és szép legyen a vőlegény, mint a kalács. Mások szerint azért, hogy úgy szeresse az ura az asszonyt, mint a kalácsot. — Esküvőről jövet, ha üres szekérral találkoztak, akkor azt tartották, hogy nem lesz tartós a házasság. Ha teli szekérral találkoztak, akkor tartós lett. Az esküt kötő házaspár ha jobb lábbal lépte át a templom küszöbét, akkor szerencsés lett, ha ballal, akkor szerencsétlen. — Ha a lakodalom napján esett az eső, akkor azt tartották, hogy az új párnak rossz élete lesz, mindig veszekednek majd. Mások szerint az esküvő napján hulló eső csak a menyasszony számára jelentett rosszat: neki nem lett jó élete. Különösen foglalkoztatta az új asszonyt, hogy kié lesz az új családban a hatalom. Különféle mágikus cselekményekkel igyekezett azt a maga számára biztosítani. Ha a vőlegény rátérdepelt esketéskor a menyasszony ruhájára, akkor a férfi lett az úr a háznál. Ezért a rokonok megmondták a menyasszonynak, hogy vigyázzon, nehogy a vőlegény rátérdepeljen a ruhájára. — Amikor a templomban már megesküdték, és mentek be a vőlegényes házba, az új asszony ezt mondta magában: *budě šecko, a ja sama Katka*. Akkor mindig az ő akarata érvényesült. — Amikor jöttek vissza az esküvőről és beültek az asztalhoz vacsorázni, akkor az új asszony háromszor a vőlegény lábára lépjen, hogy minden úgy legyen, ahogy az asszony akarja. A hozzáértőbbek azt is tudják, hogy az asszonynak a jobb lábával kell férje lábára lépnie, mégpedig jobblábának a hüvelykujjára. Az első éjszaka, amikor már lefeküdtek, az asszony megfordította a párnát, hogy ő legyen az úr a háznál.

Az esküvő idején igyekeztek mágikus úton biztosítani az új pár anyagi jólétét, szorgalmát is. A menyasszonynak, amikor ment a templomba, aprópénzt adtak a kezébe, és amikor belépett az ajtón, azokat mindaddig szórta, amíg az oltár elé nem ért. Azért csinálta, hogy a vagyonuk is úgy gyarapodjon, ahogy a pénz gyarapszik ott a templomban. — Amikor a templomból kijöttek, és a vőlegényes házhoz mentek, akkor a menet előtt ment egy asszonynak felöltözött ember, aki guzsalyt vitt a kezében, és font rajta. Hogy a menyasszony jó fonó legyen, azért csinálták ezt.

A rontásra és a betegségre is gondoltak a lakodalmások. „Mikor mentem az esküvőre, 3 db 10 filléres volt a bal cipőmbe. Akkor akármerre is lépek, nem érhet rontás. (*porobeňia*).” A vőlegény meg a saját rozsmaringjából a menyasszony mindig eltett egy kicsit, hogy ha fáj valamelyiküknek a feje, akkor azzal megfűstölhessék.

A hiedelmek egyrésze már a gyermekáldást és a könnyű szülést biztosította. Amikor a vőlegény a menyasszony házához ment, akkor nem akarták beengedni, bezárták előttük a kis meg a nagy kaput. Ilyenkor odavágtak egy fazekat a kapuhoz, hogy könnyen szüljön majd a menyasszony. Miután a fazekat eltörték, csak akkor nyitották ki a két kaput. — Amikor a templomból visszajövet a vőlegényes házhoz értek, a nagy kapuhoz egy kosarat tettek, tele almával, vagy dióval. Azt fel kellett rúgni a menyasszonynak, hogy könnyű legyen a szülés. Ha nem voltak apró gyermekek a rokonságban, akkor nem dióval, almával, hanem maggal töltötték meg a kosarat.

Még más változata is élt ennek a hiedelemnek: Mikor a vőlegényes házhoz mentek, belülről rossz fazekakat vagdostak a kapuhoz, ezután nagy sokára kinyitották a kaput. A kapun belül egy edényben víz állt, azt a menyasszonynak fel kellett rúgnia, hogy amilyen könnyen kifolyik a víz az edényből, olyan könnyen jöjjön ki a gyerek is az asszonyból. Amikor a menyasszony bement az udvarba, akkor egy szakajtó diót szórt ki a vőlegény édesanyja. A gyerekek szaladtak aztán a diót felszedni. Hogy könnyebben szüljön a menyasszony, azért csinálták ezeket.

A szülés biztosításának más módja is élt a komlóiak körében. Amikor a menyasszony asztalhoz ült a vőlegényes házban, akkor kisbabát adtak az ölébe, hogy a következő évben már neki is legyen. Amikor a menyasszony táncba ment, akkor az anyósa kivezette a konyhába: *hibaj že moja diovka, co tuto máme!* Fölnézett vele a kéménybe. Azért csinálták ezt, hogy fekete szemű legyen a gyereke.

Még a menyasszonytáncnak is volt egy olyan mozzanata, ami a leendő gyermekkel állt kapcsolatban. Mikor a menyasszonyt kontyolták (*zavijáli*), akkor az egyik nyoszolyólány (*svatka*) egy tüt, gombos vagy varrottút szúrt a szoknyájába. Amikor a menyasszonytáncot befejezték, akkor a vőfély azt kiabálta a muzsikusoknak: „tű-tánc.” (*ihlovi taňec*). Akkor a menyasszony táncolt, a vőlegény meg kereste a szoknya ráncai között a tüt. A muzsikusok a klárinéttal fújták: *ni tam, ni tam-tam-tam*. (Nem ott, nem ott, ott-ott-ott) Amikor a vőlegény megtalálta, elkiáltotta magát: itt van, fiú lesz! (*tu je, chlapec bude*).

Az esküvőhöz, lakodalomhoz fűződő, szüléssel kapcsolatos hiedelmek átvezetnek már az élet nagy eseményének, a születésnek a hiedelemköréhez.

A halál és a temetés hiedelmei

Az ember életének harmadik nagy eseménye a halál. Az elmúlás gondolata nemcsak akkor foglalkoztatta a komlóiakat, amikor egy-egy haláleset ráirányította a figyelmet. Bizonyos napokon, bizonyos cselekménnyel a hiedelem szerint megállapíthatták, hogy a család egyes tagjai közül kik milyen hosszú életűek lesznek, kik halnak majd meg rövid időn belül.

A halál megjósolásának három féle módja is élt a komlósiak körében: a fokhagymával, az almával és a tollas pogácsával való haláljövendölés. Az első kettőt csak Luca napján, az utóbbit Luca és Pál napján is csinálhatták. Luca napján annyi gerezd fokhagymát tisztítottak, ahány tagja volt a családnak. A fokhagymát föltették a mestergerendára, de sorba rakták a legöregebbtől a legfiatalabbig. Karácson este levették, s akié akkorra megfonnyadt vagy rohadni kezdett, az a családtag meghalt. — Luca napján piros almát dobtak a kútba. A szülőknek nagyobbat, a gyerekeknek kisebbet. Különböző nagyságúakat, hogy megismerjék, melyik kié. Az almák karácsonyig maradtak a kútban, akkor kiszedik és szemügyre veszik: amelyik egy kicsit rohadni kezdett, annak tulajdonosa beteg lesz, amelyik pedig teljesen elrohadt, annak a gazdája meghal. — „Luca-nap reggelén nagyanyám pogácsát szaggatott, annyi pogácsába, ahány családtag volt, egy-egy tollat szúrt. A pogácsákat sorba rakta a tepsibe, a legöregebbtől a legfiatalabbig. Akié megégett, az a következő évben meghalt.”

A halál közeledtét nemcsak ez a néhány szándékos cselekmény, hanem számos szándéktalan jel is megmutatta. Halált jelezhetett a ház és felszerelése, a kenyér, a test és részei, természetesen a halott meg a temető, továbbá az állatok, a számok, valamint az égitestek, végül az álmok is.

„Ettünk este, aztán a falhoz jött valami, de semmit sem láttunk, csak zörgött, mintha ostorral csapkodtak volna, de semmi sem tört el. Harmadnapra nagyapám meghalt.”

Meghal valaki, ha az asztal anélkül megreccsen, hogy bárki is hozzáérne, vagy ha patog a szekrény, ha a tükör magától megreped, ha a lámpaüveg elpattan, noha nem is volt nagyon felcsavarva, de az is meghal, aki után kinyílik az ajtó.

Halált jósol a mindennapi kenyér is: ha sütéskor alsó fele elreped, meghal valaki.

Az emberi test és annak részeitől ugyancsak következtethet a hamarosan beköszöntő halálra az, aki ért a haláljelekhez. Ha a kisgyermek orrán kis kék ér látszik, akkor nem fog sokáig élni. Az a kisgyermek „a földbe” (*do zemi*) vagy „a koporsóba nő” (*do hrobu rastie*), akinek a felső fogai nőnek ki először. Akkor is meghal a kisgyerek, ha a körme kék vagy lila színű lesz. — Az emberi váladék ugyancsak jelez halált: ha valaki véletlenül leköpdösi magát, nemsokára meghal. — Az emberi mozgás is okozhat halált. Ha valaki ül a széken vagy a földön, aztán valaki átlépi a lábát, akkor azt mondják, hogy lépjen vissza, mert különben meghal, akit átlépett. — Ha farsangkor a maszkák (*maske*) mennek az utcán, és valamelyik ház előtt megbotlanak, akkor a házban valaki meghal.

A gyermek szellemi képességének foka egyúttal haláljelző is, mert nem sokáig él az olyan kisgyerek, aki nagyon okos.

A halott meg a temető ugyancsak sokféleképpen figyelmeztet a hamarosan bekövetkező elmúlásra. Ha a halott a halál beállta után fiatalos arcú lett, akkor utána fiatal hal meg majd. Ha a halott szeme nyitva maradt, akkor valaki hamarosan követni fogja a másvilágra, mert „kinéz valakit maga után” (*vyhladí volakoho za sebov*). Ha az esküvő napján nyitott sír van a temetőben, akkor az új pár közül az egyik hamarosan meghal. Akkor is meghal nemsokára a házaspárok egyike, ha az esküvői menet gyászkocsival találkozik. Ha akkor megy el egy kocsis az előtt a ház előtt, amelynek udvarán gyászszerartás folyik, amikor a kapu már nyitva van, akkor abban a házban nemsokára megint meghal valaki. — A temetőben nem szabad virágot vagy gyümölcsöt szakítani és hazavinni, mert vagy ő maga, vagy valamelyik hozzátartozója meghal. De halált okoz a gyermekek halottasjátéka is: „Meghal anyátok, ne játsszatok temetést!”

A hamarosan bekövetkező halált megérzik az állatok is: a kutya, a bagoly, a liba, a galamb és a tücsök. A kutya kétféleképpen is jelzi a halált: vagy vonyít, vagy kapar. „A szomszéd kutyája vonyított. A második éjszaka meg is halt a szomszéd.” — „Ha megyek az utcán, aztán vonyít a kutya, akkor nem szabad úgy szidni: a fene egyen meg, hogy vonyítasz! (*fene ta zedov ako zavivaš*), mert akkor énrám vonyít.” — Valakit kikapar a ház-

ból, vagyis meghal, ha a kutya a fal mellett kapar. A halálbagoly (kuvik) kiáltásával jelzi a halált., Mikor a kuvik leszállt valahol az udvaron és füttyült, akkor a nagymamám azt mondta: no valaki meghal közülünk, mert a kuvik már kuvikálja.” Koppány János írja: „Sovány Judit halálakor egész héten kergették éjszakánként az ablaknál kuvikoló kuvikot, a fiatal lány mégis meghalt.”

Az alábbi történetből úgy látszik, hogy a liba is halált jelez: „A szomszéd néni ment napszámba, éjjél után két óraker. Akkor ahogy ment, a harmadik ház előtt meglátott egy libát. Mikor odaért a libához, az addigra már pávává vált. Reggel hallotta, hogy abban a házban reggelre meghalt a bácsi.”

A komlósiak szerint halált jelez a galamb is: „Jöttek a fonókáról haza, akkor a Balkó nevű ház előtt a kocsúton három fehér galamb fürdött a porban. És amikor a fonókából jövő lányok odaértek, akkor a galambok az ablakba repültek, azután eltűntek. A lányokat kirázta a hideg, mire hazaértek, a Balkó bácsi pedig reggelre meghalt.” Koppány János kéziratából idézzük az alábbi példát: „Ancsin Istvánné 72 éves magát mentetve mondta: fiam, Mihály 19 éves korában tüdőgyulladást kapott, amibe bele is halt. Halála előtt utolsó vasárnapon történt, hogy fényes nappal az ablaknál, kívül az utca felől, két fehér galamb verekedett. Bent a szobában hallatszott a szárnyuk csattogása. Két menyem kinézett az ablakon és látta a galambokat. Ijedten néztek rám, mert noha a fiam jobban volt, mégis halálra gondoltunk a galambok láttán. Két barátja a fiamnak meg is akarta fogni a veszekedő galambokat, csakis a többiek lebeszélő szavaira álltak el szándékuktól. Másnap mégis kiverte mindkettőt a hideg.”

Halált jelez a tücsök is. „Mikor édesapám akart meghalni, akkor minden este a tücsök ciripelt; ha a házban tücsök ciripel, akkor meghal valaki.”

A 13-as szám szerencsétlen voltában a komlósiak is hisznek: ha tizenhárman ülnek az asztalnál, akkor közülük abban az évben valaki meghal. Vagy ne üljön az egyik oda, vagy hívjanak még egy tizennegyediket.

Halált jeleznek az égitestek is: „valaki megint meghalt, mert leesett egy csillag” — mondogatják a komlósiak.

A hozzáértők az alvásból, álomból is tudnak olvasni. Aki a nászéjszakáján hamarabb alszik el, az hamarabb hal meg. — Ha valakinek álmában kiesik a foga, meghal valaki. Ha érzi, hogy fáj, akkor közeli rokona hal meg. Ha nem fáj, akkor távoli rokon vagy nem is rokon, csak ismerős. — Ha valaki csirkkékel álmodik, akkor a családban árvák lesznek, meghal az anya. — Ha álmában temetőben jár, még pedig úgy, mintha menyasszonynak lett volna felöltözve, akkor meghal hamarosan.

A komlósiak körében a haldoklással kapcsolatban is számos hiedelem él. Ha valaki haldoklik, nem szabad siratni, mert visszasírják, és akkor nehezen tud meghalni. Két-három napig is haldoklik ilyenkor. „Balogné is siratta haldokló urát, még rángatta is: ne hagyj itt engem, mit fogok én magam csinálni? — Visszasírta és csak két nap múlva halt meg a Balog bácsi. Még mondta is az asszony, már meghalt volna tegnapelőtt, de nem hagyta meghalni.” Magára szokták hagyni a haldoklót, ha nehezen tudott meghalni, hogy ne sajnálja senki. Ha ennek ellenére is sokáig szenvedett, akkor a haldoklót a bal oldalára kellett fordítani. Mások szerint ha nehezen hal meg, akkor a párnája alá teszik azt a ruháját, amibe majd halála után öltöztetik. „Amikor az én édesapám haldoklott, azt nehezen akart meghalni, akkor Pavlikné mondta, adjátok ide a ruháját, amibe majd felöltöztetjük, hadd tegyem a feje alá, majd hamarabb meghal, nem kínlódik olyan sokáig.” Ha így sem tudott meghalni, akkor az ágyat megfordították, hogy ne a mestergerenda, hanem a keresztgerendák alatt legyen az ágy. Koppány János kéziratából olvastuk: „Zálszki Andrást, mert nehezen és lassan haldoklott, egyik menyé tanácsára levették az ágyról, s a szoba földjére fektették le, olyanformán, hogy a fölötte levő mennyezeti keresztgerendák vele párhuzamosak legyenek. Amint így lefektették, mindjárt meghalt.”

A halál beálltát különböző jelek kísérik. „A konyhaajtó nagyon recsegett, mintha valaki megrázta volna, mikor a sógorom meghalt.” — „Amikor az apám meghalt, akkor a tükör leesett a falról.”

A halál beálltakor megállítják az órát. „A halott is alszik, az órának is aludni kell.” — „Megállítják az órát, hogy ne dobogjon a szíve.” Koppány János kézirata szerint: „Teszik ezt azért, hogy a halottnéző minden kérdés nélkül lássa meg, mikor következett be a vég. De azért is, hogyha már megállt a szív dobogása a betegnél, ne hallatsszék semmilyen dobogó ritmus.” — A tükröt fekete kendővel takarják le: „A tükröt betakartuk fekete kendővel, hogy a halott ne látszódjék a tükörben. Nem jó, ha a halottat a tükörben látják, mert akkor megijednek tőle.”

A halott hozzátartozói ezután halottmosdató és öltöztető asszonyokat (*obljekárka*) hívnak, akik gondosan megmosdatják, felöltöztették a halottat. Erre a halottaknak még életükben igen nagy gondjuk volt. „Farkas néni meghagyta, ha meghal, neki fátylat tegyenek, meg szépen fessék ki pirosítóval, hogy olyan legyen, mint az angyal.” Az öltöztetést nagy gonddal és a halott kívánsága szerint végezték el. „Az öregasszonyok mondták, mikor a halálukra gondoltak, teljesen öltöztettek fel, nehogy pendelyben járjak a másvilágon. Szoknyát, kötényt is adjatok rám!”

A halottfürösztő vizet meghatározott helyekre kellett kiönteni. „A kert végébe egy oszlop tövibe öntöttük.” — „A fa mellé szokták önteni, nehogy valaki belelépjen, mert akkor sárgaságot kap.” — „Ha valaki meghalt, a fürdővizet nem szabad kiönteni, úgy, hogy valaki belelépjen. Mert egy ember belelépett, mert a víz kifolyt a nagykapun, és az az ember három hétig beteg volt, mindig csak aludni akart. A battonyai asszony (*batanská žena*) gyógyította meg.” Koppány János ezeket írja: „A vizet, amellyel mosdatták a halottat, a halottmosó (*obljekárka*) kiviszi az udvarra, és olyan helyre önti, ahol a tyúkok kijárnak a tyúkólból. Azt tartják ugyanis, hogy ami élő először megy át ezen a vízen, annak el kell pusztulnia, azért jobb, ha tyúk pusztul el, mint esetleg ember. Ha nincs ilyen hely, akkor a kerítés tövébe, mert ott nem tud átmenni rajta az ember.”

A mosdatás és öltöztetés után a halottat olyan testhelyzetbe hozzák, amelyben majd a koporsóban lesz. Vigyáznak, hogy a szája csukva legyen. Ha az álla leesne, kendővel kötik fel. Azt tartják, annak marad nyitva a szája, aki életében mindig nyitva hagyta a sublótfiókot. A halott szemhéjára, ha felpattanna, egy-egy pénzt helyeztek. Arra nagyon vigyáztak, hogy a halott szeme lezáródjék, mert ha nyitva marad, akkor mint láttuk, „kinéz valakit maga után.”

Amint megérkezik a koporsó, a tetemet belé helyezik, feje alá nem tollal, hanem forgáccsal kitömött párnát helyeznek. Miután a koporsó alját előkészítették, akkor a halottmosó asszony a fejénél, a koporsókészítő a tetem dereka köré tett kendővel a derekánál, az egyik hozzátartozó pedig a lábánál fogva behelyezi a halottat a koporsóba.

A halott koporsóba helyezése a komlóiak szerint betegséget, úgynevezett *mrtvá kost*-ot okozott. „Meghalt a feleségem egyik nénje 1932. áprilisában. Hozták be a koporsót, hogy tegyük bele a halottat, ettől kezdve lett az nekem, mert a halottat fogtam. — Leolvasták, mikor új-hold volt, akkor olvasták rá. — Ez a csiklón szokott jelentkezni. Olyan kis csomó volt, föl volt dudorodva. Csúnya volt.”

A koporsóba levő halott hasára patkót vagy oltott meszet tesznek, a patkót is, a meszet is a ruhája alá, de a meszet előbb rongydarabba csavarják. Hogy ne kezdjen folyni a tetem, azért csinálják. A halott mellé ezeken kívül is tesznek egyetmást a koporsóba. Borotvájával nem volt szabad senkinek sem borotválkozni, azt vagy eldobták, vagy a koporsóba tették. A fésűt, mivel fésülték, a szappant, amivel szappanozták, a ruhát, amivel ledörzsölték, a törülközőt, amivel letörölték, mind a koporsóba tették. Ezzel a törülközővel emelték a koporsóba. A koporsóba került az a kendő is, amivel az állát felkötötték, meg az a pénz is, amit a szemére tettek.

Ezek a tárgyak csak azért kerültek a halott mellé, mert ezeket már nem volt szabad élő embernek használni. De olyan tárgyakat, eszközöket is tettek a koporsóba, amelyekre a halottnak volt szüksége. A kisgyerekeknek, kislányoknak a játékokat tették mellé. „Ez az övé volt, hadd menjen vele, hadd játszon vele a túlvilágon.” Tút, horgolótút, vagy kötőtűt tettek mellé, ha a lány nagyon szeretett kézimunkázni. Még a befejezetlen kézimunkát is mellétették, hogy majd a túlvilágon befejezze. Az asszonyoknak kedvenc kendőjüket is a koporsóba tették, „hadd menjen vele, mert azt szerette.” Férfiaknak pipát szoktak mellé tenni, ha pipált. Aki ivós volt, annak boros vagy pálinkás üveget tettek a lábához. Az egyik asszony férje koporsójába egy üveg pálinkát meg egy szelet kenyeret tett útravalóul.

A koporsót a tiszta szobában állítják fel, a szoba közepén, lábbal az ajtó felé.

A halottas házhoz számos tilalom fűződik, egyrészt semmit sem szabad kiadni a házból, másrészt nem szabad benézni a házba. „Amikor Balog bácsi meghalt, akkor Balog néni azt mondta, hogy vegyünk neki petróleumot, meg küldjünk a nevében táviratot, de nem adott pénzt, csak egy hét múlva. Mert nem szabad olyankor kiadni a házból semmit.” — „Amíg a halott a szobában fel van ravatalozva, addig nem szokták a szemetet kisöpörni, csak a koporsó alá söpri. Hogy ne menjen hamarosan a halott után valaki.” — „Ha az ablakon benézve meglátják a halottat, akkor *mrtva kost*ja lesz.” — „Ahol halott van, oda nem szabad benézni az ablakon, mert aki benéz, sárgaságot kap.”

A halott koporsója soha sincs magára hagyva, este pedig a szomszédok, jó ismerősök is összegyűlnek virrasztani. A koporsó két oldalán sorakoznak a székek, ott ülnek az asszonyok, a férfiak pedig az asztalhoz telepednek. Néhol meg is kínálják itallal, étellel az ott levőket. A virrasztóbeli iváshoz, evéshez is fűződik hiedelem. Nem szabad a virrasztóban, ha valaki vizet kér, a koporsón keresztül átnyújtani, mert az, akinek adják, hamarosan meghal. Körül kell adni a poharat, a koporsót meg kell kerülni vele. — „Elementek virrasztani a halottat és ott ettek. Ettől *mrtva kost*-ot kaptak.” A ravatalon fekvő halott mágikus cselekmények eszközéül is szolgál. Aki fél a halottól, annak meg kell fogni a koporsóban levő tetemet. „Fogdod meg a lábát, akkor nem fogsz félni!” Ha valakinek *mrtva kost*ja van, akkor vele azonos nevű halott kezével kell azt megsimogatnia, akkor elmúlik.

A koporsót a temetés megkezdésekor szögezik le. Néha a küszöbön is kalapálnak: „Lehoczky Erka jómódú lány temetésén a küszöbön, mielőtt kivitték volna a koporsót, kalapáccsal ütöttek valamit, hogy a vagyont ki ne vigyék a halottal együtt — mondták. — Franciszty Cupás temetésén pedig levágtak minden halottat letakaró lepedőből és kendőből egy darabot, azt azután a padláson egy szarufa mögé dugták, hogy a gazdaság szét ne menjen.”

A koporsó kivitele után a szoba ablakait kinyitották. „Amikor a koporsót kivitték az udvarra, akkor kinyitják az ablakokat meg az ajtót is, hogy a szellem is vele menjen (*nak tajde aj duch s nim*)”. Miután a koporsót kivitték az udvarra, akkor az asztalra tettek egy egész kenyeret és egy kanna vizet. Azt a kenyeret aztán felszelelelik, a halotti toron először azt a kenyeret eszik meg, és azt a kanna vizet isszák meg a jelenlevők. „Az édesanyám amikor meghalt, mikor kivitték a koporsót az udvarra, akkor egy asszony, akinek ez volt parancsolva, szalonnát meg egy nagy kenyeret hozott be a szobába. Az asztalra tette. Ez addig ott maradt, amíg a temetés folyt. Azért volt ez, hogy el ne vigyék a másik világra, hogy nekünk is legyen kenyerünk, szalonnánk.” Koppány kézírata szerint a kenyeret és a vizet ezekkel a szavakkal helyezik az asztalra: „Étel és ital el ne hagyjon bennünket” (*nak nás pokrm a nápoj žezaňechá!*).

Ezután, amíg az egyházi szertartás az udvaron folyik, szemétlapátra söpri a ravatal alatt összegyűlt szemetet. Amikor a koporsót kiviszik az udvarra, akkor egy asszony összekapkodja a szobában a szemetet, szemétlapátra söpri, és a lapátot a köténye alá dugja. Amikor a kocszi elindul a koporsóval, akkor ez az asszony a szemetet az utcán a kocszi után dobja, hogy a halottal minden menjen el a temetőbe. Mások szerint azért csinálják ezt, hogy mi-

hamarabb felejték el a halottat. A halottas házban összegyűlt szemét kiöntése a komlóiak szerint nagy óvatosságot kíván, mert a gondatlanságnak végzetes következményei lehetnek. „Amikor a halottat kivitték, összesöpörték a szobát. A szemetet az egyik asszony vitte ki lapáton a szemétdombra. Éppen akkor ment egy másik asszony arra, és a szemét pora ráment, pthü — azt mondta — mind rá ment a por. Meg is halt azon a héten.”

A halottas ház szemetét tehát általában az utcára, ritkábban a szemétdombra öntötték. Előfordult olyan eset is, amikor nemcsak a szemetet dobták a kocsi után. „Francisztya András bácsi temetésén láttam, mikor a temetőbe indultak a halottal, akkor már az asszonyok szaladtak ki, akik összesöpörték a szemetet és gyorsan oda ki dobták a nagykapuhoz. Egy másik asszony egy egész kenyeret vitt oda a kapuhoz, és gyorsan ledobta. Ezt a cigánygyerekek vitték el. — Hogy ne éhezzen a másvilágon a halott, azért tették oda.”

A temetőbe érkező gyármenetet már minden készen várja, ekkorra már a sírgödör is kivan ásva. A sírt a temetés előtt napon szokták kiásni, de nem fejezik be egészen, csak a temetés napján ássák ki teljesen. Mielőtt a koporsót a gödörbe eresztenék, mindenki földet dob a sírba. „Amikor odaérnek a sírhoz, akkor mindenki bedob három göröngyöt, vagy három marék földet. Nyugodj békében (*spokojni otkočinok*) — mondják, mikor a göröngyöt bedobják. „Azért dobtuk be a sírba a három göröngyöt vagy a három marék földet, hogy a halott ne jönnön a szemünk elé (*že bi na oči ne prišov*). Akkor nem látom majd a halottat magam előtt. Mert van úgy, hogy a hozzátartozó mindig maga előtt látja a halottját.” Amikor a göröngyöt szórták le, akkor a rokonok, közeli szomszédok pénzt dobtak a sírgödörbe, hogy nyugta legyen majd a halottnak, meg, hogy a másvilágon is legyen pénze.

Miután a koporsót leeresztették, és a sírhantot felhantolták, a legközelebbi hozzátartozó elindul a sírdomb körül, a többiek utána. Kétszer kerülik meg. Hogy miért, arra már nem sikerült feleletet kapni.

A sírtól távozókat a kijárat közelében egy közeli rokon hívogatja a torra (*na kar*.) Ahogy jönnek vissza a temetőből, már ki van az udvarra, vagy a folyósóra készítve a víz, és mindenki kezét mos.

A közeli rokonokat, jószomszédokat, meg a virrasztókat hívják meg a torra. Ez kb. 2 óráig tart. Birkapaprikást szoktak adni, előtte pálinkát ittak.

Másnap reggel a templomba mentek, (*do kostola za mrtvim*) utána a temetőbe mentek, ott egy kicsit sírtak, a sírt egyszer megkerülték, majd hazamentek a „halott után mosni” (*po phrabe prat*). Az asszonyok egyik része főzött, a másik része mosott. Száraz tésztát (*haluške*) főztek, feltétlenül volt erős-túrós (*brindza*) meg mákos (*mak*) tészta. Az ágyneműt mosták ki, a tollat kiöntötték a tokból, és a tokokat is kimosták. Ebéd előtt az egyik közeli rokon asszony egy marék mákos tésztával kiszaladt a temetőbe, és bekaparta a sírba, a fejéhez, a fejéhez.

A temetés utáni napon azért főzik a száraz tésztát, hogy a halott jobban pihenjen.

A vánkos meg a dunna tollát vagy eladták, vagy annak az asszonynak ajándékozták, aki a halottat megmosta. Ez csak gazdagabb helyen volt, szegényebb helyen mosás után tovább használták az ágyneműt. A szalmát elégették abból a szalmazsákból, amelyen a megboldogult haldoklott. Azt tartották ui. hogy az hamarosan meg fog halni, aki rajta alszik.

A temetés utáni nap déli halott-étetésével még nem fejeződnek be a komlóiak halottakkal kapcsolatos hiedelmei.

A halottat nem szabad emlegetni, el kell felejteni, különben nem lesz nyugta. Ahogy a mondásuk emlegeti: „*žiri zo živima, mrtvi z mrtvima*.”

Amikor a gazdát eltemették, egy vízzel teli poharat tettek az asztalközepére. Ha hiányzott belőle reggelre, akkor azt tartották, hogy hazajár a lelke. Ha egy csepp sem hiányzott belőle, akkor nem jár haza. Ha valakinek a halála előtti kívánságát nem teljesítették, akkor a halott kísérteni járt. (*mátať chodí*).

A kísértetjárásnak a komlóiak szerint többféle oka lehet. „Azt mondják, vagy olyan lélek (*duša*) aki azért jár haza, mert nem tudta átadni a ráolvasást. Addig mindig keresi azt, akinek átadhatná, amíg meg nem találja. Annak addig diktálja — de az nem látja ezt — amíg meg nem tanulja, és csinálni nem kezdi helyette.”

„Amikor meghalt anyósom lánya, akkor nem tették mellé a babáját, akkor talán 3 hétig is mindig egy kutya járt hozzájuk, mindig mászott be hozzájuk az ablakon. Amikor mentek ki, mindig olyan csobogás hallatszott, mintha a kutya lubickolna. Mind ez azért volt, mert a babát nem tették a halott mellé. Az a halott jött vissza kutya alakban.”

„Az én édesapám bátyja is, mikor meghalt, akkor hazajárt. Mindig éjfélkor jött haza 3 éjszakán át. Amikor bejött a konyhába, olyan csörömpölés volt, hogy az hitték, ledől a stelázsi, összetörtek az edények. A padláson is zörögtek, mintha szaladgáltak volna ott. Szélzúgást is hallottak, mintha szél süvöltött volna. Elpanaszolták a szomszédnak, hogy ők nem tudják mi az, de már harmadik éjjel ott jár valaki. Akkor mondta nekik egy asszony, hogy biztosan fényképét nem tették a koporsóba, azért jár haza az ember. Monták az asszonynak, vegye le az ura fényképét, ott van felakasztva valahol a falon, aztán égesse el. Akkor elégették a fényképet, azután azt a pörnyét beléásták a földbe, a kertjükbe. Azóta nem jár haza, semmit sem hallottak.”

„Egy ember, O. J. nagyon szerette a menyecskéket. Mesztelenül is táncoltat neki a kocsmába. Halála után ő is hazajárt, a dunyhákat mindig széjjeldobta. A párnák úgy sorjába voltak összerakva, azokat is mind ledobálta. — Muszáj volt neki egy üveg pálinkát adni. A temetőbe vitték el az üveg pálinkát, mer az öreg monta még életében, hogy egy üveg pálinkát tegyenek a koporsójába, de nem tettek bele. Az üveget, a sírjában belekapták a földbe. Azóta kezdve nem járt haza.”

„Mikor nagyapám meghalt, akkor adtam édesanyámnak két méter vásznat, hogy megvarrja a nadrágot. Ígérte, hogy egy kötöt vesz a helyébe nekem, de elfelejtette. Álmában mindig nagyapámmal álmódott, mindaddig álmódott vele, amíg anyámnak eszébe nem jutott, hogy kötenyt kell vennie számomra. Amikor megvette, többet nem álmódott nagyapámmal.”

„Valamelyik Franciszty volt, talán a Cupások apja. Nagyon részeges volt az az ember, mikor meghalt egy esztendőre megjelent, pont halálának az éjszakáján. Az asszony éjfélkor felébredt, odanézett az asztalra és ott ült egy ember. Mert annak az volt még életében a szokása, hogy mindig ott ült az asztal mellett a padon. — Hát te itthon vagy? — Itthon vagyok. — Hát mit csináltak ott? — Fekete út, fekete kocsmá, aki kocsmába járt, az a pokolba maradt. De van egy másik út is, gyémántos, aranyos, ezüstös, az az út a mennyország koronájához vezet. — Akkor az ember eltűnt, az asszonyt meg nagyon kezdte rázni a hideg. Nagyon megijedt, de amit a férje mondott azt úgy megtudta jegyezni, hogy ezt minden rokonának elmondta. — Azért hozta az ura ezt a hírt, hogy a többiek a templomba járjanak, ne a kocsmába, mint ő.”

Nagy Antalné férje koporsójába 1 üveg pálinkát, 1 szelet kenyeret, meg száz forintot tett. Az asszony azért adta oda, hogy a halott aggya majd át apjának a másvilágon. Másként is küldtek ajándékot a halott számára, ha valami kimaradt a koporsóból és a halott hazajárt, akkor vagy beleásták a sírjába, vagy eltűzelték.

„Egy ember járt vissza, mert nem tették be a kivarrt bekecsét a koporsóba. Járt vissza az ablak alá. De valójában a szomszéd volt az, annak fáj a foga a bekecsre. Beszölt az ablakon, kérte a bekecsét, de úgy csinálta, mintha a halott lett volna. Akkor a mamóka kérdezte, hogy mit csináljon a bekeccsel. Az azt mondta, vigye a temetőbe tegye a fejfára. A néni meg is csinálta, amikor már többször járt a halott az ablak alatt. Ezután többször már nem jött vissza. De a néni megismerte a bekecsét a szomszédon.”

A halott ember azonban nemcsak félelmetes, nemcsak kárára, de hasznára is lehetett az élőknek. Feltétlenül hasznosnak tartották pl. a galambtartás számára, ha a galambok

emberi koponyából készült vizesedényből ihattak. Helyet kapott a halott ember és a temető a komlósiak gyógyító eljárásában is. Sőt az utóbbinak szerepe volt a szerelmi varázslásban is, mert mint látjuk sírokról hozott földdel teli zsebkendővel érintette meg a lány azt a legényt, akinek a szerelmét óhajtotta. Tehát nemcsak a születés rejti magában a halált, hanem az elmúlás is hozzájárul a születéshez.

A földművelés hiedelmei

A gazdálkodás egyes ágaihoz, akár a gyümölcsfákat, akár a gabonaféléket, akár a kapásokat tekintjük, szerfelett kevés hiedelem fűződik Komlóson.

A gyümölcsfák terméséhez, nyeséséhez, valamint kivágásához, a gabonafélék vetési idejéhez, üszkösségéhez, a terméshez, továbbá az aratáshoz és cespléshez, a kapások vetéséhez, végül a terméséhez kapcsolódnak hiedelmek.

A gyümölcsfa jó termését bizonyos tilalmak megtartásával igyekeztek biztosítani. Bizonyos időszakban nem volt szabad a gyümölcsfákkal foglalkozni. Pl. „Fekete vasárnap hetiben nem szabad a fa körül dolgozni. Különbem nem lesz gyümölcs: lehull vagy elkukacosodik.” — „Ha olyan nő pucolja a fát, akinek vérzése van, akkor a gyümölcs férges lesz.” A jó gyümölcsstermést nemcsak a tilalmak megtartásával, hanem mágikus cselekményekkel is igyekeztek biztosítani. „Karácsony estéjétől egészen újévig nem szabad a szemetet kivinni, hanem amit összesöpörnek a konyhába meg a szobába, azt egy kasba kell szedni. Oda gyűjtöttük a szemetet, aztán újév után a kertbe szórtuk; minden gyümölcsfa tövihez. Akkor nem hullik le a gyümölcs.” „Amelyik fa nem terem, az alá dőglött macskát kell leásni, akkor osztán másik évben annyi gyümölcs lesz rajta, hogy török az ág alatta. Ezt kipróbáltam.”

A fák nyesésének is megvolt a maga előírt ideje. Ez részben a hónapoktól, részben a holdállástól függött. Diófát nem lehet, csak augusztusban nyesni, mert másként sír, folyik belőle a nedv. „A fát nem szoktam újholdkor nyesegetni.” — A szőlőt sem jó metszeni vagy kacsolni újholdkor.

Nemcsak a fák nyesésének, de a kivágásának is megvoltak a tiltott, illetve előírt időszakai. Ezek is részben a hónaptól, részben pedig a hold állásától függtek. Azt tartották, hogy a fát decemberben meg januárban lehet csak kivágni, mert ha máskor vágják ki, akkor elrohad. A fűzfavesszőt ha hamarabb levágták mint október, akkor a szű belement. Abból kosarat fontak.

A favágás ideje elsősorban a hold állásától függ. Az idevágó vélemények azonban korántsem egyöntetűek. Újholdkor nem szabad fát kivágni, mer szű lesz benne. „Mikor újhold van, nem jó a fákat kiszedni a földből, mert sokkal hamarabb rohad el, mint ha akkor szedték ki, amikor holdtölte van. Holdtöltekor szoktuk kiszedni a fákat, hogy ne rohadjon el, a cserebogár ne fészkeljen bele.” — „A fát nem szabad teliholdkor kivágni, akkor kell, amikor fogyó hold van. Mert ha teliholdkor vágják ki, szű (*ěrvoč*) lesz benne.” — „Az élő fát legjobb akkor kiszedetni, mikor a hold az utolsó negyediben van, mert azt állítja, hogy akkor az a fa tartósabb és nem szuvas. Mert ha első negyedében van a hold, akkor a fa hajtásnak indul, ilyenkor nem ajánlatos kivágni, mert nem alkalmas szerszámnak.

A gabonafélék vetésekor tekintettel voltak a napra és a hold állására. „Pénteken ne fogjunk hozzá semmihez, csak más napon. Ha pénteken tudna csak vetni, akkor már csütörtökön vetett egy kicsit, hogy ne pénteken kezdje el. Folytatni már lehetett pénteken.” — „A búzát Szt. Mihály hetében vetettük. Az a legjobb búza.” — „Gabonát vetni a mérlegnapban a legjobb, mert akkor sok mázsa lesz.” — „Újholdkor nem jó vetni, mert akkor nem nő a gabona. Az újhold után következő péntek után kell vetni, akkor ahogy nő a hold, úgy nő a gabona.”

A vetéssel kapcsolatos hiedelmek egy része a gabona üszkösödésével kapcsolatos. „Mikor lágy a föld, sár van, akkor nem jó vetni, mert üszkőz lesz a gabona.” — „A búzát esőbe

nem vetettük, mert akkor üszögös lett.” Az üszkösséggel kapcsolatban más tilalmat is tartottak a komlósiak: „Vasárnap nem köll a pörnyét kiszedni a kemencéből és kiönteni a trágyadombra, mert a búza üszögös lesz.” — „Vasárnap nem kell a hamut a trágyadombra kiönteni. Azáltal lesz üszkös a gabona. Mert a trágyát kiviszik a szántóföldre, búza-, árpa-, kukoricaföldre. Szombaton szedd ki a hamut, vagy szerdán, csütörtökön, mondta a nagymamám.”

A termés milyenségét bizonyos jelekből igyekeztek megállapítani. Ahányat kukrékol a kakas, annyi mázsa búza lesz. Ha sok a meggy, akkor nagy lesz a búzatermés. „A leendő búzát meg a szénát az ablakok mutatják. Azt ősztől kell figyelni. Befagynak az ablakok: ahogy befagynak, úgy mutatják a kalásznak a fejét. Ahogy halad fölfelé az a jégvirág, abból lehet meglátni.”

Volt, aki nem elégedett meg csak a termésnagyság kitudakolásával, hanem befolyásolni is igyekezett azt. „Karácsony első napján az én uram mindig ledől egy kicsit aludni, hogy jó dült legyen a búza.”

Az aratáshoz és a csépléshez ugyancsak fűződött hiedelem. „Pénteken nem kezdtünk aratni, inkább szerdán vagy szombaton kezdtük el. Megvártuk azt az egy napot. — Pénteki napon nem kezdtünk csépelni sem, mert az szerencsétlen.”

A kapálásokhoz fűződő hiedelmek legnagyobb része a vetéshez kapcsolódik. A babot Fülöp (V. 26.) napkor kell vetni, akkor lesz a leghüvelyesebb. — „Mikor tele van a hód, akkor szoktak mákot vetni. Akkor tele lesz a mákgubó.” — A kukoricát Szt. György hetibe kell vetni. Az nem fogy el. — „Amilyen napra esett le az első hó, olyan napon vetjük a mákot.” — A lencsét, mákot holdtöltére szokták vetni. Mert töltebb lesz a termése. — Újholdkor nem akarták vetni a mákot, mert kukacos lesz. Mikor telihold volt, akkor vetették, hogy teli legyen a mákgubó, meg ne legyen kukacos. — „Hagymát nem szabad ülte ültetni, mer akkor nagyon erős lesz.” — Amelyik káposztát magnak akartak meghagyni, azt gyökerével fölfelé ültették el. — „Mikor elvetette a káposztát, akkor a fenekét a földhöz csapta, akkor nagy feje lesz.” — „Mikor már elültette az egész dinnyét, akkor az aszszony a fenekét a földhöz verte: ilyen nagy legyen a dinnyénk.”

Az analógiás varázslás a virág ültetésénél is érvényesült. Amikor vetette a violát, akkor azt akarta, hogy dupla legyen, ezért teletömte a száját ruhával, hogy az arca kidagadjon. Olyan dupla lesz, mint a szája kitömvé.

A férgek ellen is igyekeztek mágikus eljárásokat alkalmazni. „Mikor gyomláltuk a mákot, akkor sokan kifordított bekecsbe hemperegtek a földön, hogy ne legyen a mák kukacos.” „Volt, aki hamuval beszórta a mákot, hogy ne legyen kukacos.”

A termés milyenségét a kapások esetében is igyekeztek különféle jelekből megállapítani. Ha a fán sok fürt virág van, akkor sok bab lesz. — Ha az ereszen hosszú jégcsapok függnek, akkor hosszúak lesznek a kukoricacsövek. Ha sok akácfavirág van, akkor sok lesz a kukorica, kevés a virágja, akkor kevés lesz a kukorica.

A lábasjószággal kapcsolatos hiedelmek

Szarvasmarha

A lábasjóság közül a szarvasmarhához fűződik a legtöbb hiedelem. A mágikus cselekmények elsősorban a tehén hasznáival, a tejjel kapcsolatosak. A tehén ellésével és a tehén gyógyításával kapcsolatban az arány a tapasztalati úton leszűrt reális eljárások javára tolódik el.

„Ha a tehén nem tudott megfolyatni, akkor hét tojást megsütöttünk héjában a kemencében, aztán mikor szét pattant, akkor kivettük. Húsz tojásnak a héját megsütöttük, liszt-

nek törtük, átszitáltuk, hogy teljesen tiszta liszt legyen, és abba a lisztbe belegyúrtuk annak a hét tojáshoz a sárgáját. Ezt a tehennek adtuk. Ha nem tudott fölfolytatni 21 napra, akkor előző este beadtuk neki darába. Ha ezt megette, akkor pár nap múlva fölfolytatott. A fehérjét nem használtuk, mert az üveggé vált, amikor megsütöttük.”

„Az ellés úgy jó, ha az ember ott van mellette, s mikor el kezd elleni, akkor ne húzzák istráanggal belőle, mint ahogy egyesek szokták, mert akkor a szegény borjút kétféle szakítják, hanem meg kell nézni, hogy a feje jó helyen van-e benn, meg a lába, hogy ne akadjon el, és amikor erőltetés jön rá, akkor ruhával meg kell fogni a kis lábát és a tehén hasa felett, a tőgye felett kell húzni, de csak erőlködés közben, akkor úgy kicsúszik szépen. A tehennek úgy jó, hogy a fara fent legyen, parton legyen, amikor ellik. Mert ha nem így van, akkor kijön a borjúzacskója. Volt úgy, hogy kijött, ott volt a tehén mellett a szalmán, akkor megmostuk, abroszba tettük, és úgy tuszkoltuk bele, két ember tartotta, egy meg tuszkolta bele. Ha a tehén poklája nem jött ki, akkor a lopót megszíroztuk, bedugtuk a tehénbe, és langyos vizet öntöttünk a lopóba, a vízbe tettünk egy picike kis házi sót is. Azzal szépen kimostuk, akkor szépen ki is jött, nem kellett abba bent babrálni.”

„Voltak akik az első fejést felforralták, ezt csupa túró volt. Kis cukrot, vagy mézet tettek bele, aztán kivitték az ablak alá tállal együtt, hogy egyék meg a gyerekek. Azért adták a gyerekeknek, hogy olyan sok teje legyen, olyan sokan hordják a tejet a tehéntől, amilyen sokan esznek most a tejéből.” „Az első fejést, ahogy a borjú meglett, mindig odaadtuk a tehennek, meg langyos vizet is adtunk neki, hogy a poklája elmenjen. A tehenet mindjárt meg kell fejni, különben a tej belesül, mert a tehén lázas. A második fejés már szép tiszta, azt már lehet használni. Abból pitét sütöttünk, és szétküldtük a rokonoknak. Mert akkor a tehennek annyi teje lesz, hogy mindenki számára elég lesz.” „Az első tejet odaadtuk a tehennek, hogy lázas ne legyen. A második tejből, meg a harmadikból adtunk már egy kicsit a borjúnak, meg pitét sütöttek belőle. Minél több helyre küldtünk pitét, hogy minél több tejet kapjunk.”

A szarvasmarha különféle betegségeit ismerték a komlósiaiak, s természetesen többféle ellenszert (gyógyító eljárást és gyógyszert) alkalmaztak ezekre. Gyógyították a tőgy dagadását és a tőgy repedezését, a körömfájást, a beleesett férget, a kutya-legyet, a szájszebet, a gyomorkórt, a felfújódást, a kérődzés elállását, a megitatást, a vizelet elállását és a szemmelverést. Természetesen mindennek előtt megelőzni igyekeztek a megbetegedést. E célból bizonyos tilalmaknak engedelmessé váltak, ill. mágikus cselekményeket végeztek. Ebből a szempontból két decemberi ünnep, a karácsony és a Luca-nap volt jelentős. Karácsonykor nem szokták a ruhákat kiteríteni, mert azt tartották, hogy akkor dög lesz, elpusztul a jószág. „Az én uram karácson két napjára leszedte a ruhákat és az istrángot, meg a kötelet is mind ledobálta.” Luca napján a szomszédok titokban egymáshoz mentek tőköt, szénát szalmát lopni, hogy az állatokkal szerencsésük legyen.

Ha a megelőző mágikus cselekmények nem vezettek célhoz, s a jószág megbetegedett, akkor általában füstöléssel igyekeztek meggyógyítani. „A tehenet vagy a lovat, ha beteg volt, akkor 7 féle füvel megfüstöltük.”

Természetesen az állat tulajdonosai nem elégedtek meg az ilyen általános gyógymóddal, igyekeztek a bajt pontosan megállapítani, aztán gyógyítani. Az alábbiakban bemutatjuk az általánosabb betegségeket és gyógymódjaikat.

Tőgydagadás, tőgyrepedezés. „Ha a tehén tőgye ellés után megdagadt, (*vime zapuchle krave*) a tőgy kemény volt, begyulladt a tej benne. Akkor egy lavór vízben beáztattunk sárga agyagföldet, kiszedtünk két maroknyi sarat, ecettel felvegyítettük, úgy, hogy forrt, habzott az ecettől, és azzal betapasztottuk a tőgyit. Minden fejés után betapasztottuk. Megmostuk tisztára melegvízzel, utána betapasztottuk. Amikort már lohadt a dagadás, akkor csak azt a részt kentük be, ahol kemény volt.” — „Ha a tehén tőgye kirepedt, akkor bekentük tiszta zsírral.”

Körömfájás: „Ha a tehén körme fáj, akkor kékköves vízzel mosogattuk, áztattuk. Rongyot is kötöttünk rá, hogy jó vizes maradjon. Akkor begyógyult.”

Féreg: „Ha beköpi a légy a jószág sebé, attól lesz férges. Összekeverték kénport, higanyt, meg egy kis zsírt és avval bekenték. Kétszer vagy háromszor kenték be ott, ahol a férgek voltak. Kihullt akkor a tehénből, lóból még a fészke is.” „Ha kukacos volt, megpiszkáltuk fával, aztán kőolajat öntöttünk oda, attól kihullott.” — A tényleges gyógyszerek, fertőtlenítő szerek mellett azonban alkalmaztak a komlóiak mágikus eljárásokat is. Ezeket speciális állatgyógyítók, mint pl. Motyovszki Pál, Karkus János és Stirbic Mihály bácsi értették. „Motyovszki Pali bácsi a kiskapuja belső kilincsére ráakasztott egy madzagot, ha valaki ment hozzá, hogy férges az állata, és arra a spárgára rákötött egy görcsöt. Ha másik ember is ment hozzá, akkor a ráolvasó még egy spárgát kötött a kilincsre, de arra két görcsöt kötött. Ha harmadik ember is ment, akkor harmadik spárgát is kötött oda, de arra már három görcsöt kötött. Csak másnap reggelig, amíg a nap föl nem kelt, addig maradt ott a madzag.” — „Volt egy vörös tehene apámnak, nagybátyám, Karkus János bácsi értett a tehénhez. Apám odament hozzá, aztán panaszkodott, hogy a tehénnek kukac van a *zaničájába*. Kérdi János bácsi apámtól; milyen szőrű a tehén? — Vörös. — No fiam, menj haza, aztán menj az istállóba, és mondd a tehénnek, nem lesz semmi bajod, meggyógyulsz. — Másnapra a tehén már nem volt kukacos. Pedig semmit sem csinált a bácsi, csak otthon elolvasta neki a kukacokat.” Ez az elolvasás visszafelé számlálásból állt, előbb azonban azt is elmondta magában a gyógyító, hogy milyen színű a tehén. — Az öreg Stirbic Mihály ezeket mondta erről: „Tehénre, lóra, sertésre, erre lehet használni. Emberre is lehet használni, akinek kelése (*vred*) vagy csomója (*hrča*) van. Ha beköpi a legyek a sertésbe, a tehénbe, lóba a kukacokat (*červike*), arra lehet használni. Ezt magában mondja el: A csómóra napfelkelte előtt kell elmondani, a féregre és a kelésre bármikor el lehet mondani.” Az öreg ezt a ráolvasást használta: *táto krava je Kršjak Jánošova, bez znamenja, má červike v zaniči*:

*nema deved len osem
nema osem len seden
nema seden len šest'
nema šest', len peť
nema peť len štiri*

*nema štiri len tri
nema tir len dve
nema dve len ednu
aňi taku ako mak
nak to bude fak!*

Kutyalégy. — Egy darabon úgy megdagadt a tehén oldala, akkor kutyalégy volt benne. „Vettem az árat, tapogattam, hogy meg van-e érve, akkor csak alászúrtam, a bőrt szúrtam alá. Jött akkor belőle a gennyesség, én nyomkodtam kifele. Olyan jött ki, mint a pillének a gubója, csakhogy vastag. 2 cm hosszú volt. Ez volt a kutyalégy. Gümőkórnak mondja az orvos, de nem az.”

Százsebes. „Ha polyvát evett a tehén, akkor a kalász úgy belement a szája sarkába, akkor fáj a szája, nem tudott enni. Akkor benéztünk a szájába, és kiszedtük a kalászt. Akkor áztattunk timsót meg kékkövet, aztán csináltunk egy arasznyi botot, a végére rongyot kötöttünk, mint a meszelőnek, és azzal mostuk a torkát is, meg azt a sebet is.”

Gyomorkór. „Ha gyomorkóros volt a tehén, akkor sárga volt a szeme, meg a szempillája. Fokhagymát, 1 fejet, meg két három jó nagy vöröshagymát megfőztek és darába, vagy moslékba a tehénnek adták. Addig mindig adták, míg a szeme ki nem tisztult.”

Felfújódás. A komlóiak szerint a szarvasmarhát nem szabad gyöngé herén legeltetni, mert akkor felfúvódik. „Ha zöldet eszik, akkor felpuffad. — A legelőn van toll vagy pók, ha azt megeszi, akkor is felfúvódik.” A felfúvódott tehenet megzablázták: „a szájába tettünk egy darab fát és kétfelől megkötöttük, azt a fát rágtá.” Volt, aki nem ilyen egyszerűen alkalmazta ezt a gyógymódot. Zárt helyiségbe kell betenni, hogy ott ne világítson semmi, és akkor zablázzák be. Azt a fát rágja mindig, és akkor kifújja magát. Ismertek egy másik gyógymódot is: a tehen hasát hámfával masszírozták.

Kérődzés elállása. Ha a tehennek elállt a kérődzője (*ne prežúva*), akkor többféleképpen is igyekeztek segíteni. Itt is alkalmazták a felfúvódáskor használt eljárást: bezablázták fával. — „Másik tehéntől elvették a kérődzést (*prežúvaňia*), lesni kell, s amikor kinyomta azt a kérődzést, akkor nagyon gyorsan vigyázva ki kell venni azt. Csakhogy arra nem igen vállalkozik senki, mert a tehen megharapja. És azt be kell adni a másiknak, attól aztán akkor megindul a kérődzés.” — „Záptojást héjával együtt belenyomtak a tehen szájába, ha nem tudott kérőzni.” „Ha a tehen kérődzője eláll, akkor galuskát csináltunk korpából, kinyitottuk a száját, aztán odacsaptuk neki, ahol a tehen kérőzik.”

Megitatás. „Amelyik tehen meg volt itatva, annak a szőre úgy felállt, mintha fázna. Sokáig nem ivott, aztán nagyon sokat ivott, azért lett beteg. Egy spárgával megkötötték körül a nyakát, akkor a nyakát oldalra fordította, s ahogy látszott az az ér, kis bicskával megvágta az eret, azt egy kis tányérral engedte ki.”

Vizelet-elállás. Ha a tehen nem tudott vizelni, akkor egy subát leterítették az ajtóküszöbre, és azon keresztül kivezették az állatot, háromszor egymás után. Kifele is, befele is háromszor, aztán már tudott vizelni.

Szemmel verés. A komlóiak körében él a hit, hogy meg lehet verni szemmel a jószágot. „A községi cselédeknek volt kint a tanyán egy szelíd fejős tehenük. Egy alkalommal kiment egy ember, aki ott szénát gyűjtött. És a tehenet akkor este nem tudták megfejni. Össze-csődült mindenki, aki csak a tanyában volt, hogy mi történhetett. Az az ember, aki szénát gyűjtött, utolsónak ért oda. Amikor odaért, megkérdezte, hogy mi történt ott. A bent levők elmondották, hogy nem lehet a tehenet megfejni, mert nagyon rúg és döf. Az illető azt mondta, „dehogynem”, és megsimogatta. És már nyugodtan lehetett fejni — szemmel verte meg, az volt a baj.” — „1919-ben az uram első feleségének a testvére lakodalomba jött hívni bennünket reggel. Én meg éppen megfejtem. Nagyon jó tehenünk volt, 18 liter tejet adott naponta. Hallottam én, hogy valaki jött a kiskapun, kiáltottam is, hogy ki az, hogy maradjon ott a gang alatt. De én akkor ültem csak a tehen alá, csak 7 liter tejet fejtem még ki, ezért az az ember nehezen várta, amíg befejezem, azt odajött az istállóhoz. Megáll az istállóajtóban, és ott várt, amíg megfejtem. Amikorra telefejtem a *zsochtárt*, azt cuppogtam kétfelől, hogy beleférjen a tej, mert habos volt. De nem fért bele. Akkor volt ott egy kétliteres edény, azt kértem, hogy adja ide nekem, őneki meg átadtam a *zsochtárt*, hogy tegye le. Ő azt mondta nekem: mennyit akarsz még fejni?! — Amennyit ad! Az is tele lett, úgy hogy a hab a tetején volt. Amikor kifejtem, mondtam neki, hozzád a fejőzsochtárt, én meg vittem a széket. Bevitte a gangra, mert ott volt az asztal. Én meg a tehenet kiengedtem a kapu elébe, mert jött a csordás. Azután az ember megmondta, hogy miért gyűtt, aztán elköszönt és elment. — És a tehen másnap nem evett. Három napig kapált maga alatt, sírt csinált. Hívtunk orvost, az adott neki keserűsöt. Hozatott még a patikából, azt adtuk a tehennek, ahogy mondta. De nem ért semmit sem. Sírtunk a tehen miatt. A tehen se nem evett, se nem ivott három napig. Akkor azt mondta a doktor úr, talán szőget evett, vagy drótot. Kitaláltak akkor mindent. Az egyik azt mondta, hogy egérfészket evett, a másik azt mondta, tollat. Mert az uram mindenkit odavezetett, akinek csak volt tehene, hogy látott-e ilyen betegséget? Akkor odajött egy öregasszony, az mondta nekem: Te Zsuszka ilyen bolond vagy? A gyerekednek tudtál segíteni? a jószágodnak nem tudsz? Ki volt itt két vagy három napja. — Gondolkoztam, hogy ki volt, és akkor eszembe jutott, az uram

első feleségének a testvére. De nem csinált semmit, csak annyit kérdezett: Mennyit akarok fejni? — Akkor mondtam az uramnak, hogy mit mondott az öregasszony. Tanakodtunk, hogy most mit csináljunk. Próbáljam megfűstölni. Sirtunk mind a ketten. Akkor elküldtem a kisfiamat ezerjófűért a patikába. Hús fillérért hozattam vele. Aztán vágtam a hajamból a konty alól, ahol nem hiányzik, meg vágtam a tehén szőréből, három helyről: a sarva közül, a tőgyétől és a köldökítől. Ezt ollóval apróra vágva beleszórtam az ezerjófűbe. Akkor kilenc lemorzszolt kukoricacsutkát vettem elő, de olyanokat, amelyekből nem hiányzott semmi, nem volt letörve belőlük semmi. Akkor egyenként rátettem a csutkákat a tűzre, közben mondtam,

*Uram Isten segíts meg!
Aki nékem a jószágomnak ártott,
Égjen el az ereje,
Mint ez a csutka elég.
Ha nő, nőnek,
Ha férfi, férfinak,
Bárki legyen,
Égjen el az ereje,
Mint ez a csutka.*

Amíg égett az a tűz, addig hoztam a kútról friss vizet, és tiszta lavórban vittem az istállóba, és akkor visszamentem parázsért. Egy lapátra szedtem parazsat, és azt a füvet, amibe a szőr volt, vittem magammal. És a parázsra tettem annyit, amennyit három ujjal felvettem. És a tehén orra alá tettem a lapátot, hogy szívja be a füstöt. Aztán körülmentem a tehén körül a lapáttal. Amikor egyszer körüljártam, akkor a lavórba öntöttem a parazsat, lenyomtam, hogy ne legyen égő parázs, és odamentem az orrához a vízzel, és megmostam így az arcát. Akkor még végighúztam a kezem vízzel a gerincén, végig egészen a farkára. Akkor odamentem a tőgyihez és lemostam azt is azzal a vízzel. Akkor a lavórt a kezembe vettem, és a vizet az istállóajtóból arrafele, ahol a kocsi járt az udvarba, visszakézből kiöntöttem. Közben ezt mondtam. — Úgy múljon el ez a betegsége, mint ahogy ez a víz elmúlik a földön! A tehenem meg is gyógyult, de azt a tejet nem adta meg többet, amit azelőtt adott. Aztán el is adtuk szegényt. Szemmel megverte az az ember, mert édesen nézett rá. Nem csinált a tehenel semmit, mert nem tehetett arról, hogy megverte szemmel.”

Rontás. A komlósiak szerint valamikor előfordult, hogy ha valaki haragudott a szomszédjára, vagy valaki másra, akkor elvetette a tehenétől a tejet. — „Ezek olyan boszorkányságok voltak, a tehén meg volt rontva (*krave bolo probenwo*)”.

A tehén megrontását különböző megelőző cselekményekkel igyekeztek elhárítani, pl. szigorúan tartották, hogy naplemente után nem szabad tejet kiadni, mert akkor megrontották (*vražili*). „Itt a szomszédban volt Marciné este; amikor elharangoztak, már semmi képpen sem adott ki tejet.” A hozzáértőbb asszony még napközben is mindig úgy adta ki a tejet, hogy sót vagy kenyérmorzszát dobott bele. Ismertek olyan megelőző eljárást, amelynek gyakorlását más vidéken már csak a boszorkányoknak tulajdonították: „Szentgyörgynap napfelkelte előtt, fehér ruhával harmatot kell szedni, és a tehén tőgyét azzal megtörölni, akkor nem tudják megrontani a tehenet.” A harmatszedés nemcsak a rontás megelőzésére, hanem a tejtermék szaporítására is alkalmas volt. „Szentgyörgynapkor napkelte előtt egy ágylepedőt kellett felvenni, avval be kellett takarózni, és végigmenni a mezsgyén a harmatot felvenni, úgy, hogy a lepedő a földön csússzon. Avval a harmatos lepedővel le kellett törölni a tehenet. Ezt 3 reggelen át meg kellett ismételni, akkor a tehén tejének sok tejfőle lett.”

Azonban nemcsak a boszorkányok harmatszedése, hanem a boszorkány felismeréséhez használt lucaszék és lucaostor is szerepel rontást távoltartó eszközül. „Marczi bácsi tehene meg volt rontva. Valaki ajánlotta neki, hogy Luca-naptól karácsony estéig fonjon

gyékényből széket meg egy karikás ustort. Minden nap egy kicsit kellett fogni. Utolsó este bevégezte, és éjfélkor ott kellett neki egy keresztútnál lenni, ott leült arra a székre, előbb azonban nagy karikát csinált azzal a karikás ostorral maga körül. Aztán csattogott azzal az ostorral, és akkor mindazok, akik így rontani tudtak, azok a boszorkányok mind megjelentek, mind oda akartak menni hozzá. Marni akarták. Amelyik a tehenét megrontotta, az akarta a legjobban bántani Marci bácsit, de nem tudtak hozzáérni, mert a karikással kört húzott maga körül. Aki elrontotta a tehenét, az kiabálta: „Mi is boszorkák vagyunk, de az nagyobb volt, aki ezt az embert tanította!” Űtött a tizenkét óra, akkor a boszorkák széjjelmentek, nem tudtak semmit sem csinálni Marci bácsival. Azt a széket, meg az ostort Marci bácsi hazavitte, és amikor fejt, mindig azon a széken ült. Az ostor is ott volt a tehenéistállóban felakasztva. Nem is rontották meg többet a tehenét.”

A rontás módjai különbözőfélék lehetnek. Például a Dózsa utcában volt egy asszony, aki lepedőt terített magára, és úgy járt olyan házakhoz, ahol tehenek voltak. Más asszony meg, amikor a tehenei kimentek az utcára, akkor egy üres fazékkal kiment utánuk, és úgy tett, mintha fejt volna. A szomszédjai szerint mindig sok teje volt. De ismerték a hozzáértők a rontás módját is. „Úgy babonázta meg ez az asszony a tehenet, hogy egyszer átment Marci bácsiékhoz éjszaka, azzal az okkal, hogy meg akarja a férje verni, ezért csak ingbe tudott kiszaladni és most nagyon fázik, aggyanak neki valami ruhát. Amikor megkapta, akkor a fején keresztül húzta magára, amikor pedig levetette, akkor a lábainál eresztette le, úgy lépett ki belőle. És addig nem szólt egy szót sem, amíg rajta volt a ruha. Az asszony csak egy órát, ha ott volt náluk.”

A rontott tehenet sokféleképpen fel lehetett ismerni, Nem akart bemenni az udvarba, valakit várt a kapuban, nem akart bemenni az istállóba, csak báméskodott, forgott, szarvával túrta a földet az udvarban, az istállóban mindig csak böngött, nem hagyta magát fejni, rúgott, ugrált, nem adott tejet. De hallgassuk meg a komlóiakat.

„Volt két tehenünk, nyári napokon kijártak a csordára. Egy este, mikor hazajöttek, kinyitottam a kaput nekik, de nem akartak bejönni az udvarba, csak ott báméskodtak, forogtak. Csak nagy keservesen tudtuk behajtani. Tejet is kevesebbet adtak.” — „Amikor jött haza a tehén a legelőről, nem akart bemenni az istállóba, a szarvával túrta a földet, valakit várt ott a kapuban. Mikor bement, apám bekötötte, de a tehén nem engedte magát megfejni. Anyám mondta, mégis csak el kellene hívni az Orbán bácsit. Apám verte, nagyon verte a tehenet, mert nem akart állni. Csupa víz volt a tehén.” — „Az én apám mesélte. Volt két szomszédasszony, az egyiknek volt tehene, a másiknak nem. Az a tehén mindig csak böngött, és nem akart tejet adni, mert a másik szomszédasszony megrontotta.” — „Az én édesapám öccsének a tehene meg volt babonázva. Nem hagyta magát fejni, csak hátranézett mindig; muu. Rúgott is, nem hagyta magát fejni. Máskor mindig meg tudták fejni, jó tejet is adott, de akkor nem.” — „Kicsi voltam, hat-hét éves, odajártunk a nagymamához a községi tanyára, mert ott volt a kommencióos bérese. Nagyon sok tejet adott nekik a tehén. Egyszer ment a nagymama fejni, hát a tehén csak rúgott, és nem adott tejet, üres fejjedénnyel jött be a nagymama. Másnap reggel, meg este is próbálkozott, de a tehén akkor sem adott, csak rúgott.” — Az idézett példákban kiténik, hogy a megrontott tehén jól felismerhető. A komlóiakat ennek ellenére alkalmaztak olyan eljárást, amellyel megállapíthatták, hogy a tehén rontásban szenved-e.

„Az én húgom szolgált egy gazdaasszonynál, 1917-ben lehetett. Megrontották a tehenet. Mondta a gazdasszony a húgomnak, hogy láncot tegyen az istálló küszöbére, hosszában, és vezesse át rajta a tehenet. Ha a tehén lába beleakad, akkor meg van rontva. Bele is akadt a tehén lába a láncba.”

A tehén megrontásának egy sajátos, de a komlóiakat szerint igen gyakori formája a tej véressé változtatása. „A boszorkányok csinálták, hogy véres lett a tej.” — „Ha a tehén véres tejet adott, akkor valaki megrontotta, vagy pedig megnyomta valami.” A véres tej

okának azonban korántsem ezt a két magyarázatát hitték csupán. Természetesen emlegettek reális okokat, mint pl. hogy valamelyik másik tehén megrúgta, vagy a szarvával megütötte, megdöfte. Emellett azonban különböző természetfeletti magyarázatokat is hittek.

Ha a béka (*žaba*) bement az istállóba, akkor söprűn kellett kidobni, nehogy a tehén véres tejet adjon. De nemcsak a béka volt az egyetlen veszélyes állat ilyen szempontból. — „Ha a tehén véres tejet adott, akkor azt mondták, biztosan a fecske repült a tőgye alá.” Mások szerint a fecske a hasa alatt repült el, vagy éppen hozzá is ütődött a tőgyéhez. Az állatokon kívül veszélyt jelentettek a növények is, pl. a vérfű (*krvavá zelina*). Ez Kiskomlóson szokott nőni, sárga virága van, ha ebből eszik a tehén, akkor is véres tejet ad. De árt-hatott a tehénnek az ember is: „Nem szabad késsel aprítani a kenyeret a tejbe, mert meg-reped a tehén csecse és véres tejet ad. Ezért késsel egy tányérba aprítjuk a kenyeret, és úgy öntjük a tejbe.”

A véres tej fejesét különféle módokon igyekeztek megszüntetni. Borogatták és gőzölték a tehenet, fűből készült főzettel itatták. Megtörülték a tőgyét fecskével, vagy olyan kötény-nyel amelyen előbb átléptették. A véres tejet megvagdalták, vagy pedig hozzáértő embert hívtak, aki ráolvasott, „A lányom hívott olyan embert, aki meg tudta csinálni. Vizes zsákot tettek a hátára, a tőgye fölé és forróvizes dézsába a tőgye alá, avval gőzölték és zsírral kengették a tőgyét, meggyógyult.” „Volt, aki *materina dúška* fűvel gyógyított. Ezt a fűvet nyáron szedték és megszáritották. Amikor baj volt a tehénnel, megfőzték és üvegből öntöt-ték a tehén szájába. Félmarék fűvet két liter vízbe főztek meg.” — „A tehenünk véres tejet adott, akkor a szomszédok mondták, hogy meg van rontva (*porobenvo*), valaki megbabonázta (*povraženo*). Akkor az én uram elment az Acsai bácsihoz. Az megkérdezte, milyen szőrű a tehén, és mit csinál, hogy rugdalózik-e, amikor fejik. De nem rugdalódzott, egész nyu-godtan állt. Akkor Acsai bácsi azt mondta: hogy fogjunk meg egy fecskét, és azzal vissza-kézből törülgessük le a tőgyit, és alatta engedjük el a fecskét, hogy alatta repüljön el. Azt mondta, legyünk nyugodtan, a tehén jó tejet ad majd. Megcsináltuk ezt, és jó tejet is adott.” A simogatás mellett alkalmazták az állat megtörlését is. „Ha a tehén véres tejet ad, akkor új fekete kötőt vesz fel a gazdasszony, és mikor a tehén jön haza a legelőről, akkor a küszöbre teríti, és a tehén azon megy át. Aztán a gazdasszony felveszi a kötőt, és balkézrel vissza-kézrel a tőgyitől megkerüli a tehenet, majd a tőgyitől visszakézrel háromszor megtörli.”

A véres tej megszüntetésére elterjedt gyógymód volt magának a tejnek a megverése. „A tejet abba a vályúba kellett kiönteni, amelyikből a tehén inni szokott, aztán baltával megvagdalták, akkor odajött az, aki megrontotta a tehenet.” — „Véres tejet adott a tehe-nünk. Akkor a Zavrec néni azt mondta, hogy a vályúba öntsük bele azt a tejet, amit kifej-tünk belőle. Ez már meg volt aludva. A vályúban baltával, vagy késsel megvagdalták, én csak késsel vagdaltam. Másnap jó lett a tehén.”

Gyakori volt az is, hogy Komlós valamelyik gyógyításhoz értő öregembere segített a tehenen. „Ha véres volt a tehén teje, akkor elmentek a Bites bácsihoz, vagy más olyanhoz, aki értett hozzá. Az ráolvasott (*začítai*), a rontást meggyógyította (*odrobit*).”

Amint láttuk, a tehén megrontása nem mindig a tej véressé válásában nyilvánult meg. Ezt a másfajta rontást általában az ismertetett eljárásoktól eltérő módon próbálták megszüntetni. A gyógyműveletek közé tartozott a tehén megsimogatása, valaminek az istálló meghatározott része alá ásása, az istálló valamelyik részének a verése, egy ruhadarabnak a megvagdósása, a tehén vérenek, vagy trágyájának a vagdalása, megtüzesítése, vagy pedig megszurkálása.

A tehén megsimogatását és megtapogatását, valamint valamelyik varázsszernek az elását specialisták, olyan gyógyító emberek alkalmazták, mint amilyen Orbán bácsi, vagy az öreg Acsai volt. „Amikor jött haza a tehén a legelőről, meg volt rontva. A mamám csak elhívta az Orbán bácsit. Az körülment, háromszor megkerülte valamilyen fűvel a tehént, majd megsimogatta vele. Valami volt egy kis rongyba bekötve, és azt mondta,

hogy azt ássuk be az istállóajtó alá, de ne legyünk kíváncsiak, hogy az micsoda, csak ássuk el. Aztán a tehen olyan is lett, mint volt. Megmondta Orbán bácsi, hogy a legelső szomszéd csinálta. Azt is mondta, hogy majd reggel el is jön az az asszony. El is jött, valamit kért, lisztet kért, mert tudta, hogy van. Orbán bácsi mondta, hogy nem kell adni, de anyám nem volt olyan, csak adott neki. Akkor a tehen megint rosszabbul lett, el kellett adni.” — „Volt két tehenünk. Egy este, amikor hazajöttek, kevesebb tejet adtak. Érdeklődtünk valami segítség után, mert gondoltuk, hogy itt valami babonaság van. Hát az öreg Acsai bácsi kicsi öreg ember volt, 95 éves volt mikor meghalt, az tudott olyasmit csinálni. Csak megtapogatta a hátát, a hasát, körüljárta, megtapogatta, aztán elmúlt a baj. Ördögszart (*čertovo lajno*) hoztunk a patikából, azt betettük egy skatujába, és beástuk ott a kapunknál a téglá alá.”

A rontást veréssel is igyekeztek megakadályozni. Ilyenkor a küszöböt verték: „Mondták neki, hogy mikor hazamész, akkor a mángorlóval üssed az istállóküszöböt. Azt a boszorkát verte úgy, aki a tehenét megrontotta.” Mikor a küszöb verését a rontó érzi, éppen úgy a rontónak fáj az is, ha aszt a gatyát, vagy blúzt megvagdaldják, amivel előbb megtörölték a tehenet. „Nagyon sokáig úgy volt, hogy a tehen nem adott tejet. Akkor a gazdasszony mindenkinek elpanaszolta, mit csináljon azzal a tehenel. Egyszer odakerült hozzájuk egy ember, és az azt mondta: — Mikor tizenkettőt fog ütni éjjel, akkor menj be az istállóba, és vedd le a gatyádat. Avval a gatyával töröld le a tehenet, szélteben is, hosszában is, és aztán egy magaddal vitt fejszével vagy baltával vagdald meg a gatyát. Tedd az istálló küszöbére, és vágjad, ahogy tudod. Az aki megrontotta a tehenet, jajgatni fog, azt majd mondja, ne bánts, elég már. De csak vágd, de csak vágd, mert őt vágod. Megcsinálta, és mikor felvette a gatyát, annak semmi baja sem volt, egy vágás sem volt rajta. De a szomszédasszony már ágyban volt és jajgatott. Az az asszony meg is halt bele. De a tehen azután már adott tejet.” — „Meg volt rontva a tehen, azért egy tudós asszonyhoz (*vraždelníčka*) fordultak. Az azt mondta neki, hogy a tehen szarvára húzzon egy blúzt, a gazdasszony blúzá, este és reggel le kellett venni a szarváról, le kellett törölni vele a tehenet, meg a tőgyét is. Azt a blúzt megverték az istállóküszöbön fejszével. Azt három nap csinálták egymás után. A harmadik nap megjelent az az asszony hajnalban, egy ing volt csak rajta. Azt hazudta, hogy a férje meg akarja verni, le akarja késsel szúrni. — De mondták Marci bácsinak, hogyha bárki jön, zavarja el söprűvel. El is zavarta. A tehen utána jól lett. Amikor a gazda verte a blúzt, akkor ez az asszony odament hozzá, és jajgatott: jaj szomszéd, légy szíves ne verjed már! — mert amikor a blúzt verte, akkor az asszonyt verte, az érezte. — Ez az asszony olyan boszorkány volt.” — Más változat szerint, valamit etetni is kell a tehenel, amikor a ruhadarab verésével akarják a rontást megszüntetni. „Azt mondta a gazdasszony a szolgálonak: estére piríts kenyeret, aztán dobd fel azt a pirítós kenyeret az istálló ereszére. Aztán levetette magáról a blúzt, este rácsavarta a tehen szarvára, hogy le ne essen. Reggelig rajta volt, akkor amíg a nap fel nem jött, azt a pirítóst levették onnan fentről, odaadták a tehennek, beadták a szájába. Amikor megette a tehen, akkor a blúzt levették a szarváról, és a küszöbre tették, s két ujját megverték a fejsze fokával. Akkor odament az az asszony, aki megrontotta a tehenet.” — Volt, aki a véres tej verését tartotta hasznosnak. Ez a gyógyító eljárás azonos a tej vérességének a megszüntetésére alkalmazott cselekménnyel. „Akkor egy bácsi, mert sokan jártak ott a tanyán keresztül, s a nagymama panaszkodott a bácsinak, hogy nem ad a tehen tejet. Akkor a bácsi azt mondta nagymamának, hogy menjen oda az istállóba napfölkelte előtt, és fejjen tejet, akármilyen keveset. Akkor fejt valahogyan egy keveset tőle, és akkor azt mondta neki, hogy vigye oda a vályúra, volt ott egy nagy vályú ahol itatták őket, és akkor a fejszét vegye a kezibe, és azt a tejet a fejszével verje meg jól, a tompa fokával. Akkor megjelenik majd az, aki kifejte a tejet. Úgy is volt. Amikor ott veregette, akkor egy bácsi odament hozzá, nem is köszönt, csak azt mondta: Zsuzsa néni, mit csinál maga? — Azzal el is illant onnan az ember. És azután a tehen mindig rendesen adta a tejet.”

A komlóiak hite szerint a tej, vagy a ganéj megtüzesítése ugyancsak alkalmas a rontás megszüntetésére. „Ha meg volt rontva a tehen, az ellen is volt módszer. Az elhívott egy olyan embert, aki megmondta, hogy mit csináljon. Fejje meg a tehenet, akármilyen kevés is lesz, és öntse be a befűtött kemencébe. Ez a tej annak a boszorkánynak a hátán égett nem a kemencében. Arról tudták meg, hogy ki a boszorkány, hogy az aztán odaszaladt: *pre pána boha, ne robte takvoto somňov!*” — „Ha a tehenet megrontották, akkor a ganéját beledobják forró kemencébe. Akkor az, aki megrontotta, megjelenik. Ha nem adnak neki semmit, akkor elpusztul, de ha elvihet valamit, akkor elmúlik a fájása!” — A tehenrágát egyesek nem megtüzesítették, hanem megszurkálták. „Odament az öreg bácsika, ahol meg volt rontva a tehen, ott volt egy hétig. Darázta a tehenet, és vasvillával szurkálta a tehen ganéját, és valamit beszélt. Ezzel rendbe hozta a tehenet.” A bemutatott példák közt kitűnt, hogy a komlóiak szerint a tehen megrontása kockázatos vállalkozás, mert a rontót súlyos testi sérelmek érhetik, ha emberére akad. Egy asszonyról a mai napig azt mondják, hogy homloksérülése rontással kapcsolatos. Egyesek úgy tudják, hogy az asszony pórul járt rontó, mások szerint viszont kudarcot vallott, gyógyító. Az utóbbi felfogás szerint tehát nemcsak a rontás, hanem annak megszüntetése is veszélyes vállalkozás. „Ő is megbabonázott egy tehenet, a H. néni. De nem sikerült úgy, ahogy akarta. Azok hívtak egy másik asszonyt, aki értett hozzá. Azt mondta, az istállóküszöböt baltával verjék keresztben, akkor megjelenik az, aki a tehenet megbabonázta. H. néninek szétverték a homlokát, mert ő volt a tettes. Azért van mindig bekötte a homloka.” — „Megrontották valakinek a tehenét. A H-nét hívták, hogy csináljon vele valamit. Hozzá is kezdett, de nem sikerült neki. Azt ajánlotta, hogy blúzt kössenek a tehen szarvára, aztán másnap a fejsze fokával verjék meg. De valami nem sikerült, mert nem a rontó, hanem az ő fejét verték. Azért van mindig bekötte a homloka.”

A ló

A lóval kapcsolatban lényegesen kevesebb hiedelem él a komlóiak körében. A tehenrontás alapját szolgáló tejvarázslás a ló esetében természetesen hiányzik, a ló rontása csupán a ló bizonyos személyek által való megállításának a hiedelmkörében mutatkozik meg. Természetesen a lovak egészségét is igyekeztek különböző mágikus cselekményekkel biztosítani.

Nagypénteken a lovakat fürdetni vitték, hogy egész évben frissek és egészségesek legyenek. — Luca-naptól karácsony éjszakáig ahány ló volt a gazdának, annyi szép piros almát tett a mestergerendára. Ezeket karácsony éjszakán odaadta a lovaknak, hogy szép kövérek legyenek.

A ló egészségével kapcsolatban tilalmakat is ismertek a komlóiak, pl. azt tartották, hogy macskát nem jó kocsin vinni, mert megdöglök a ló.

Ha a mágikus cselekmények elvégzése és a tilalmak megtartása ellenére is megbetegedett a jószág, akkor igyekeztek a betegséget megállapítani, majd valamilyen házi vagy patika-szerrel gyógyítani. A komlóiak körében az alábbi lóbetegségek gyógyítása volt ismeretes: csöcsdagadás, felfűvódás, vizeletelállás, vérbőség, keh, tályog, poklosláb, rüh, viszketegség, féreg, szemverés.

Csőcsdagadás. A ló csöcsit (*vime*) is ugyanúgy ecetes agyaggal kenték be, mint a tehenét.

Felfűvódás. Legtöbbször tavasszal fordul elő, amikor már van zöld, aztán a ló beeszik belőle. Akkor csak hempereg, izzad a ló. Ilyenkor befogják a kocsiba, aztán jól meghajtják, vagy hosszú kötélén körbe meghajtják, vagy pedig valaki ráül a lóra, és úgy hajtja meg. Volt, aki előbb szódaport adott vízben a lónak, és azután kötötte hosszú kötélre, és úgy

vezette körbe. — Ha föl volt a ló fúvódva, akkor keserűsót feloldottak egy üveg vízben, aztán azt a sós vizet a szájába öntötték. — Mások a ló hasa alatt átdugtak egy botot, és azzal masszírozták a ló hasát.

Vizelet-elállás. A nemiszervét bepaprikázták, bekenték a paprikás ujjukkal, akkor mindjárt megindult a vizelet. — Felült egy fiatalember a lóra, hogy megmelegedjen, aztán mikor megmelegedett, bevezette a helyére, odakötötte, akkor már vizelt. — „Vettünk egy subát, amelyikben aludni szoktunk volt, és leterítettük az istállóajtóba. És aztán a lovat háromszor egymásután átvezettük rajta. Ezután vizelni is kezdett.”

Vérbőség. A gyöngye kukoricától sok vérszaporodása volt a lónak. Ilyenkor eret vágtak rajta.

Keh. Ha meg volt hajtva a ló, és hideg vizet ivott, attól lett kehes. „Ha a ló kehes volt, akkor nyúlhájjal zabot vagy szénát dörgöltek össze, és azt ettették vele. Akkor kihányta a kehet az orrán, csak úgy dült kifelé olyan csomókban.”

Tályog. „Ha észrevettük, hogy a lónak tályogja van, mert sok vizet ivott a ló, akkor belenyomtunk a szügyibe egy ujjpercnyi hosszú tályoggyökeret. Ettől bedagadt elöl, a víz mind oda gyűlt össze. Amikor megérett, akkor féltényérnyi darabon leesett a bőre. Aztán ezt a sebet kellett gyógyítani, minden reggel, délben, este, ki kellett mosni langyos vízzel, és be kellett kenni disznózsírral.

Pókos láb. „Ha a lába pókos volt, akkor betapasztottuk ecetes agyaggal, és ronggyal is bekötöttük. A gazda mindaddig, amíg csak tisztán be nem gyógyult, arra a rongyra vizelt, ami a ló lábán volt.”

Rüh. „Ősszel, késő ősszel, amikor hűvös az idő akkor vagy kocsiban, vagy szántás közben elfogja az eső s utána bekötik az istállóba, de nem tisztítják le a nedvességet róla, akkor kapja a ló a rühöt. Olyan rühesek voltak, hogy az istálló alját teljesen fel kellett ásni, és ki kellett hordani, új földet kellett vinni a helyére. Olyanok voltak, hogy még fölkelni sem bírtak, és tisztítottam ki őket. Tejjel kevert petróleummal mostam minden nap a lovakat. Ezáltal teljesen kitisztultak.” — „A ló begyulladt, mert hajtják, aztán kimelegszik. Ettől kapja a rühöt, meg a tetűt. Az olajos rongy meg a meszes víz szabadítja meg.”

Viszketeg. „A lovon ha viszketeg volt, akkor petróleumos ronggyal jól kidörzsölték. Akkor olyan foltok maradtak rajta, mert legyött onnan a szőr. Akkor tiszta meszes vízzel mosták le. Ez oltott méz volt, azon állott a víz, azzal mosták le, szappannal. Így kitisztult, kinőtt a szőre.”

Féreg. Ha a lóban féreg volt, ugyanúgy ráolvastattak valamelyik hozzáértő emberrel, mint azt a tehén esetében láttuk.

Szemverés. „Alberton egy gazda vett egy lovat, hazavitte, aztán nézték ott többen, és harmadnapra megdöglött. Szép ló volt, nagyon szép szürke ló volt. Akkor elment Palotára, vett egy másikat, mert kellett neki a szántáshoz. Elhozta azt a lovat, és megint mint szokták, a szomszédok megnézték: ej de szép ló, ej de szépet tudtál venni! — harmadnapra megdöglött a ló. Akkor megint vett egyet, de az is beteg lett, akkor már ment mindenkihez, hogy ki mit tud, hogy segítsenek rajta. Akkor elment egy asszonyhoz lóháton, megkérte, nem tudna-e rajta segíteni. Az asszony megkérdezte; szőr van-e a lóról? Mikor a szőrt odaadta az asszonynak, akkor az azt mondta, mennyen nyugodtan haza, a lónak már nem lesz semmi baja. — Az ember haza indult, s a fia már a kapuban várta. Ugye fiam megdöglött a ló? — Nem apám, már nyerít is. Nem is döglött meg már lovuk többet. A lovakat megverték szemmel, az asszony azért füstölte meg.” — „Ha a lovat megverték szemmel, akkor szőrt vágtak róla, aztán férfiről is meg asszonyról is haját kellett még vágni, mert nem tudhatták, hogy ki árthatott. Hogyha volt karácsonyi morzsa, azt is tettek hozzá. Meg ezerjófűvet, meg olyan fűvet, amit pünkösöd után való vasárnap szedtek a prédikáció alatt. Ezt apróra szecskázták és megszáritották. Ezzel is füstöltek. Ha volt tömjén, akkor apróra törve, azt is tettek rá.”

Rontás. Mint már említettük, a lórontás sokkal kisebb szerepet játszott a komlóiak hitvilágában, mint a tehénrontás. Részben a boszorkány, részben a megfelelő tudománnyal rendelkező tudományos ember árthatott a lónak. Ha a ló soványabb, mint a többi, akkor azt mondják, hogy azért olyan cingár, mert a boszorkányok lovagolják. — „Jöttek avval a parádés kocsival, azt megállították. Házat építettek. Azt mondta az egyik ács a másiknak, te én ezt a lovat megállítom. — Á, dehogyan tudod megállítani. — És mikor odaértek, akkor egyszerre megállt a ló. Csakhogy a kocsis is tudott lehet, hogy még többet, mint az, aki megállította a lovat. A kocsis akkor mindjárt ránézett arra az ácsra, amikor megállt a ló, s azt mondta neki: gyere csak le, mert mindjárt leesel! és akkor háromszor körülkerülte a lovat. Most már elmehetsz, mondta a kocsis a lónak, s az el is indult, mert a kocsis még többet tudott, mint az ács” „Volt két ács, csinálták a tetőt. Éppen arra mentek a lakodalmasok. És mikor odaértek a kocsival, a lovak megálltak, és egy tapottat sem mentek tovább. Sokáig kínlódtak velük. Volt köztük egy, aki szintén babonás volt, az aztán csak a lovak elé ment, és a bicskát keményen belevágta a rúd végébe. Az ács azonnal leesett a tetőről. A lovak aztán megindultak, mentek tovább a lakodalomba.”

A sertés

A sertéshez fűződő hiedelmek az elléshez, az egészség megóvásához, illetve a megbetegedett jószág gyógyításához, továbbá a hízlaláshoz, valamint a disznóöléshez kapcsolódnak.

„Ha elléskor a sertésnek kijön a malactartója, akkor fehér mákot törünk egy csomót, vagy két decit, avval leszórjuk a malactartót, majd bedugjuk és felkötjük. Sose jön vissza.”

A sertés egészségét mindenféle megelőző eljárással igyekeztek megőrizni. Ezek között fontos szerepet játszottak bizonyos tilalmak, amelyek megszegése a jószág pusztulását vonta maga után. A fekete vasárnaphoz és a luca-naphoz kapcsolódtak ilyen tilalmak. „A házban sok kár lesz, a disznó, baromfi elhull, ha fekete-vasárnap tapasztanak vagy meszelnek.” — „Meszelni nem szabad luca napján, mert megdöglik a jószág, a baromfi, a disznó.”

A sertés egészségét nemcsak bizonyos tilalmak megtartásával, hanem mágikus cselekményekkel is igyekeztek megőrizni. Ebből a célból különböző tárgyakat pl. lókoponyát, tüskés növényt, vagy cserépfazekat akasztottak az ólba. „Lókoponyát kell hozni a dögtemetőből, és valami ronggyal fel kell akasztani a disznóólba, olyan magasra, hogy a disznók ne érhék el. Szerencséje lesz a disznóval, nem pusztul el.” — „Olyan szúrós növény az nagyon, úgy hívják „királyvalaga” (*králova rit*). Ez gyöpön található, olyan bokor. Azt kivágják, és a disznóólba a gerendára kötik, és ott lóg. Szerencséje lesz a disznónak.” — „Disznóólba cserépfazekat (*varjačik*) akasztanak, de szájával lefelé, hogy szerencséje legyen a disznóval.”

Mágikus cselekmények helye az ólküszöb meg a disznóvályú is. Szerencsét hozó patkót szoktak ezekre szögezni. „Lópatkót, ha az ember talál ilyent, odaszegezik a küszöbre. Jobb szerencséje van a disznónak. Se nem betegszik meg, se nem pusztul el.” — „Ha patkót talál az utcán, a disznók vályújára szögezi, akkor szerencséje lesz a disznónak.”

A megelőző eljárások mellett néhány betegségyógyítást is ismernek, ezekhez folyamodtak, ha a betegséget sikerült felismerniök. Általában bolha, az orbánc, a himlő, a féreg és a buga gyógyítását ismerték.

Bolha. „Ha eladják a disznót, akkor ha sok bolha van az ólban, akkor az ól porát összeseprik és, azt a szemetet elviszik a szomszédos ház mezsgyéjére, odaöntik. Akkor a bolhák a szomszédba mennek át.”

Disznóorbánc. „Száras agyagot meg kell törni, arra ecetet önteni, és azzal a sárral bekenni, ahol piros.”

Himlő. „Vót nekem egyszer öt darab kismalacom. Olyan betegségük volt, hogy amikor esett az eső és kint voltak, akkor úgy itták mindig azt az esővizet. Én tiltottam őket ettől a víztől, de az még annál rosszabb volt. Utoljára már nem tiltottam. Nagyon lázasak voltak, azért ittak. Aztán elmúlt a lázuk, kiheverték.” — „Ha himlős, legjobb lencsét főzni, úgy elkészíteni, ahogy magunknak szoktuk, és azzal párszor jól megetetni. Akkor az a himlő eltűnik.

Féreg. Ha féreg esett a disznóba, arra is ráolvassnak. Szuda Mátyás bácsi ezt a szöveget használta:

*táto sviňa je Karkus Jánosova
seikavá svinka, bez znameňja,
má pundrov v zanici.
deveť, osem, sedem, šest, päť,
štiri, tri, dve, ani jedon, amen.*

Természetesen a tulajdonos neve, valamint a disznó leírása a beteg jószágának megfelelően mindig változott.

Guga, (*guča*). „A disznón volt olyan csomó, erre is olvastak. Ha himlős volt, ez után szokott visszamaradni a guga.”

Többféle hiedelmet ismertek a komlósiak a disznó hizlalásával kapcsolatban is. „Amikor valaki disznót, vagy malacot vett, akkor üres liszteszsákot terített az ajtóba keresztbe, hogy azon mennyenek be. Akkor jó hízők lettek belőlük. Ha a disznó ezek után sem hizott, akkor megfüstölték és megmosták.” „Vágjak három férfi hajából, meg a saját hajamból, meg vegyek ezerjófüvet. Kilenc kukoricacsutkát tűzbe tenni, és arra a parázsra tenni a hajakat és a füvet, és azzal megfüstölni. Utána a parászat vízbe dobni, és azzal a vízzel a disznókat leönteni.”

A nősténydisznó hizlalásakor, ha nincs kimiskárolva, (*miškovat'*) különböző eljárásokkal igyekeznek elérni, hogy ne bűgjon. „Ha nem akarjuk kivágnatni, akkor, hogy ne rüheljen, azt a vizet, amibe a levágott tyúkot leforráztuk, a disznónak attuk. Korpára öntöttük a vizet, úgy attuk oda.” Amikor a disznó rühel (*svina sa búka*), és nem akarják felrühelteni, mert hizlalni akarják, akkor jó nagy sörétet dugnak a zanicájába, mert az belecúszik a méhbe.” — „Napraforgószárral fütünk. Azt a napraforgó-pernyét, de tiszta napraforgó pernyét, azt attuk neki. Akkor se bűgött a disznó.”

Hiedelmek fűződnek a disznóöléshez is, nevezetesen az ölés napjához. „Újholdkor nem jó disznót vágni, mert férges lesz a szalonnája és a húsa.” — Disznót újholdkor nem vágnak, csak amikor egynegyed eltelt, mert akkor már nem olyan romló a szalonnája. — „Ha a hold új, akkor nem jó levágni a disznót, mert akkor a hús, vagy a szalonna kukacos lesz. Én mindig mikor telihold volt, akkor öltem disznót.” — „A hold utolsó negyedében kell a hízőt vágni, mert legtöbbször megesik az, hogyha az újhold első negyedébe vágnak, akkor kukacos a szalonna meg a füstölt hús, meg a kolbász is.”

Az aprójószággal kapcsolatos hiedelmek

Az aprójószág jelentős szerepet játszik a komlósiak gazdálkodásában. S természetes, hogy köréje, amelynek nevelésével a hiedelmek iránt fogékonyabb asszonyok foglalkoznak, gazdag hiedelemkör tapad. A hiedelmek a baromfi hasznának biztosítására, pl. tojáshozam növelésére, kiscsibék nevelésére, tyúkok megóvására vonatkoznak.

A tojással kapcsolatos mágikus cselekmények döntő többsége a nagy tojáshozamra irányul. Ezek egy része tilalom. Pl. nem szabad Luca napján fonní, mert befonják a tyúkok

seggit. — A tyúkokat Luca-naptól karácsonyig nem szabad hívni etetéskor, csak úgy kell szórni a szemeket nekik. Azért nem szabad a baromfit hívni, mert meghallja a szomszédasszony, és akkor övé lesz a tojáshaszon.

A tilalmak mellett vannak előírt cselekmények is, amelyek végzése elősegíti a jobb tojóképeséget. Sok tojás lesz, ha Luca napján tollat foszt a gazdasszony. Azért kell tollat fosztani, hogy a tyúkok segge széles legyen, mert akkor könnyen tojnak. Luca napján mosni kell, hogy széjjel mossák a tyúkok seggit, mert akkor is könnyebben tudnak tojni. „Mosni kellett Luca napján, hogy úgy menjen szét a tyúkok feneke, mint ahogy a ruha megy széjjel. Akkor könnyen és sokat tojnak.”

Bizonyos jeles napokon még a tésztagyúrással is a tyúkok tojóképeségét növelték, analógiás úton. „Luca-nap szoktunk pogácsát csinálni, akkor kezünkrol a tésztát ledörzsöljük, hogy minél több apró tészta hulljon le. Ezeket odaadjuk a tyúkoknak, s olyan sok lesz a tojás.”

A tyúketetés módja is a tojáshozamot igyekezett biztosítani. Luca-naptól kezdve karácsonyig férfinak kellett etetni a tyúkokat, a kosarat a lába közé vette, aztán úgy szórta a magot. Hogy úgy hulljon a tyúkokból a tojás, mint ahogy a kosárból a mag. A tyúkok eleségét is igyekeztek olyan erővel felruházni, ami biztosítja a jó tojóképeséget. Luca-napon bevitték egy szakajtókosarat, és otthagyták az asztal alatt karácsony estig. Ebbe a szakajtókosárba mindenféle apró magot tettek, zabot, lencsét, kölest, kukoricát, búzát, árpát, amit megeszik a tyúk. Karácsony napjától, amíg tartott, ezzel etették a tyúkokat.

Az eddig bemutatott mágikus eljárások csupán a saját aprójószágra irányultak, a szomszédokét nem érintették. A komlósiak azonban ismertek olyan eljárásokat is, amelyek úgy biztosítják a saját tojás-hasznot, hogy közben a szomszédét elveszik. Az egyik ilyen eljárás a tyúk piszkálása. Luca-nap hajnalban piszkafával meg kell piszkálni a tyúkokat, és ezt kell mondani magyarul:

tojjatok, kotojlatok,
szomszédasszonyé se nem tojjon,
se ne kotojjon.

Ennek a cselekménynek volt szlovák nyelvű mondókája is, azonban egészen rövid: „Luca napján megpiszkáltuk a tyúkokat és közben azt mondtuk: tojjatok, tojjatok (*nesté, nesté*).” Egyesek szerint a férfiak végezték ezt a termékenyítő varázslást.

Egy másik ilyen, másét elvéve magáét gyarapító cselekmény a szalmalopás. Luca napján a szomszédból szalmát lop és beleteszi tyúkjainak a fészkebe. Ezzel a másik asszony tyúkjaitól elveszi a szerencsét, és az a saját tyúkjai lesz: jobban tojnak.

A tojásokra irányuló mágikus cselekmények természetesen nem korlátozódnak csupán a bő tojás-hozam biztosítására. A gazdasszony azt is igyekezett elérni, hogy a tyúkok egy helyre tojjanak. Ezért Luca-naptól karányocsig a bronzból etetik a baromfit, akkor nem szórják el a tojást, hanem egy rakásba tojnak. Ezt a varázsló eljárást feltűnően kevesen ismerik a komlósiak közül, határozottan elszigetelt jelenség.

A gazdasszonyoknak természetesen nemcsak az volt a céljuk, hogy tyúkjait sokat tojjanak, még pedig ne szerte-szét, hanem az is, hogy a tojások fiasak legyenek. Éppen ezért Luca napján fokhagymát adnak a kakasnak, így jobban „tapossa” a tyúkokat. Akik hozzáértőbbek, azok pontosan tudják, hogy minden kakasnak három gerezd fokhagymát kellett tisztítani és a három fokot korán reggel kellett megetetni. A kakas termékenyítésében is helyet kap a már említett Luca napi megpiszkálás. „A piszkafával megpiszkáltuk a kakast Luca napján, hogy ügyes legyen a tyúkokkal. Férfiak piszkálták meg, hogy sok csirkét csináljon.”

Természetesen nemcsak a kotló alá kerülő tojásokhoz fűződnek hiedelmek. A tojás elálló képességével kapcsolatban azt tartják, hogy az augusztus 15 és a szeptember 8. kö-

zött tojt tojást kell összeszedni, mert a két Mária közötti (*medzi dvoma Marami*) tojás eláll akármeddig, akár három évig is, csak forgatni kell. Búzába szokták eltenni a tojást, hegyes végével fölfelé. A tojás kiadásához tilalom fűződik: este nem jó kiadni tojást a házból.

Előfordul, hogy a tyúk kis tojást tojik. Ezt kis tojásnak vagy kártojásnak (*malvo vajce, škodivo vajce*) nevezik, és azt tartják róla, hogy szerencsétlenséget hoz. Ezért el szokták pusztítani vagy átdobják a szomszédba, mégpedig a fejük felett hátrafelé. Ez az általános. Van azonban olyan asszony is, aki a tojást összevágja. „Ha a tyúk kis tojást tojik, akkor a konyhaajtó küszöbére teszik, és a balta élével össze-vissza vagdossák. Mert az ilyen tojás kárt hoz.”

Az elhasznált tojások héját nem hagyják félbetörten, hanem megsímmisítik, vagy összezúzzák, de hogy miért kell ezt csinálni, azt már nem tudják. „A tojás héját vagy a tűzbe dobjuk, vagy kézzel összetörjük, vagy rálepünk, ha a földön van, s akkor megeszik a tyúkok.”

Végül megemlíthetjük, hogy a tojás a jósó álmok közt is szerepel: aki tojással álmodik, arról pletykálni fognak.

A tojáshoz fűződő mágikus cselekmények fontos része — miként láttuk — a baromfi szaporodását igyekezett elősegíteni. Ebből a szempontból azonban a fészekbe kerülő tojáson kívül a megültetendő kotlósról is gondoskodni kell. Éppen ezért mágikus cselekményekkel igyekeznek biztosítani a tyúkok minél korábbi kotlását. Ezért karácsony este az asszony fogjon legyet, tegye szájával lefordított bögre alá, akkor korai kotlósa lesz. A már említett szalmalopás itt is szerepet játszik, de amíg a tojásbőség céljára Luca napján, addig a korai kotló biztosítására karácsony este lopják a szalmát. „Szent este a gazdasszony valamelyik szomszédasszonyához megy szalmát lopni. A lopott szalmát a tyúkjai alá teszi, hogy korai kotlói legyenek.” Nemcsak a karácsonyi légy, nemcsak a szomszéd szalmája, hanem a kocsiút pora is „hasznos” ebből a szempontból. „Tavasszal a ló patkójának a nyomából felvették a port, és beleszórták abba a fészekbe, ahová a tyúkok járnak tojni. Akkor hamar lesz kotlós.”

A gazdasszonynak természetesen az is fontos volt, hogy minél több tyúkjá kezdjen el kotlani. Úgy tartották, hogy Luca napján a kemence körül kell ülni, akkor sok kotlós lesz.

A komlósiak szívesen keltettek kappannal is. Véleményük szerint a kappan jobb volt, mint a kotló, mert tovább járt a csirkékkel, meg több tojást is tehettek alá, hiszen nagyobb volt a tyúknál. A kappannak pálinkát adtak, hogy ülve maradjon a fészekben.

A tyúk megültetése előtt kiadási tilalommal igyekeztek biztosítani a keltetés sikerét. „Tojást addig nem szabad adni a szomszédasszonynak kotlós alá, amíg nekem nincs kotlóm, mert elviszi a csirkék hasznát. Odaadom a szerencsét a másik asszonynak, s akkor nekem nem lesz szerencsém ebben az évben.”

Tojást szabad volt kölcsönkérni az ültetéshez, de bizonyos tilalom megtartásával. „Ha kölcsön kér az ültetéshez tojást, akkor nem szabad megköszönni, mert nem kel ki.”

A gazdasszony gondosan kiválogatja a tyúk alá kerülő tojásokat. Azt tartják, hogy a hegyes végű tojásból kakas, a tompa végűből pedig jérce lesz. Öreg tyúkok tojását nem választotta ki, mert a vén tyúk tojásából nem kel csirke, hiába tojózza a kakas.

A mágikus tevékenység a tyúkon és a tojáson kívül kiterjed a kotlós fészkeire is. „A szomszédban volt egy olyan asszony, aki mindig összeseperte az utcát, és a szemetet bevitte az istállóba, és a kotló alá tette, hogy szerencséje legyen, hogy sokat keltsenek a kotlósaik.” A szalmalopás, ami a több tojást meg a korai kotlót biztosítja a komlósiak szerint, elősegíti a keltetés sikerét is. „Szent estén az asszony meztelenre levetközve szomszédjai szemétdombjain szalmát kapart össze és elvitte, a kotló alá fészket csinált belőle. Akkor az ő keltetése nagyon jól sikerült, akitől a szalmát ellopta, annak pedig nem lesz szerencséje.”

A gazdasszony tehát mágikus eljárásokat végez a megültetendő tyúkkal, az alákerülő tojásokkal, valamint a fészekkel; ezek után természetesen, ha az ültetés idejét is hiedelemkorlátok szabályozzák.

Mindenekelőtt a hónapokat veszik figyelembe. Legjobb a márciusi, áprilisi csirke, mások szerint csak a márciusi. Nem hanyagolható el azonban a hold állása sem. „Újholdkor nem jó ültetni, mert üresek lesznek a tojások, megzápulnak. Teliholdra legjobb kotlóst ültetni, akkor van teli a tojásban az erő.”

A napok is meghatározzák a keletés eredményét. Befolyásolják a leendő csibék nemét, számát. Ezek a napok azonban nem egységesek a komlósiaknál. Kakast kelteső napnak a keddet, a szerdát és a pénteket, jércekeltesőnek pedig a szombatot és a vasárnapot tartják. Két napot, a hétfőt és a csütörtököt egyesek jérce, mások viszont kakas-napnak tartanak. Itt az okozza az ellentétet, hogy a mások által jércés napnak tartott hétfőt és csütörtököt, miként a többi hímnemű napot is, kakaskelteső napnak tekintik.

Sokan hangsúlyozzák, hogy pénteken nem jó ültetni, mert akkor a keletés nem sikerül.

A hét napjainak kiválasztásában még más szempont is érvényesül, volt ugyanis, aki azt ajánlotta: „Figyeld meg, hogy ősszel mikor, melyik napon esik az első hó. Olyan napon ültessél kotlóst.”

De nem közömbös az ültetés szempontjából a napszak sem. Mikor jönnek haza a disznók, olyankor kell ültetni, mert akkor olyan gyorsan kelnek ki, mint amilyen gyorsan iparkodik a disznó haza. Mások szerint reggel kell a tojásokat a fészekbe tenni, amikor a nép munkába indul. Hitük szerint még a csirkék egyszerre kelése is biztosítható mágikus úton. Amikor harangoztak, főleg, ha minden harang szólt, akkor tették a tojást a tyúk alá, akkor a csirkék egyszerre kelnek ki.

Az ültetés módjához ugyancsak fűződik hiedelem. „Mikor ültettünk, ha kalapból öntjük a tojást a kotló alá a fészekbe, akkor sok kakas lesz, ha pedig kötényből, akkor sok jérce.”

Hogy a kotló jól üljön, azt ugyancsak biztosítani lehet mágikus eljárásokkal. Luca napján sokat ült a gazdasszony, hogy jól üljenek a kotlósaik. — Karácsony este a gazdasszony mindent odakészít az asztalra, hogy ne kelljen megmozdulnia, mert akkor jól fog ülni a kotlója.

Amikor a kotló már ül, akkor bizonyos előírásokat és tilalmakat kell betartani. „Be kell a kotlót takarni rostával, arra az ember szennyes alsónadrágját kell ráborítani, akkor jól fog ülni. — Ha a gyerekek a házban labdáznak, akkor nem fog ülni a kotló.”

Tilalom megtartása segíti elő a csirkék tojásból való kibúvását is. Mikor kotló ül a szobában, nem jó pókhálózni, mert belefulladásnak a csirkék a tojásba.

A tojásból kibújt kiscsirkékre is ismernek mágikus cselekményeket. A csibék egészségét pl. március hó vizével védik. „Márciusi havat gyűjtenek össze, mert az gyógyvíz. A kiscsibéknek azt a vizet adják inni, akkor nem döglének meg. Minden héten legalább kétszer ilyen vizet kapjanak inni.”

A folyton csipogó kiscsirkéket mákkal csöndesítik le. Mikor a csirkék picikék, és nagyon csipognak, akkor pénteki napon nap feljötte előtt egyszer vagy kétszer mákot kell szórni nekik. Nem lesznek többé csipogósak.

A magukra maradt kiscsirkéket ugyancsak mágikus eljárással készítetik összetartásra. Amikor a kotló elhagyta a csirkéket, amikor megtojja az első tojást, akkor azt megfőzték, összeválták és a csirkéknek adták, hogy összetartsanak.

Az aprójszágot fenyegető betegségeket mágikus cselekmények és gyógyító eljárások segítségével igyekeztek elhárítani. Mindenekelőtt bajt megelőző tilalmak megtartásával. Bizonyos jeles napokon ezért nem meszeltek, nem tapasztottak, vagy nem mázoltak. „Meszelni nem szabad Luca napján, mert megdöglik a jószág, a baromfi.” — „A házban sok kár lesz; a baromfi elhull, ha fekete-vasárnap meszelnek, vagy tapasztanak.” — „Lucanaptól nem volt szabad mázolni se a földet, se a kemence száját, mert elpusztul a baromfi.”

Aktív cselekményekkel is igyekeztek megelőzni a betegségeket. A baromfit mindenképp tisztán tartották. „Pörnyét szoktunk a tyúkólba tenni, abba fürdik, vagy pedig bekenjük, bedörzsöljük vele a tyúkokat tyúktetű ellen. Olyan növényt is etettek az aprójszággal, amely véleményük szerint megakadályozta a járványt. „Vadszőlő bogyóját szoktam nekik adni ősszel, akkor nem döglének meg, nem lesz tyúkvész.”

A különböző betegségeket is tudják gyógyítani. Ha a torka fáj, akkor petróleumos tollal kell megkenni a tyúk torkát, vagy paprikás szalonnát kell neki adni. Ha a tyúkok döglődnek, ecetes korpával etették. „Ha a baromfi döglött, és a piszka olyan fehér volt, mint a tej, akkor nagyon kövér volt a baromfi, az volt a baj. Ilyenkor szemet törtek porrá, meszet tettek bele, és ezt adták vízbe.”

Az aprójszág pusztulásának megszüntetését mágikus úton is megkísérelték.

A járványt egy dögvészt jelképező állat elpusztításával igyekeztek megsemmisíteni. Ezért megöltek egy fekete tyúkot, és az ól küszöbe alá ásták, hogy ne dögljenek tovább a baromfik. De a dögvészt a betegség jelképes szétszórásával is igyekeztek megszüntetni. Az elsőnek megdöglött tyúkot ballábánál fogva felakasztották a fára. Akkor nem döglöttek tovább a tyúkok. Úgy akasztották fel a fára, hogy mindenki meglássa. És aki meglátta, annál kezdtek dögleni a tyúkok. Ha nem volt a közelben fa, akkor az állatot az ól tetejére dobták.

Meg kell említenünk, hogy a tyúkokhoz nemcsak a tyúktartás hiedelmei fűződtek. A komlóiak szerint természetfeletti lények is felölthetik alakját, amint már láttuk, a boszorkány olykor, a fekete tyúk tojásából kikelő mitmitke (*bôžik, zmok*) pedig mindig tyúk alakban jelenik meg az ember előtt.

A tyúk segítségével a jövőre is lehet következtetni: ha a tyúk kukorékol, akkor kárt jelez, le is kell vágni. Ha pedig valaki sok csibével álmodik, akkor pénze lesz.

A tyúkhöz fűződő hiedelmek nagy számával össze sem hasonlítható az a néhány hiedelem, ami a libákhoz kapcsolódik. A komlóiak körében ezek elsősorban a tojás hasznáról, másodsorban az ültetésről szólnak.

A tojáshozammal kapcsolatos cselekményeket Pál-napján (jan. 25.) végezték. „A libákat Pál napkor megpiszkáltuk, (*buchnátoval*), hogy jobban tojjanak.” Mások nem a piszkálást, hanem a megverést tartották hasznosnak. Szerintük minden libára 12—15-öt kellett ütni Pál-napon, hogy annyit tojjanak. Nemcsak a tojóval végeztek ezen a napon mágikus cselekményt, hanem a gúnárral is. „A gúnárnak Pál-napkor fokhagymát adtunk, hogy jól tapossa (*dlávi*) a libákat.” Mások ugyanahhoz a cselekményhez folyamodtak, mint amilyent a tojónál láttunk. „Pál-napon piszkafával kell megveregetni a gúnárt, hogy minden libát megtojózzon.” „Mert van olyan gúnár, hogy a libák közül csak néhányat szeret tojózni.”

A libák ültetésével kapcsolatban ugyanaz a hiedelem él, amit a tyúk ültetésénél tapasztalhatunk: A libákat harmadik harangozáskor ültettük, amikor mentek az emberek templomba. Akkor mennek a legtöbben az utcán, akkor mind kikelnek a libák.

Kis szerepet játszik ugyan a komlóiak életében a galamb, egy-két hiedelmet mégis találtunk ezzel a szárnyassal kapcsolatban is. Eléggé általános volt, valamikor a koponyából készült galambítás. Emberkoponyát használtak galambítatóként, mert akkor sikeres a galambtenyésztés, a galambok nem mennek el a szomszédba tojni. A galamb egyébként az álomjólásban is helyet kapott: galambbal álmodni új szerelmet jelent.

A táplálkozás, építkezés, és a házi munkák hiedelmei

A táplálkozás hiedelmei elsősorban a kenyérhez fűződnek. Ezek a képzetek meglehetősen sokrétűek: a cselekmények egy része a mindennapi kenyeret biztosítja, más része pedig a sikerült kenyérsütést segíti elő, illetve megszünteti a kenyeret ért rontást. Az építkezés

hiedelmei részint az újonnan épült ház köré, részint pedig a ház elősdiének az elűzése köré csoportosulnak. Végül a mesterkedés hiedelmei a mosásra és a kendermunkára korlátozódnak, beleértve az utóbbiakban a fonóház mágikus cselekményeit is.

A táplálkozás

A mindennapi kenyeret mágikus cselekménnyel igyekeztek biztosítani az újonnan épült házban. „Az új házba, mikor először mennek be, először kenyeret visznek, hogy mindig legyen az asztalon kenyér, sose legyen benne hiány.”

Hogy a kenyér jól sikerüljön, azért mágikus cselekményeket is végeznek. Mindenekelőtt betartottak bizonyos kenyérsütő tilalmakat, Luca napján és Úrnapján ui. nem sütöttek kenyeret. „Luca-nap nem szoktunk sütni, mert akkor nem sikerül a kenyér.” — „Úrnapján (*na božie telo*) nem szoktak kenyeret sütni, mert valakinek a kenyere kővé vált.”

A kenyérrrel kapcsolatos tilalmak nem korlátozódtak csupán a sütés időpontjára. Tilalmak fűződtek a párhoz, a kovászhoz, sőt az élesztőhöz is. De volt olyan tiltott cselekmény is, aminek nem volt ilyen közvetlen kapcsolata a kenyérrrel. Pl. „Amelyik asszony asztalon üti agyon a bolhát, nem sikerül a kenyere.” — A párból nem adtak kölcsön soha, mert elvitték volna vele a szerencsét. Inkább azt mondták, hogy nincs. „Ha kért kölcsön valaki kovászt, akár kitől kérte, annak a kenyere nem sikerült.” — „Elküldött a mama élesztőért. A zsebbe volt már az élesztő, én meg elmentem vizelni. A mama, amikor megtudta, azt mondta, nem szabad ezt csinálni mert nyúlni fog a kenyér.”

A komlósiaiak nemcsak tilalmak megtartásával, hanem aktív cselekménnyel is igyekeztek hozzájárulni a sikerült kenyérhez. Pl. „A szakajtókat fölemeltük magosra, amikor a kenyeret már bevetettük a kemencébe, hogy olyan magos legyen a kenyér.” Ha a kenyérsütés a fentiek ellenére sem sikerült, akkor azt tartották, hogy a kenyeret megrontották (*povražili*). A hozzáértőbbek ez ellen is tudtak hasznos eljárásokat. „Ha a kenyeret megrontották, akkor nem kelt meg, nagyon lapos lett, mint a kocsikerék. A teknőt először megfüstölték (*okedit*), parázsra tettek valamit, aztán melegvízzel megmosták, aztán vöröshagymával megdörzsölték.” — „Ha nem sikerült a kenyér, akkor a gazdasszony először megfüstölte karácsonyi morzsával, aztán tiszta vízzel jól lemosta, majd egy szép nagy vöröshagymát kétféle vágott, és avval a hagymával jól megdörzsölte, körözve. Az egyik felével maga felé, a másik felével magától elfelé körözött. — Ha a kenyér nem volt jó, nem sikerült a sütése, akkor 9 helyről hozzon, 1 isztet 9 helyről hozzon sót, 9 helyről hozzon vizet, és akkor azt süsse meg, meg süssön egy cipót, és a cipót aggya egy koldúsnak. Hogy vigye el a szerencsétlenséget, mert az ráér hordozni.” — Hiedelem nemcsak a készülő, hanem a már kiszült kenyérhez is kapcsolódik. A kenyeret megverik szemmel, azért szokás a kenyeret letakarni, amikor kivesszi a kemencéből, ahogy megmosta. A kenyéren kívül a só játszik még szerepet a hitvilágban. „Sót egyáltalán nem jó a háztul kiadni senkinek sem. Én nem is adok. Az a legszerencsétlenebb, szerencsétlenséget okoz, ha sót ad másnak.” Az italok közül a vízhez és az alkoholhoz, pontosabban az alkoholizmus megszüntetéséhez fűződik hiedelem. Az éjszakára a pohárban, bögrében maradt vizet reggel nem isszák meg, hanem kiöntötték, mert „éjjel abba megfürdött a halál (*smrt*). — Persze hogy kiöntjük, hát abba belemosta a seggit is.” Ha a férfi iszákos, akkor egy olyan kakast kell levágni amelyik még nem kukorékolt. A fejét pálinkába kell tenni, s azt kell az iszákos emberrel megitatni.” — Mások békát használnak erre a célra.” „Meg kell szárítani a békát, és porrá dörzsölve be kell tenni a pálinkába. Aki ezt megissza, megutálja a pálinkát.”

Az építkezés

Az új ház hiedelmei a benne lakók jólétét, szerencsését, hosszú életét igyekeznek biztosítani. Amikor mennek új házba lakni, akkor csak arra vigyázzanak, hogy ne szombaton menjenek oda, mert akkor kevés ideig lesznek ott: nem lesz békessége. És amikor először mennek oda, kenyeret vigyenek, hogy mindig legyen kenyér. És ha szeretik egymást, akkor az asszony a férfinak tyúkot vagy jércét, magának pedig kakast vágjon, ezekkel a szavakkal: „Téged kakas leváglak az én egészségemre, téged jérce leváglak az én férjemnek a szerencséjére.”

*T'eba kohút zarezem na moje
zdravia, štastia
Teba sljepčička zarezem na
mojho manželovo zdravia.*

Új házba ne a gazda aludjon először, hanem valamilyen jószág: kutya vagy macska. Mert aki először alszik ott, az hamarosan meghal. Ezek a hiedelmek nemcsak az újonnan épült házakra vonatkoznak. Ha a család másik házba költözik, akkor a régi ház kemencéjének a tévőjét el szokták lopni, hogy elhozzák vele a szerencsését. Ezért a helyükre költözők vigyázni szoktak a tévőre, hogy el ne vigyék. A hiedelmek nagy csoportja a ház elősdiéihez, valamint elűzésükhöz kapcsolódik. A komlósiak hite szerint bizonyos tilalmak megszegése miatt szaporodott el a házban a sok bogár, féreg, bolha. Ha Fekete-vasárnap hetiben meszelnek, akkor sok bogár, féreg lesz a házban. Ha nagypénteken mázolnak a szobában, vagy véletlenül kiömlött a víz, akkor sok lett a bolha. Locsolni se volt szabad a szobát ezen a napon. Mindenszentek hetiben nem jó meszelni, mert akkor sok lesz a féreg a háznál. Ha a házi férgek elszaporodnak, akkor bizonyos jeles napokon (Nagypénteken, Luca-napon, újhaldkor) végzett cselekményekkel igyekeztek azokat elpusztítani. Nagypénteken hajnalban söprögetni kellett az utcán, hogy ne legyenek békák és férgek a ház tövébe. „Luca éccakáján Skrabák Jánosné a söprút a lába közé vette, és elment más ház ablaka alá, és a ház előtt söpört észrevétlen, közben ezt mondta:

*Lanča, čičer, mak
nak v tonto dome
ne ostañe žjadom znak.”*

Újhaldkor napfeljötté előtt mindent le kell söpörni, az ágyakat, az ágy alatt, három reggel és azt a szemetet kidobni a szemétdombra. Elpusztulnak a bolhák. Hiedelmek kapcsolódnak a ház körül elszaporodott patkányok elűzéséhez is. „Ahol sok patkány van, ott csengetéssel szokták elűzni azokat. A csengőt rángatják, mert attól elijednek a patkányok.” Gyakran speciális tudománnyal rendelkező patkányűző emberekhez folyamodnak. „Nálunk is vót egy ilyen ember, még apánk élt akkor. Kazár János vót olyan öregember. Nálunk igen sok patkány volt. János bácsi azt monta, hogy minden lyukat be kell tömni, csak egyet nem, amelyiken majd ki fognak gyünni. Vót neki egy kis korbácsa, kenderfonálból. Azzal bement oda, ahol az az egy lyuk volt, és valamilyen szavakat mondott nekik annál a lyuknál, s akkor kezdtek kigyünni belőle. János bácsi morzsolt nekik kenyeret, hogy ne mennyenek széjjel. A patkányok addig jöttek kifele a lyukból, amíg csak egy is vót benne. Mikor már mind kint volt, akkor megkérdezte a gazdátú, hogy át akarja-e adni valaki másnak, akire haragszik. Ha nem, akkor elhajtja, a nagy folyóba, a Tiszába, ahonnan már nem gyünnnek vissza. Avval az ostorral elhajtotta őket. A legöregebb patkánynak megmondta, hogy hova kell menni, és az elvezeti a többieket. A korbácsa egy méter hosszú volt, ezt ő fonta kenderből.” — „Volt, aki el tudta úzni a patkányokat. Egy nagy bottal ment a házhoz és azt monta:

*Zoberajtě sa do kostola
šeci lebo zvoňja.
pohabte sa žebi aňi
edna ñe ostála! Nebo
bude bjeda!*

Oda küldte őket, ahová ő akarta. Ha vízbe, akkor vízbe, ha tűzbe, akkor tűzbe. Vagy az érbe hajtotta őket, vagy az ér partján tüzet rakott, és oda köllött nekik bemenni. De sivalkodtak nagyon a patkányok.” A házat ért tűzvészsel kapcsolatban is élt hiedelem a komlóliak körében. Gólyát nem szabad agyonütni, mert megég a ház. — Más helyen már említettük, hogy a villám gyújtotta tüzet hitük szerint csak tejjel lehet eloltani.

Mesterkedés

A házimunkák közül csak a mosással és a fonásszövésrel kapcsolatban találtunk hiedelmeket. Keddi napon nem jó mosni, mert akkor vész lesz a házon. Csütörtöki nap a legjobb mosni. Ruhát nem jó két karácsony és vízkereszt között mosni. Bent még szabad volt teríteni, de kint az udvaron nem, mert azt mondták: „ez is kiterítette valaminek a bórít, valami tehén vagy valami jószág elhull.” A fonásszövéshez viszonylag kevés hiedelem kapcsolódik. A kendert, a fonás tárgyát mágikus eljárással is igyekeztek megfelelőbbé tenni. Karácsony estére tésztát nyújtottak, szép vékonyra és hosszúra nyújtották, mint a núdli, olyan volt, csak vékonyabb és hosszabb (*plžik*). Ezt mákosan vagy juhtúróval ették. Ezt azért csinálták, hogy jó magas és vékony legyen a kender. A kendermunka hiedelmei zömükben a fonáshoz, mégpedig a fonóházhoz fűződtek. „Hogy a legények eljöjjenek a fonóházba, azért babonáztunk. A porta előtt söpörtünk: az egyik végétől is a kapuig, a másik végétől is a kapuig, és mikor már összeértünk, akkor becsaptuk egy kicsit a port, hogy bejöjjenek a legények. Amikor beértünk a söpréssel a folyosóra, akkor az egyik lány meztelen seggel ráült a söprűre, és a másik meg a söprűt behúzta a házba, a szoba közepire. Aztán a leány kiszaladt, és kinézett a kiskapun, mondogatva: *moja piča preseckich*”) „A kémény alatt a meztelen seggéhez verte a söprűt, és kiabálta: *Šeci čelañici pote sem na priatke!* Aztán a lába közé vette a seprűt és úgy szaladgált a szobában, hogy mindenüvé jöjjenek a fiúk. Minden legény ide jöjjön a fonóba — mondogatta.” A lányok igyekeztek más fonóházakból is a maguk fonóházába csábítani a legényeket. „A másik fonóház katlanjából loptunk pörnyét meg mosogatórongyot. Abba a mosogatórongyba szedtük a pörnyét. A mi fonókánkba hoztuk, és háromszor küszöb alá ástuk. Akkor onnant is a mi fonókánkba gyűttek a legények.” A szövésrel kapcsolatban csak egy hagyományos ételre emlékeznek a komlósiak, de hogy mi volt ennek a célja, azt nem tudták pontosan. „Mikor a szövés befejeződött, akkor *praženícát* (rántottát) csináltunk, talán hálából, hogy kész lettünk a szövésrel.”

*

A fentiekben igyekeztünk — ha a rendelkezésünkre álló hely következtében vázlatosan is — áttekinteni a komlósiak hitvilágát. Természetesen roppant csábító lenne a komlósi néphitet összehasonlító elemzésnek vetni alá. Mit és hogyan őrzött meg az idegen környezetbe került szlovákság magával hozott eredeti néphit-anyagából, mit és hogyan vett át attól az etnikumtól, amelynek a szomszédságába került. Ezeknek a kérdéseknek a megvilágítása éppen olyan fontos lenne, mint annak a tisztázása, vajon mit és hogyan adott át a szlovákság annak a magyar etnikumnak, amely Komlós szomszédságában él. Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolása elmélyült összehasonlító vizsgálatokat igényel, amelyeknek

elvégzése még a szlovák és a magyar néprajzosok nagy adóssága. Hogy az ilyen irányú vizsgálódások feltétlenül eredményekkel kecsegtetnek, néhány kiragadott példán szeretném érzékeltetni. Pl. csak az ember és természetfeletti lények szűk körén belül maradvá, ki-mutatható, hogy a komlóiak megőrizték eredeti szlovák képzeteiket. A *bôžik*, a *zmok*, az *ababinč beťah*, *piň mužik*, *šiki miki*, *topeňec* feltétlenül ebbe az eredeti szlovák rétegbe tartozik. E képzetek némelyike egészen ősi lehet, hiszen pl. a kútban tartózkodó *topeňec* nemcsak a szlovákság, hanem a ruszinok körében is megtalálható. Magunk pl. a Zemplén megyei Végardón gyűjtöttünk róla történeteket. Ezeknek a szlovák mítikus lényeknek az egynemelyike expanzív erővel is rendelkezett. Hogy csak egy példát említsünk: a *bôžik* a magyarság körébe is átkerült s a szlovák határ mentén lakó palócok (pl. az Ipoly mentén Hugyagon, Őrhalmon és Csitáron) a kincset hozó feketecsirkét *bózsik* névvel jelölik. Más Interetnikus kapcsolatra utal pl. az a természetfeletti lény, amelyet komlói adatközlőnk „angyal” néven emlegetett, s amely meghatározta az újszülött gyermek sorsát. A magyar etnikum körében ez a lény ismeretlen, de általános a románok körében, *ursoj* néven. A magyarországi románok között számos történetet jegyeztünk fel róla. Hogy ezeknek a római *párkák*-nak megfelelő képzetek vajon már Magyarországon a Békés megyei románoktól, vagy pedig még Szlovákiában kárpáti vlachoktól kerültek-e át, annak eldöntése éppen úgy a jövőre vár, mint ahogy a további kutatások, összehasonlító vizsgálatok feladata az egyéb interetnikus azonosságok, intraetnikus különbségek feltárása, vagy a komlói néphitben tükröződő társadalmi, foglalkozási, illetve nemek és korcsoportok szerinti különbségek megállapítása is.

ADATKÖZLŐK

1. *Vasas Zsuzsa, Hovorka Györgyné* 81 éves
2. *Franciszty István*, 67 éves
3. *Adamik Pálné, Karasz Zsuzsa*, 70 éves
4. *Legénszki Pálné, Herceg Anna*, 85 éves
5. *Tomka Judit* 74 éves
6. *Bencsik Pál*, 55 éves
7. *Dudás István*, 56 éves
8. *Hovorka Pál*, 74 éves
9. *Szamuél Mihályné, Karkus Anna*, 80 éves
10. *Pipis Pál*, 69 éves
11. *Krisiák János*, 84 éves
12. *Lehoczky János*, 74 éves
13. *Pipis Pálné, Orbán Era*, 67 éves
14. *Tóth Mihályné, Lestány Anna*, 57 éves
15. *Gyivicsán Györgyné, Bocskai Anna*, 56 éves
16. *Bencsik Pálné, Karkus Anna* 53 éves
17. *Nyíregyházaszki Istvánné, Blahó Mari*, 60 éves
18. *Lehoczky Mátyásné*, 75 éves
19. *Osztrólucki Istvánné, Korim Anna*, 70 éves
20. *Szuda Mátyás*, 75 éves
21. *Karasz Jánosné, Zsilák Dorottya*, 67 éves
22. *Tóth Jánosné, István Zsuzsa*, 80 éves
23. *Lehoczky Mátyás*, 64 éves
24. *Varga Györgyné, Hajkó Erzsébet*, 62 éves
25. *özv. Pipis Pálné, Motyovszky Zsuzsa*, 81 éves
26. *Szlávik Mártonné, Karasz Anna*, 70 éves
27. *Motyovszky András*, 63 éves
28. *Gyivicsán György*, 60 éves
29. *Pipis Jánosné, Csernyik Erka*, 49 éves
30. *Bogár Mátyásné, Hajko Marka*, 66 éves
31. *Stirbic Mihály*, 67 éves
32. *Csuvár Jánosné, Sovány Marka*, 27 éves

Ľudové povery v Slovenskom Komlôši

VILMOS DIÓSZEGI

Slovenské obyvateľstvo Komlóša prišlo do svojho sídliska na juhu Dolnej zeme v prvej polovici XVIII. storočia. Autor sa snažil pozbierať a spracovať všetky ľudové povery v obci, apriori s tým perspektívnym cieľom, aby odhalil aj vývoj, odchýlne i zhodné črty duchovnej kultúry slovenskej populácie v maďarskom prostredí.

Úvodom sa stručne zmieňuje o funkčnosti poverčivých predstáv v živote obce, presnejšie o tom, či v čase prieskumu ide o živú ľudovú vieru, o ustrnulé zvyky a či len o spomienky.

Ľudovú vieru Slovenského Komlóša rozoberá autor veľmi podrobne, na podklade mnohostranného prieskumu a dokladá ju doslovnými reprodukciami ucelených bájí. Začína s prírodnými živlami, zatmením Slnka a Mesiaca, ochranou pred živelnými pohromami, pranostikami počasia, potom prechádza k výkladu o nadľudských bytostiach („mitmitke“, bosorka, mátoha, tátoš); podrobný je aj výklad o ich vzniku, vonkajších i vnútorných príznakoch, činnosti i zániku. Najzaujímavejšiu časť tejto kapitoly predstavuje galéria dnes už len torzovite a nejasne opísateľných zázračných bytostí, ktoré boli pravdepodobne najcharakteristickejšími postavami slovenských povier („ababinč“, beľah, piadimužik, topenec atď.).

Autor venuje obširnu kapitolu rozličným urieknutiam a doplnia ich pestrými historikami z podania infirmátorov; potom opisuje povery, obrady, magické úkony, povedačky a zaklínadlá okolo pôrodu, výberu manžela, sobáša a úmrtia.

Ako členovia roľníckej spoločnosti vôbec, tak aj Komlóšania mali mnoho magických formúl na zabezpečenie dobrej úrody a zdravia statku. Štúdia uvádza veľa údajov o poverách okolo hojnej úrody obilia i zeleniny, okolo hojnosti, zdravia a úžitku hydiny i dobytky.

Záverom autor pojednáva o poverách a obyčajoch súvisiacich s požívatinami — predovšetkým s chlebom —, so stávaním a z okruhu domáckej výroby s praním, tkaním a pradením.

Po opise komlóšských povier nasleduje krátky doslov, v ktorom autor zdôrazňuje význam a dôležitosť komparatívnej analýzy. Zisťuje, že niektoré javy z uvedeného materiálu presahujú rámce slovenskej i maďarskej ľudovej viery, ako príklad uvádza ukrajinské a rumunské analógie. Okrem odhaľovania interetnických odchýlností a totožností s radosťou by vítal aj taký zvykoslovný a bájoslovný výskum v Slovenskom Komlôši, ktorý by odkryl aj rozdiely medzi sociálnymi a vekovými vrstvami, ako aj pohlaviami.

Die Glaubenswelt der Tótkomlóser

VILMOS DIÓSZEGI

Die slowakische Bevölkerung von Tótkomlós siedelte sich in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts am Süd-Alföld an. Der Autor strebte in seiner Studie eine vollkommene Aufsammlung der Glaubenswelt der Gemeinde an, schon im voraus mit der weiteren Zielsetzung, die Entwicklung der Kultur, die Gleichheiten und Unterschiede der zum Großteil in ungarische Umgebung gelangten slowakischen Bevölkerung zu erschließen.

In der Einleitung berührt er auch kurz die Rolle des Glaubens im Leben der Gemeinde, das heißt, ob in Tótkomlós zur Zeit der Aufsammlung von einer lebenden Glaubenswelt, von eingefleischtem Brauchtum, oder lediglich von Sachgut die Rede sein kann.

Der Verfasser führt die Tótkomlóser Glaubenswelt sehr ausführlich, auf Grund von Sammlung vielseitiger Aspekte, durch volle wortwörtliche Wiedergabe der Glaubenssagen vor. Er beginnt mit den Naturerscheinungen, mit der Sonnen- und Mondfinsternis, mit der Verhütung von Naturkatastrophen, mit der Witterung, dann behandelt er die Personen mit übermenschlichen Kräften (mitmitke, Hexen, Geister, Schamanen usw.); schreibt gleicherweise über deren Ursprung, über ihre äußeren und inneren Zeichen, Handlungen, über ihr Vergessenheitsgeraten. Der wertvolle Teil dieses Kapitels ist die etwas fragmentarische Aufsammlung von schon undeutlicher skizzierbaren übermenschlichen Wesen, die wahrscheinlich charakteristische Gestalten der slowakischen Glaubenswelt sind (ababinč, befah, piřimuřik, topeřec uws.).

Der Autor widmet ein langes Kapitel der Beschreibung von Behexungen, dieses mit den bunten Geschichten der Gewährspersonen ergänzend, dann berichtet er über die Glaubenswelt, die mit der Geburt, mit der Wahl des Gatten, mit der Ehe, mit dem Tod in Verbindung steht, und die damit verknüpften Handlungen und magischen Sprüche.

Genauso wie in unserer Bauerngesellschaft sicherten sich auch die Tótkomlóser durch vielerlei magische Handlungen ihre Ernte, das Wohlergehen ihrer Tiere. Vielfältiges Material finden wir in der Studie über die mit der reichen Ernte von Getreide und Früchten, über die Vermehrung von Vieh und Geflügel, über dessen Ertrag und Gesundheit verbundene Glaubenswelt.

Letztlich führt der Autor den mit der Nahrung — vor allem mit dem Brot —, mit dem Bauwesen und unter den Hausarbeiten den mit dem Waschen, mit dem Weben-Spinnen verbundenen Glauben, das Brauchtum vor.

Nach Beschreibung der Glaubenswelt der Tótkomlóser betont der Verfasser im kurzen Nachwort die Wichtigkeit der Vergleichsanalyse. Er stellt fest, daß einzelne Erscheinungen des vorgeführten Materials, über den slowakischen und ungarischen Volksglaubenskreis hinausgehend, beispielweise auf ukrainische und rumänische Analogien hinweisen. Neben der Erschließung der interethnischen Differenzen und Identitäten hält er gleichfalls eine solche Volksglaubensforschung in Tótkomlós für notwendig, die auch Unterschiede die gesellschaftlichen, beziehungsweise nach Gesellschaften und Altersklassen, feststellen würde.